Osmanlı İmparatorluğunda Devşirme Sistemi ve Devşirilen Çocuklar (1460-1650)

PROGRAM KODU: 1001

PROJE NO: 115K354

PROJE YÜRÜTÜCÜSÜ: YAR. DOÇ DR. GÜLAY YILMAZ DİKO

DANIŞMAN: PROF. DR. FERİDUN EMECEN

BURSİYERLER:
GÜLDANE ÇOLAK
VOLKAN ÇEŞME
ABDULLAH ZARASIZ

OCAK 2018

ÖNSÖZ

Devşirme sisteminin klasik dönemdeki işleyişi, bu sistemle devşirilen oğlanlar ve emek sektöründeki rolleri ve devşirme sisteminin 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başı değişimi üzerine yürütülen bu çalışma TÜBİTAK 1001 Projesi kapsamında desteklenen 115k354 no'lu çalışmanın sonucudur.

İçindekiler

1. Giriş 1
2. Literatür Özeti 4
3. Gereç ve Yöntem 8
4. Bulgu ve Tartışma

4.1 Devşirme Oğlanların Toplanması 10

4.1.1 Devşirme Ceminin Sıklığı 10

4.1.2 Devşirme Ceminin Sistematiği 11

4.2 1604 Yılı Devşirmelerinin Fizyonomi Dağılımı 16

4.2.1 Fizyonomik Dağılımda 6 Grup 18

4.2.1.1 Arnavutluk Coğrafyası 20

4.2.1.2 Bosna- Hersek Coğrafyası 24

4.2.1.3 Rumeli Coğrafyası 30

4.2.1.4 Anadolu Coğrafyası 34

4.2.2 Fizyonomik Dağılıma Göre 11 Grup 38

4.2.2.1 Arnavutluk Bölgesini Temsil Eden Gruplar 39

4.2.2.2 Bosna- Hersek Bölgesini Temsil Eden Gruplar 41

4.2.2.3 Rumeli Bölgesini Temsil Eden Gruplar 44

4.2.2.4 Anadolu Bölgesini Temsil Eden Gruplar 48

4.3 Devşirilme Sürecinin Dönüşümü 51

4.4 Acemi Oğlanlar Ve Devşirme Sisteminin Emek Üretim Aracı Olarak Kullanımı ... 54

4.4.1 Devlet Kontrollü Kent Atölyeleri ve Karhaneleri Mevcut Mudur? 56

4.5 Devletin Kent İçi Tarımsal Üretiminde Devşirme Sisteminin Kullanılması 63

4.5.1 16. Yüzyıl İstanbul'unda Kentsel Tarım Üretim Alanları 64

4.5.2 Devlet Kontrollü Kent İçi Tarımsal Üretimin 17. Yüzyılda Dönüşümü ...70

4.5.3 Tarım İş Gücünün İnsan Kaynağı Devşirmeler 75

4.5.3.1 Mevcut 75

4.5.3.2 İşçi Kaynakları 77

4.6 Acemi Oğlanların Kazançları ve Yaşam Standartları 90

4.6.1 Çalışma Şartları 90

4.6.2 Emeklilik Sistemi 91

5 SONUÇ 94

KAYNAKÇA 98

Tablo, Şekil ve Harita Listeleri

Tablo 1: 1493-1502 Yıllarında Devşirilen Oğlan Sürüleri Listesi 13
Tablo 2: Mühimme Kayıtlarında Tespit Edilmiş Devşirme Cemi Tarihleri 15
Tablo 3: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 1 21
Tablo 4: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 2 23
Tablo 5: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 3 25
Tablo 6: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 4 30
Tablo 7: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 5 32
Tablo 8: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 6 35
Tablo 9: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 1 39
Tablo 10: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 2 40
Tablo 11: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 5 41
Tablo 12: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 3 42
Tablo 13: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 4 43
Tablo 14: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 6 44
Tablo 15: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 7 45
Tablo 16: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 8 46
Tablo 17: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 9 47
Tablo 18: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 10 49
Tablo 19: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 11 50
Tablo 20: 1573 Acemi Oğlan Ocağının Nizamı 55
Tablo 21: 1626 (h. 1036) Senesinde İstanbul İçindeki Bazı Karhanelerde Çalışan Acemi Oğlanlar 59
Tablo 22: 1626 (h. 1036) Senesinde İstanbul İçindeki Bazı İdareciler Altında Hizmet Veren Acemi Oğlanlar 61
Tablo 23: 16. Yüzyılda İstanbul'daki Bahçe ve Bostanlar ve Çalışan Acemi Oğlan Adedi 66
Tablo 24: İstanbul Bahçe ve Bostanlarında Çalışan Acemi Oğlan Adedinin 1592 ve 1651-52 Yıllarında Karşılaştırması 70
Tablo 25: 17. Yüzyıl Ortasında İstanbul'daki Bahçe ve Bostanlar ve Çalışan Acemi Oğlan Adedi 70
Tablo 26: 1592 senesinde Bahçe-i Hassada Görevli Bölükler Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler 79
Tablo 27: 1592 senesinde İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışan

Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler 81
Tablo 28: 1663 senesinde Bahçe-i Hassa'da Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler 83
Tablo 29: 1663 senesinde İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışan
Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler 85
Tablo 30: İstanbul içindeki İşçilerin ve Acemi Oğlanların Yevmiyelerinin Karşılaştırması 87

Şekil 1: 1493'te Hersek'ten Devşirilen Oğlanların Göz Renkleri 27
Şekil 2: 1493'te Hersek'ten Devşirilen Oğlanların Cilt Tipi 28
Şekil 3: 1493'te ve 1604'te Hersek'ten Devşirilen Oğlanların Karşılaştırmalı Yaş Dağılımı 29
Şekil 4: 1493'te ve 1604'te Hersek'ten Devşirilen Oğlanların Karşılaştırmalı Dini İnancı 29
Şekil 5: 1603-4 Eşkal Defterindeki Oğlanların Yaş Oranları 53
Şekil 6: 1490'lardaki Eşkal Defterinde ve 1603-4 Eşkal Defterindeki Oğlanların
Yaşlarının Karşılaştırması 54
Şekil 7: 1592 senesinde Bahçe-i Hassa'da Çalışan Oğlanların Devşirildikleri
Bölgelerin Coğrafi Dağılımı 80
Şekil 8: 1592 senesinde İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışan Oğlanların
Devşirildikleri Bölgelerin Coğrafi Dağılımı 82
Şekil 9: 1663 senesinde Bahçe-i Hassa'da Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler 84
Şekil 10: 1663 senesinde İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışan
Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler 86
Şekil 11: 1663'te Bahçe-i Hassa'da Çalışanlar Arasındaki Emekli Oranları 92
Şekil 12: 1663'te İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışanlar Arasındaki
Emekli Oranları 93

Harita 1: Grup 6'in Bulunduğu Kazalar 22
Harita 2: Grup 2'nin Bulunduğu Kazalar 24
Harita 3: Grup 3'ün Bulunduğu Kazalar 26
Harita 4: Grup 4'ün Bulunduğu Kazalar 31
Harita 5: Grup 5'in Bulunduğu Kazalar 34
Harita 6: Grup 6'nın Bulunduğu Kazalar 37
Harita 7: 1603-4 Eşkal Defterinde Farklı Fizyonomilerin Coğrafi Dağılımı 38

Harita 8: İstanbul'da Yerleri Tespit Edilebilmiş Karhaneler 58
Harita 9: 16. Yüzyıl Sonunda İstanbul ve Civarında Acemi Oğlanların Çalıştığı Bahçe ve Bostanlar 69
Harita 10: 17. Yüzyıl Ortasında İstanbul ve Civarında Acemi Oğlanların Çalıştığı Bahçe ve Bostanlar 74
Harita 11: 17. Yüzyıl Ortasında İstanbul ve Civarında Acemi Oğlanların Çalıştığı Bahçe ve Bostanlar- 2 75

EK 1: 6'lı Analiz Grubuna Göre Faktör Haritası 102
EK 2: 11'li Analiz Grubuna Göre Faktör Haritası 103

Özet

Bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu'nun belkemiğini oluşturan devşirme sisteminin kurumsal yapısını 15. yüzyıldan 17. yüzyılın ortalarına kadar arşiv belgelerine dayanarak inceleyip bu kurumsal yapının temel işleyişini, geçirdiği dönüşümü ve devşirme sistemine dahil olmuş çocukların ve bölgelerin deneyimlerini araştırmayı amaçlamaktadır.

Devşirme ceminin yapılış sıklığı, işleyiş biçimi ve sistematiği, ailelerin devşirme karşısındaki tutumları ve yerel politikadaki etkileri incelenmiştir. Hristiyan Osmanlı çocuklarının fiziki ve sosyal fotoğraflarını bize sunan son derece renkli ve tarih sayfalarında zor rastlanır çeşitlilikte malzemenin analizi yapılmış, devşirilen çocukların etnik yapısı, yaş, boy, yüz hatları gibi fiziksel özellikleri, sağlık koşulları, devşirilme öncesi yaşadıkları coğrafya ile ilişkili olarak fizik durumları ve hastalıkları incelenmiştir.

Devşirilen oğlanların çalıştıkları sektörler tespit edilmiş, devlete bağlı bostan ve bahçelerde çalışan acemi oğlanlar alan çalışması olarak mercek altına alınmıştır. Bu mikro çalışma vasıtasıyla devşirme sisteminin 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarında geçirmiş olduğu değişim tespit edilmiştir.

Abstract

This project investigates the devshirme system that constituted the skeleton of the Ottoman Empire. It concentrates on the functioning of the institutional structure, its transformation in time, and on the experiences of the devshirme children and the regions they were levied, from the beginnings of the 15th century to the mid- 17th century, using the archival documents.

The scope of the research (to examine all the aspects of the devshirme institution and its procedures) and the time period is determined in a way that would allow us to take a closer look at Ottoman socio-economic history and to offer a new methodological approach to the history of devshirmes in the Ottoman empire. This research reveals vivid information on the physical characteristics of the children, such as ethnicity, age, height and facial outlook, their health conditions; the level of violence they suffered in their hometowns; their attempts to escape from or infiltrate the devshirme levy; the reactions and expectations of the families of the children. This colorful and rarely found archival information offers a window into pre-modern societies.

With this project the fields that the devshirme boys worked were determined, the labor in the state-run agricultural lands was taken as a case study. Through this microhistorical approach the study delineates the transformation of the devshirme system during the late 16th and early 17th centuries.

1. Giriş

Osmanlı imparatorluk tarihinin en çok ilgi çeken lakin en az araştırılmış kurumlarından biri devşirmeliktir. Osmanlılar kuruluşlarının ilk evresinden itibaren pençik sistemi ile fethettikleri yerlerdeki esirlerin beşte birini sultanın ganimeti olarak almış ve onları askeri ve idari teşkilatta kullanmak üzere yetiştirmişlerdir. Farklı tarih kaynaklarında değişik tarihler verilmekle beraber bir süre sonra aynı kadrolara devşirilen oğlanların da alınmasına başlanmıştır.[1] Pençik ve devşirme oğlanı arasındaki fark ise devşirmelerin Osmanlı devleti sınırları içerisinde yaşayan gayri-Müslim tebaadan alınıyor olmasıdır. Osmanlı yüzyıllarca kendi Hristiyan tebaasının çocuklarını toplamış, onları Müslüman yapmış, Türkçe öğretmiş, eğitmiş ve nihayetinde de idari ve askeri görevlerde çalışacak kadroları elde etmiştir.

Geleneksel devşirme sistemini bir zoraki insan kaynağı toplama yöntemi, başarılı bir asimilasyon ve kimlik oluşturma projesi olarak değerlendirebiliriz. Genel hatlarıyla sistemin bilinen işleyişi şu şekildedir: Görevli yeniçeri memurlar daha önceden belirlenmiş bölgelere uygun çocukları seçip devşirmek için gönderilir. Geleneksel olarak bu bölgeler Rumeli, eski Bithinya coğrafyası ve daha sonradan tüm Balkan coğrafyası ve Anadolu'nun farklı birkaç noktasında bulunan Hristiyan nüfusun yoğun yaşadığı bölgelerdir. Buralardan seçilen çocuklar 100-150 kişilik gruplar sürü halinde bağlanır ve İstanbul'a yollanırlar. İstanbul ise onların tekrardan zorunlu görev hizmetlerini yürütecekleri yerlere atandığı bir merkez olarak işler. Yeniçeri Ağası karşısına çıkarılan oğlanlar arasından yetenekli olanlar seçilip dört saraya eğitim için gönderilir, İbrahim Paşa, Galata Sarayı, Gelibolu ve Edirne sarayları. Bu saraylardaki eğitimlerden mezun olanlar ise idari teşkilatın birçok kademesindeki görevlere atanır ve içlerinden ancak en başarılı olanları Enderun eğitimine yönlendirilir. Bu süzülerek ve seçilerek gelmiş grup yüzyıllarca Osmanlı idari teşkilatının belkemiğini oluşturacaktır.

Fakat bu seçilmişler grubu devşirmeler içerisinde bir azınlıktır. Geri kalan çoğunluk ise farklı bir işleyiş içerisinde insan kaynağı olarak Osmanlı devleti tarafından değerlendirilir. Bu çocuklar 'Türk'e verilme' olarak bilinen bir uygulama ile Anadolu'daki Türk köylerine yerleştirilir. Maalesef arşiv kaynakları 'Türk üzerinde' olan çocuklar hakkında bize yeterli bilgi

[1] Bazı kaynaklar I. Murad dönemine işaret etmekle beraber, bir kısmı da Ankara savaşı zamanında Osmanlı ordusunun dağılması ve hızlı bir toparlanma ihtiyacında olduğu sürece işaret eder. Kafadar 1994, ss. 472-476; Lowry, 2003, s. 139; Beydilli, 7-12.

vermemektedir. Birkaç dağınık belgeden başka Türk'e verilmek üzerine herhangi bir veri bulunamamıştır. Bu çocuklar belirli bir süre aileye hizmet ettikten sonra – ki burada Türkçe konuşmayı ve İslami pratikleri de öğreneceklerdir- İstanbul'a geri getirilirler. Acemi Oğlan Ocağına kayıtlı bu çocuk ve gençler ise birçok hizmette kullanılır. Bazılarının ise hiç Türk üzerine verilmeden doğrudan bu hizmetlere yerleştirildikleri görülmüştür. Gençler Yeniçeri Ocağına asker olarak atanana kadar Acemi Oğlan Ocağında kalacaktır.

Genel hatlarıyla özetlediğim bu sistemin nasıl işlediğine dair yapılan araştırmalar genel olarak devşirmeliği yeniçeri ordusunu merkez alarak değerlendirmiş veya idari teşkilatın içinde yükselmiş önemli devlet adamları, onların devşirmelikten geldiği faktörü değerlendirilmeden incelemiştir. Oğlanların ordu veya idari teşkilatta görev almadan önceki devşirmelik deneyimleri ise tarihçiler arasında pek ilgi uyandırmamış, geçiş süreci olarak değerlendirilen bu dönem derinlemesine çalışılmamıştır.

Bu projenin bir hedefi devşirme sisteminin bir kurum olarak nasıl işlediğini ve bu kurumsal yapının devlet politikalarından nasıl etkilendiğini göstermektir. Ancak bunda da dönemsel kısıtlamaya gidilmiştir. Sistemin ilk kuruluşundan 16. yüzyıla kadar olan işleyişi genel hatları ile sunulacak olmakla beraber, arşivlerin sunduğu malzemenin 16. yüzyıl sonundan itibaren ve 17. yüzyıl boyunca belgeleri daha yoğun olarak ihtiva etmesi bu araştırmanın merkezini de bu döneme odaklamıştır. Kaldı ki, geleneksel işleyişin ciddi bir değişim geçirmiş olduğu dönem olmasından dolayı da bu zaman aralığı bilakis önemlidir ve erken modern dönem Osmanlı devleti, ordusu ve toplumunu anlamada bu değişimi takip etmek son derece aydınlatıcı olacaktır.

Devşirme sistemi birçok etaptan oluşmaktadır. Bu etaplardan ilk ikisi bu araştırmanın ana konusunu teşkil etmektedir. Etaplar genel hatlarıyla şöyle sıralanabilir: İlk etap, Hristiyan tebaanın çocuklarının seçilmesi ve devşirmeliğe uygun çocuk ve gençlerin belirlenmesi süreci. İkinci etap devşirilen çocuk ve gençlerin 'Türk üzerinde' ve acemi oğlan olarak İstanbul ve civarı bölgelerde acemi oğlan olarak verdikleri zorunlu hizmetlerdir. Bu etaba devşirilme sonrası takribi aynı döneme denk gelen fakat acemi oğlanı olarak değil sarayda yetiştirilmek üzere alınan çocuk ve gençlerin saraylardaki eğitim süreçleri dahil edilebilir.

Bir devşirmenin olası hayat profillerini izlemek için bundan sonraki etap acemi oğlan olarak hizmetini tamamladıktan sonra Yeniçeri Ocağı'na atanması ve yeniçeri olarak Osmanlı yapısında nasıl bir yere sahip olduğuna bakmaktır. Bir 'devşirmenin hayat döngüsü' bağlamında ise Yeniçeri Ocağı içinde atanmak suretiyle yükselebileceği yeni görevleri veya tımar tevzii sayesinde ocaktan ayrılabileceği yolu takip etmektir. Diğeri ise saray eğitimini

tamamlamış gençlerin atandıkları görevlerin incelemesi olabilir ki bu tüm Osmanlı idari teşkilatının incelenmesi anlamına gelecektir. Son olarak da, devşirilerek Osmanlı sistemine girmiş ve başarı elde etmiş olan devlet adamlarının kariyerlerini incelemek, onların hayatlarının bu ilerleyen döneminde devşirildikleri bölgeler ile kurdukları ilişkileri incelemek yönünde yapılabilir. En genel hatlarıyla ve basitleştirerek izah ettiğimiz bu evrelerin her birinde alt çalışma konularına yoğunlaşmak da mümkündür.

Görüldüğü üzere devşirme sistemi dendiğinde bu konuya dahil olabilecek bir çok alt araştırma konusu vardır. Devşirme sistemi Osmanlı idari ve askeri sisteminin tümüne nüfus etmiş bir yapıdır. Dolayısıyla devşirme sisteminin Yeniçeri Ocağı veya Osmanlı idari teşkilatından bağımsız bir incelemesi de yeterince yapılmamıştır.

Bu proje devşirme sistemini Yeniçeri Ocağı'ndan ayrı tutarak incelemeyi hedeflemiştir. Bu iki kurum ayrılmaz bir bütün olsa da devşirmeliği yeniçerilerden ayrı tutarak araştırmanın gözden kaçmış birçok nüansı ortaya çıkaracağı düşünülmüştür. Zira yeniçeri ordusu devşirilmiş bir çocuğun ulaşabileceği mevzilerden sadece bir tanesidir. Diğer birçok sayısız olasılık ise yukarıda genel hatları ile çizdiğimiz etaplar içerisinde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, bir devşirmenin hayatı yaşamsal bir döngü olarak alınacaksa bu araştırma onun çocukluk ve gençlik dönemine yoğunlaşmaktadır. Kurumsal anlamda ise devşirilme süreci ve Acemi Oğlan Ocağına odaklanılmıştır.

Yapılan inceleme sonucunda bulgular göstermiştir ki devşirme sistemi askeri ve idari teşkilatla iç içe girmiş bir yapı olduğu kadar sistemin erken etapları da toprak rejimi, üretim politikaları ve devletin beden ve emek mevzularına yaklaşımı ile aynı ölçüde iç içe geçmiştir. Böylelikle çocuk ve genç devşirmelerin tarihini çalışmak aynı zamanda bu kurumsal ve siyasal işleyiş hakkında da bir çok gerçeği gün yüzüne çıkarır.

İlk etap, Hristiyan tebanın çocuklarının devşirilmesi, Osmanlı Devleti'nin temel politikalarından etkilenerek şekillenmiştir. Aşağıdaki bölümlerde daha ayrıntılı tartışılacak olan bu politikalar 'beden politikası' ve 'toprak rejimi'dir. Acemi oğlanların, Acemi Oğlan Ocağı'na kayıtlı oldukları dönemde yaptıkları zorunlu hizmetlerini ise Osmanlı Devleti'nin üretim ve emek politikalarını değerlendirmeden anlamak mümkün değildir. Belirtmek gerekir ki, bu sistem mevcut literatürde bu perspektiften henüz ele alınmamıştır. Bu sebeple bu proje kapsamında istifade edilen literatürün ancak bir kısmı devşirme üzerinedir. Kölelik, emek tarihi, özgür olmayan emek üzerine teorik çalışmalar, bedenin incelenmesi üzerine yapılmış teorik üretimler ve farklı alanlardaki uygulamaları gibi oldukça çeşitli bir yelpaze devşirme sisteminin bu ilk evrelerini anlamak için değerlendirilmiştir.

Devşirmeliğin ilk etabı: Bir devşirme olarak seçilmek

Bu çalışmada yeni bir metodolojik yaklaşımla devşirilmiş çocuk ve gençler incelenmiştir: sosyal tarih daha da spesifik olarak çocuk tarihi açısından. Çocukların deneyimleri ve kimlikleri araştırmanın önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu çocuklar kimdir? Nerelerden geldiler? Yaşları kaçtı? Fizyonomileri nasıldı? Gibi sorular ünik kaynaklardan tespit edilmiştir. Seçilen çocukların profilleri kadar nerelerden alındıkları konusu üzerinde de durulmuş. Bu konuda arşivlerdeki tek tam defter olan malzememizden 17. yüzyıl başında devşirmenin coğrafi dağılımı oluşturulmaya çalışılmıştır.

İkinci etap: Devlet için üretim

Devşirme olarak seçildikten sonra çocuk ve gençlerin 'Türk üzerine' verildiğinden ve acemi oğlanı olarak çalıştırıldıklarından bahsetmiştik. Bu etabın değerlendirilmesinde devşirmelerin hangi sektörlerde çalıştığı tespit edilmiş, maaşları, miras kayıtları ve diğer belgeler incelenerek Osmanlı Devleti'nin bu önemli emek kaynağını nasıl işlettiği ve yönettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Bostancı Ocağı bir alan çalışması, bir mikro tarih olarak incelenmiştir. Ocağ'a kaydedilmiş oğlanların çalıştığı bostan ve bahçeler, bu bahçelerde yüzyıllar içerisindeki değişim ve oğlanların çalışma şartları değerlendirilmiştir. Bu çerçeve kapsamında danışılan ikincil literatür, birincil kaynaklar ve bunları kullanma yöntemi açıklanacak ve bulgular sunulacaktır.

2. Literatür Özeti

Bu projenin çalışma alanı dahiline giren devşirme üzerine mevcut literatür oldukça kısıtlıdır. Bunlar devşirme kurumsal tarihi üzerine yapılan çalışmalardır. Devşirme kurumunun ne zaman başladığı konusu devşirmelik üzerinde yazılmış literatürde yerini almış bir tartışmadır. Osmanlı kuruluş devrine ait kısıtlı kaynak bu konuda farklı görüşlerin de doğmasına yol açmıştır. Devşirme uygulamasının I. Orhan (1326-1359) zamanında başladığını belirten İdris Bitlisi'nin *Heşt Bihişt*'i genel olarak Batı literatüründe kabul edilen ilk kaynak olmuştu. Fakat, Franz Babinger ve Friedrich Giese bu kaynağı eleştirip Aşıkpaşazade'ye dayanarak devşirmenin I. Murat zamanında başlamış olduğunu iddia etmişlerdir ki günümüzde halen bu argüman genel kabul gören yaklaşımdır. Fakat bir başka temel kaynak olan *Kavanin-i Yeniçeriyan* –yazarı

belli olmayan bir on yedinci yüzyıl eseridir— devşirme alımının başlangıcını 1402 Ankara Savaşı yenilgisinden sonra oluşan yeni ordu arayışına dayandırır. Bu kaynağı esas kabul etmiş tarihçiler de mevcuttur.

Araştırmacıların dikkatini çekmiş bir diğer konu ise devşirmenin İslam hukukuna uygun olup olmadığı meselesidir. Devşirmelik öncesinde ise pençik sistemi ile orduya fethedilen bölgelerdeki savaş esirlerinden çocukların alınması Osmanlı kuruluşundan beri devam etmiş bir uygulamadır. Pençik sistemi ile esirlerin beşte birini sultanın ganimeti olarak alıp ordu ve Osmanlı idaresi için yetiştirmek Osmanlı'nın Abbasi Halifeliği döneminden beri uygulanan bir sistemi devralmasından ibarettir. Fakat devşirme sisteminde alınan savaş esirleri değil bizzat Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslim tebaanın çocuklarıdır. Daha önce benzeri görülmemiş Osmanlı icadı diyebileceğimiz bu uygulama birçok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Hristiyan tebaanın çocuklarının zimmi statüsüyle devletin koruması altında olması prensibinden dolayı bu sistemin ne şekilde hukuki zemine oturtulduğu tartışma konusu olmuştur. Çocukların devşirilmesinin İslam hukukuna uygun olup olmadığı mevcut literatürde en çok çalışma yapılan konudur.

Bu konuda yapılan ilk açıklama J. A. B Palmer'dan gelmiştir. Palmer "The Origins of the Janissaries," *John Rylands Library Bulletin* 35, no. 2 (11953), ss. 448-481, adlı makalesinde devşirmenin, Hristiyanlardan alınan ispenç vergisinin meta olarak alınmış şekli olduğunu iddia eder. Fakat bu vergi bir çeşit toprak vergisi olduğu için bu argüman çok da tatmin edici değildir. Paul Wittek ("Devshirme and Sharia," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 17, no. 2 (1955)) ise konuyu Osmanlı'nın Şafi hukukuna göre, Hz. Muhammed'den sonra Hristiyan olanların zimmi statüsü elde edemeyecekleri ilkesine göre hareket ettiğini iddia ederek açıklamaya çalışmışlardır. Bu konudaki tartışma hala açık olmakla beraber, kanaatimizce en ikna edici izah devşirmenin cizye yerine alındığı kabul edilerek zimmi tebaanın çocukların toplanabildiği olmuştur. Cizye harcı kayıttan düşmediği için müracaatta bulunan bir acemi oğlanının kayıtlara yansıması da bunu doğrular niteliktedir. Bu alandaki önemli bir diğer çalışma ise Gümeç Karamuk'un "Devşirmelerin Hukuki Durumları Üzerine" adlı değerlendirmesidir. Speros Vryonis ise konuyu tarihsel açıdan incelemiş Selçuklu Anadolu'sundaki gulam uygulamasının Osmanlı'daki devşirme uygulamasına etkilerini tartışmış ve devşirmenin sadece Balkanlardan değil Anadolu Hristiyanlarından da alındığını belgeler üzerinden tartışarak göstermiştir.

Çocukların devşirilmesinin İslam hukukuna uygun olup olmadığı meselesi çocukların köle olup olmadığı hususuna kadar uzanır. Bu projede devşirmelerin hukuki statülerini

inceleyen mevcut literatürün dışına çıkarak ve bu literatüre katkıda da bulunmak gayesiyle erken modern Avrupa ve Akdeniz coğrafyasını kapsayan kölelik üzerine yazılmış eserler incelenmiş, Osmanlı toplumundaki kölelik tipolojisinde, devşirmeliğin nerede durduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu literatür içerisinde belki de en temel kaynaklar Ehud Toledano'nun çalışmalarıdır. Bunlar içerisinde ilk sayılabilecekler kitabı *As if Silent and Absent: Bonds of Enslavement in the Islamic Middle-East* (New York, London: Yale University Press, 2007), Miura Toru ve John Edward Philips'in editörlüğünü yaptığı *Slave Elites in the Middle East and Africa: A comparative Study* kitabında "The Concept of Slavery in Ottoman and Other Muslim Societies: Dichotomy or Continuum," (London and NY: Kegan Paul International, 2000), 159-75; ve *The Cambridge World History of Slavery*'i serisinin 3. cildinde yer alan "Enslavement in the Ottoman Empire in the Early Modern Period," ss. 25-47, makaleleridir. Toledano Osmanlı'da köleliği bir 'süreklilik modeli' olarak ele almamız gerektiğini ve kölenin sadece alınıp satılan köleler olamadığını ve bunun geniş ve gri bir skala olduğunu çalışmalarında sürekli dile getirmiştir.

Bu projede devşirilen oğlanların bir tip köle veya devletin zorunlu istihdamda kullanacağı insan kaynakları olarak değerlendirilen devşirme cemi süreci 'beden politikalarını' merkez alarak hukuksal yaklaşımın dışında bir yorumla devşirme cemlerine bakmış ve farklı bir yöntem geliştirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bedenin tarihsel ve politik yerine dair yazılmış teorik çalışmalar devşirme çocukların devlet hizmetine alınmasının yönlerini ve anlamlarını anlamak için kullanılmıştır. Michele Foucault'un *History of Sexualtity* kitabındaki bu alanda çığır açan makalesi "Right of Death and Power of Life," temel olmakla beraber, Valentin Groebner'in *Who Are You? Identification, Deception, and Surveillance in Early Modern Europe* (New York: Zone Books, 2007) Avrupa erken modern tarihinde bu alanda yapılmış önemli bir çalışma olarak bu projenin yönteminde etkili olmuştur. Groebner'in kimlik ve pasaportların ortaya çıkmasından çok daha önce kişilerin fiziksel görünümünün kaytıları tutularak bir güvenlik ve gözetleme sisteminin geliştirilmiş olduğu düşüncesi erken modern tarihe farklı bir bakış açısı sunmuştur. Bu perspektifle aynı eksende devşirilen çocukların eşkallerinin ayrıntılı tarif edildiği defterler incelenmiş, fizyonomik özellikleri üzerinde analiz yapılmıştır.

Orijini ve hukuki temelleri haricinde devşirmelik sistemi çoğu zaman Yeniçeri Ocağı'na dair incelemelerin içinde bahsi geçmiş olan bir konu olarak kalmıştır. Bu konuda yapılmış en kapsamlı ve hala geçerliliğini koruyan eser İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları* adlı iki ciltlik eseridir. Eserin ilk cildinde kapıkulu ocaklarına

alınma yöntemi olarak devşirme sistemine geniş bir yer vermiştir. Yeniçeri Ocağı değerlendirmelerinde bu çalışma adeta bir misal oluşturmuş önemli ve kapsamlı ansiklopedi maddelerinde de benzer bir şekilde devşirme sistemi ocak ile beraber değerlendirilmiştir. Uzunçarşılı'nın bu kapsamlı çalışması kurumun temel yapı taşlarını ortaya koyabilmiş önemli bir eserdir. Bu projede de temel başvuru kaynaklarından biri olmuştur. Devşirmelerin toplanışının yanı sıra Acemi Oğlan Ocağı hakkında da önemli bilgi ve belgeler ihtiva etmekle beraber bu çalışma genel hatları ile ocağın fonksiyonunu izaha yönelmiş zaman içerisindeki değişim üzerinde herhangi bir çalışma gerçekleştirmemiştir. Bunun haricinde Cemal Bardakçı'nın çalışmasında olduğu minvalde, devşirme kurumunu ve devşirmeleri Osmanlı'nın çöküşünde önemli bir neden olarak sunan eserler mevcuttur. Devşirme sistemi üzerine son yapılmış Serdar Özdemir'in çalışması *Osmanlı Devleti'nde Devşirme Sistemi* (Rağbet Yayınları, 2003) kurumun genel çalışma prensiplerini topluca anlatmış belki de tek eser olmakla beraber yukarıda bahsedilen eserlerdeki yaklaşımı aynı şekilde korumuştur. Bir diğer önemli çalışma ise Murat Yıldız'ın *Bostancı Ocağı* (İzmir: Yitik Hazine Yayınları, 2011) adlı eseridir. Yazar ocağı bir çok veçhesiyle değerlendirir. Acemi Oğlan Ocağı'nın yanı sıra Bostancı Ocağı ve oğlanların çalıştırıldıkları bahçe ve bostanlar projede alan çalışması olarak incelenmiş olduğundan Ocak hakkındaki bu kapsamlı eserden istifade edilmiştir.

Bu proje ile yapılan çalışma yeni değerlendirmeye tabi tutulmuş arşiv kaynakları ile literatüre yeni bilgiler katacaktır. Diğer yandan devşirme çalışmalarında yeni bir metodoloji uygulamasıyla kurumu çocuk tarihi ve sosyal tarih açısından bir kez daha yorumlayacaktır. Çocuk tarihçiliğinin bir uzantısı olarak devşirilme süreçlerini bir araştırma konusu olarak aldığımızdan ötürü Osmanlı'da çocuk tarihine dair yapılmış çalışmalara da değinmek yerinde olacaktır. Bu alan Osmanlı tarihçiliğinde oldukça yeni ve heyecan uyandıran bir konudur. Osmanlı toplumuna dair son dönemlerde yapılan aile, kadın ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan çalışmalar çocukların yaşamlarına dair önemli bir katkı sağlamıştır. Ruth Lamdan "Child Marriage in Jew'sh Soc'ety in the Eastern Med'terranean during the Sixteenth Century," *Mediterranean Historical Review* 2, no. 1 (1996), ss. 37-59; Harald Motzki, "Child Marriages in Seventeenth-Century Palestine," *Legal Interpretation Muftis and Their Fatwas*, (Cambridge: Harvard University Press, 1996), ss, 129-140, Mahmoud Yazbak "Minor Marriages and Khiyar al-Bulugh in Ottoman Palestine: A Note on Women's Strategies in a Patriarchal Society," *Islamic Law and Society* 9, no. 3, ss., 386-409; ve Eyal Ginio "Childhood, Mental Capacity and Conversion to Islam in the Ottoman State," *Byzantine and Modern Greek Studies* 25, ss., 90-119, gibi araştırmacıların çoğu çalışmalarını şeriyye sicilleri ve fetva mecmualarına dayanarak

gerçekleştirmiş ve çocuk evlilikleri, din değiştirmeleri gibi konulara yoğunlaşmışlardır. Diğer taraftan, çocukların eğitimi, yetiştirilmesi, çocuk hastalıkları ve tedavi yöntemleri hakkında Osmanlı hekimlerinin düşünceleri ve bunların gündelik hayata yansıması ekseninde çalışmalar yapıldı. Eugenia Kermeli, Necdet Sakaoğlu ve Hatice Toksöz bu alanda çalışmalar yayınlamış önemli araştırmacılardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda daha geniş yelpazede çocukluk tarihini çalışan Yahya Araz ve Hülya Tezcan gibi araştırmacılar klasik ve erken modern döneme inmiş araştırmacılar olmakla beraber çoğunluk Tanzimat dönemi sonrasına yoğunlaşmıştır. Bu alanda Cüneyd Okay, Alan Duben, Cem Behar ve Füsun Üstel önemli isimlerdendir. Tüm bu değerli çalışmalar Osmanlı tarihçiliğinde çocuk tarihi ile ilgili önemli bir literatür oluşmasını sağlamışlardır. Devşirme çocukların çalışılması önemli çocuk tarihi çalışanlarından Bekir Onur'un belirttiği gibi bugüne kadar ki çalışmalarda değinilmemiş eksik bir alan olarak kalmıştır. Bu proje kapsamında devşirme çocuklar üzerine yapılacak inceleme bu literatüre değerli bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Ancak belirtilmelidir ki, kullanılan kaynaklar, temel araştırma soruları ve yöntem açısından Osmanlı sivil toplumunda çocuğun ve çocukluğun yerini ve anlamını anlamaya çalışan bu değerli çalışmalarla, bu projedeki kaynak, soru ve yöntemler büyük ölçüde farklılık gösterirler.

Devşirilen çocuk ve gençlerin köleleşme şekilleri ve emek tarihindeki yerleri, askeri emeğin ne olduğu gibi sorular bu projenin hedef kitlesi olan çocuk ve gençler için temel sorulardır. Bu eksende askeri emek tarihi üzerine –henüz Osmanlı tarihçiliğinde çalışılmamış bir alandır- Avrupa'daki çalışmalar takip edilmiştir bu alanda önemli bir örnek teşkil edecek olan çok yeni bir çalışma Christian G. De Vito ve Anne Gerritsen tarafından hazırlanmış *Micro-Spatial Histories of Global Labor* (Palgrave MacMillan: 2018) dir. Kullanılan kaynakçanın yanısıra projenin sorularına cevap bulmak için hangi kaynakların ne gibi yöntemlerle değerlendirildiği bir sonraki bölümde ve bulgular kısmında ayrıntılı olarak sunulmuştur.

3. Gereç ve Yöntem

Bu proje hareket noktası olarak İstanbul Başbakanlık Osmanlı Arşivi bünyesinde bulunan farklı defter ve belge gruplarında, ilgili materyalin tespiti ve proje sorunsallarına cevap verebilecek nitelikte görülen bulguların derlenmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Bulguların incelendiği kısımda tüm defterler üzerinde nasıl bir yöntemle çalışıldığı ve verilerin ne şekilde analiz edildiği ayrıntılı olarak izah edildiğinden bu kısımda öne çıkmış veri tabanlarından genel hatlarıyla bahsedeceğiz.

Kullanılan defterler arasında 2 adet devşirme eşkal defteri bulunmaktadır. Bu defterler devşirmeliğin ilk evresi olan oğlanların seçilmesi sürecine ışık tutmak için kullanılmıştır. İstatistiki oranların tespiti için Strata programı vasıtasıyla çoklu mütekabiliyet analizi ve bu verilerin haritalandırılması için Coğrafi Bilgi Sistemleri kullanılmıştır. Çoklu mütekabiliyet analizi çeşitli özelliklerin yoğunlaşmış olduğu grupları tespit etmek için kullanılmış ileri düzey istatistik analizidir. Bu yöntemin eşkal defterlerine nasıl uygulandığı bulgular kısmında gösterilmiştir.

Acemi oğlan ve Bostancı ocaklarına ait mevacib defterleri her zaman arşiv tasniflerinde yerini almış defterler olmasına rağmen derin bir araştırmaya tabii tutulmamış olmaları bu kaynakların değerinin anlaşılmasına engel olmuştur. Bu defterlerin neredeyse tamamı tam defter değildir. Bu nedenle bir çok defter gözden geçirilmiş, çevrilmiş ve verileri incelenmiştir. Daha sonra içlerinden istatistiki değerlendirmeye tabii tutulabilecekler seçilmiş ve analizi yapılmıştır. Mevacib defterleri genel olarak Osmanlı tarihinde ordu veya acemi oğlan adedini veya yevmiyeleri öğrenmek üzere kullanılmıştır. Fakat mevacib defterlerini rutin kayıtlar olarak algılamak bir hatadır. Dikkatlice incelendiğinde bu defterlerin toplam mevcutların ötesinde bilgi ihtiva ettiği ve sistematik bir çalışmayla bir çok bilinmeyenin öğrenilebileceği görülmektedir.

Kayıtlar son derece sistematik tutulmuş her oğlan bağlı bulunduğu cemaat veya bölük altına yazılmıştır. Defterler farklı yüzyıllardan örneklem alarak incelendiğinde ocakların cemaat ve bölük düzenlerindeki değişim takip edilebilmektedir. Bu da araştırmacılara Acemi ocağının kurumsal yapısının ve bunun değişimini göstermektedir. Özellikle 17. yüzyılın ortalarına kadar acemi oğlanların isimlerinin yanına devşirildikleri kazalar yazılmıştır. Oğlanların nerelerden geldiği husussuda bu araştırmada incelenmiştir. Bir diğer bilgi ise günlük yevmiyeleridir.

Projede mevacib defterleri genel olarak oğlanların hangi sektörlerde çalıştıklarını tespit için kullanılmıştır. Devletin devşirme sistemini sadece askeri ve idari teşkilata insan kaynağı oluşturmak için değil devlet üretim mekanizmalarında iş gücü tedariki için de kullandığı bu değerlendirme sonucu ortaya çıkarılır. Aynı zamanda bu sektörlerde çalışan kayıtlı acemi oğlanların sayılarının ve bu istihdam rakamların 16. yüzyıldan 17. yüzyıla ne şekilde değiştiği üzerinde durulmuştur. Maaş kayıtları çerisinden özellikle bahçe ve bostanlarda çalışan oğlanlar mercek altına alınmıştır. SPSS İstatistiksel analiz programında analizi yapılabilecek şekilde defterlerden elde edilmiş veriler bir veri tabanında düzenlenmiş ve bu program sayesinde bahçe ve bostanlarda çalışan acemi oğlanların devşirildikleri bölge yoğunlukları tespit edilebilmiştir.

Devşirme sistemini yeni sorularla ve bu sistem içerisinde odaklanılacak kişileri devşirilen çocuk ve gençler olarak belirledikten sonra eşkal defterleri ve mevacib defterlerine

farklı bir perspektiften bakmak mümkün olabilmiştir. Bu yaklaşım sonucunda eşkal defterlerinin ve mevacib defterleri daha önce hiç uygulanmamış bir yöntemle değerlendirilmiştir. Defterlerin sunduğu veri tipine en uygun istatistiki analiz tipi tespit edilmiş ve uygulanmıştır. Bu analizler projenin temel bulgularını bize sunmuştur.

Proje öncesi yapılan ön araştırma ile Bursa şeriyye sicillerinde tespit edilmiş birkaç kayıt Anadolu kentlerine ait şeriyye sicillerinde bu süreç hakkında bilgi ihtiva edebileceği olasılığına işaret etmekteydi. Bursa şeriyye sicilleri de dahil olmak üzere proje kapsamında önceden seçilmiş olan 400 kadar şeriyye sicili İsam Araştırma Merkezi'nde taranmak üzere tespit edildi. Bursa, Konya, Karaman gibi Türk'e verme pratiğinin uygulandığını bildiğimiz şehirlerin şeriyye sicillerinin yanı sıra devşirme toplanılan Trabzon, Amasya, Edirne ve Kayseri; ve Balkanlarda Saraybosna, Manastır, Rodoscuk gibi bölgelerin ve Rumeli kazasının mahkeme kayıtları taranması planlanmıştı. Balkanlarda tespit edilmiş kazaların sicillerinin tamamlanmasından sonra Anadolu'nun diğer bölgelerinden seçilen sicillere geçilmiştir. Ancak kadı sicillerinden elde edilen verinin beklentinin altında çıktığı 2. Gelişme raporunda belirtilmiş ve rapora verilen uzman görüşü doğrultusunda şeri siciller üzerine çalışmanın sondaj usulüyle seçilerek tarama ile tamamlanmış ve bunun yerine arşiv çalışmasına ve 1603-4 Eşkal defterinin çevirisine ağırlık verilmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki koleksiyonlar ve mevcut belgelerin farklı sorular sorularak ve yeni metodolojik yaklaşımlarla kullanılması projede hedeflenen bulguları sunan ve devşirme sistemine dair bir analiz geliştirmemize olanak tanıyan bulgular elde edilmiştir.

Kullanılan bir diğer önemli belge grubu ise Mühimme kayıtlarıdır. Mühimme kayıtlarındaki birçok hüküm yapılan devşirme cemlerinin tespitinden, yerel halkın tepkilerine ve toplanan oğlanların farklı iş sektörlerine yerleştirilmesine kadar veri tabanları analizi ile elde edilen bulguların renklenmesine ve detay kazanmasına yardımcı olmuştur.

4. Bulgular ve Tartışma

4.1 Devşirme oğlanların toplanması

Devşirme sisteminin ilk aşaması bizzat devşirilme sürecinin kendisidir. Çocukların nasıl toplandığına dair günümüze kadar yapılmış herhangi bir detaylı bilimsel çalışma bulunmamaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın bu konu hususunda sunmuş olduğu bilgiler alanda en geniş şekilde derlenmiş arşiv belgelerini ve Kavanin-i Yeniçeriyan'da bulunan

bilgileri sunmaktadır. Bu projede tüm bu verileri arşivde bulduğumuz iki önemli defteri kullanarak, dahası devşirilme sürecinin mühimme kayıtlarına ve şeri sicillerine yansımasını da inceleyerek mevcut bilgileri daha da genişletmeye ve devşirilme sürecinin nasıl işlediğini anlamaya ayırdık.

Projede devşirme cemi sürecini anlamak için kullandığımız iki defter bugüne kadar hiçbir bilimsel araştırmada kullanılmamış eşsiz defterlerdir. Ayrıca devşirme cemine dair bulunmuş yegane defterlerdir. İlki MDM 36805, bu defter 1494-94, 1498-99 ve 1502-3 yıllarında devşirilmiş çocukların farklı bilgiler dökümü ile birlikte listesini verir. Toplam 1553 oğlan devşirilmiştir. İkinci defterde ise MAD 7600, 1603-4 yıllarında 2611 oğlanın toplandığı tek bir yılda yapılan devşirme ceminin bütünsel bir tablosunu veren defterdir. Bu defterde Rumeli, Arnavutluk, Bosna-Hersek ve Bursa ve civarından toplanmış oğlanların Hristiyan isimleri, devşirilmeyle aldıkları Müslüman isimleri, anne ve babalarının isimleri, yaşları ve ayrıntılı fiziksel tasvirleri yer almaktadır. İlk defterde ise farklı yıllarda yapılmış devşirme cemleri bir arada toplanmıştır. Bazılarında oğlanların fiziksel özellikleri çok genel hatları ile belirtilse de ikinci defter kadar ayrıntılı değildir. Bazı sürülerde fiziksel özellikler veya yaş hiç belirtilmemiş sadece oğlanların ve babalarının adı verilmiştir. İlk defterde sistematik bir kayıt yapısı olmadığı için analizi daha kısıtlı olabilmektedir. Ancak 1603-4 defteri istatistiksel yoruma müsait eşsiz bir veri tabanını bize sunar.

4.1.1 Devşirme Cemlerinin Sıklığı

Devşirme hangi sıklıkla yapıldığı ve ne kadar oğlan cem edildiği merak uyandıran bir husustur. Özellikle bu konunun Balkan ulusları arasında milliyetçiliğin ortaya çıkışı ile yoğun bir şekilde ele alınmış olmasının bunda etkisi vardır. Bu konuda Kavanin-i Yeniçeriyan dört yılda bir olarak süreyi belirtir ve her yirmi haneden bir çocuk hesabı ile oranın belirlendiğini ifade eder. Bu bilgiyi arşiv belgelerini inceleyerek test etmeye çalıştık.

MDM 36805 no'lu defterde 899-900/1494-95, 904/1498-99 ve 908/1502-3 yıllarında devşirilmiş çocukların kayıtları bulunmaktadır. Devşirilme bu defterde dört yılda bir olarak görülmektedir ancak devşirme sıklığını daha ayrıntılı bir şekilde incelemek gerekmektedir. 1603-4 defterinden farklı olarak bu defterde değişik zaman ve coğrafyalarda çalışan katipler, oğlanları kaydederken farklı kriterler kullanmışlardır. Farklı yıllarda tutulmuş kayıtlar değerlendirildiğinde herhangi bir sistematik ve hatta tutarlılık görülmemektedir. Örneğin, sadece İlbasan, Hersek, Vize ve İskenderiye'den devşirilmiş oğlanlarda babanın adı, fiziksel özellikler ve oğlanın yaşı verilmiştir. Ağrıboz ve Belgrad'da anne ve babanın adı ve oğlanın

yaşı verilir, fiziksel özelliklere değinilmez. Tırhala ve Köstendil'de anne ve babanın ismi ve çocukların fiziksel özellikleri verilmiştir fakat yaşları kaydedilmemiştir.

Daha yakından incelediğimizde devşirilme süreci hakkında daha detaylı bilgi edinebiliriz. 1494-95 yılında iki grup devşirilme vardır. Bu yıllar içerisinde 10 tane sürü Vize, İskenderiye, Hersek, İlbasan, Belgrad ve Ağrıboz'dan çocuklar devşirilmiştir. Bu iki yıl içerisinde 1553 oğlan devşirilir. Fakat tarih verilmediği için toplama sürecinin rotası hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Ayrıca bunların tek bir seferde ve aynı memurlar tarafından yapılmış olduğunu söyleyebilmek için yeterli veri yoktur. Pekala bunlar iki ayrı memur grubunun birbirinden bağımsız yaptıkları devşirmeler de olabilir. Böyle bir olasılıkta 1494 ve 1495'te olmak üzere sırasıyla 600 ve 900 oğlan devşirilmiş olacaktır. Bu veriyi tasnif etmenin bir diğer yöntemi de katiplerin oğlanları kayıt altına alma yöntemine göre olabilir. O zaman da iki farklı devşirme grubu karşımıza çıkmaktadır. Birinci grupta kâtip baba ismi, fiziksel özellikler ve çocukların yaşlarını kaydetmiştir. Bu grup İskenderiye, İlbasan, Hersek grubunu verir. İkinci grupta ise anne ve babanın adı ve çocukların yaşları kaydedilmiştir. Bu grup da Ağrıboz, Belgrad grubunu verir. Vize ise bu iki tasnife de -katip yöntemi takip edilecekse- girmez. Bu tasnif şeklinde de aynı şekilde sırasıyla 600 ve 900 kişilik oğlan grubundan oluşan bir dağılım verecektir.

1498-99 ve 1502-3 yıllarından listelenmiş devşirme listeleri ise bize bir yapısal durumu işaret eder niteliktedir. 1498-99 yıllarında 150 kişilik çocuklardan oluşan 5 sürü devşirilmiştir, sadece bir sürü de 152 kişi bulunmaktadır. 1502-3 yıllarında Köstence'den devşirme yapılmıştır. Beş tanesinde 150'şer çocuğun ve sonuncuda sadece 50 çocuğun kaydedildiği altı adet sürü vardır. Bu defterin analizi ile sanırım devşirmenin oldukça sıklıkla yapıldığı en azından üç dört yılda bir mutlaka uygulandığı ve her birinde en azından 700-800 çocuk alındığını söylemek mümkündür.

Dolayısıyla, MDM 36805 no'lu defterdeki eşkal kayıtları 15. yüzyılın son döneminde devşirilmenin geleneksel olarak tarif edilen her 4 yılda bir yapılıyor olduğunu doğrular. Hatta bu deftere yansıyanların dışında da devşirme yapılmış olabileceği ve bazı dönemlerde daha seyrek periyodlarla devşirme toplanabileceğini düşünmek mümkündür.

Tablo 1: 1493-1502 Yıllarında Devşirilen Oğlan Sürüleri Listesi

#	Yer	Çocuk #	tarih	mühür	Defterde verilen bilgi
1.	Iskenderiye	150	899/1494	*bölükbaşı* Bali	Name of the father Physical characteristics Age of the child
2.	Vize	204	900/1494	-	Name of the father Physical characteristics
3.	Ilbasan	150	899/1494	Emin Bali Beg *yayabaşı* Ali Beg	Name of the father Physical characteristics Age of the child
4.	Agrıboz	165	Rebiyülevvel 900 November 1494	-	Name of the father Name of the mother Age of the child
5.	Iskenderiye	150	899/1494	Emin Bali Beg, *yayabaşı* Ali Beg	Name of the father Physical characteristics Age of the child
6.	Hersek	147	899/1494	….. and *yayabaşı* Ali Beg	Name of the father Physical characteristics Age of the child
7.	Agrıboz	151	Safer 900 October 1494	Mirliva Iskender Bey	Name of the father Name of the mother Age of the child

8.	Belgrad	115	-	-	Name of the father Name of the mother Age of the child
9.	….	150	9 Cemaziyelevvel 900 4 February 1495	-	Name of the father Physical characteristics Age of the child
10.	Iskenderiye & Hersek	150	900/1494	Bali, Cafer, Ali *subaşı*	Name of the father Physical characteristics The age of the child
11.	Tırhala	752	904/1498-99	-	Name of the father Name of the mother Physical characteristics
12.	Köstendil	800	908/1502-3	-	Name of the father Name of the mother Physical characteristics

Kaynak: BOA, MDM 36805.

Bir savaş esiri olarak alınıp devşirme sistemi içine dahil edilmiş ve 1455'ten 1463'e kadar Osmanlılar için yeniçeri olarak hizmet etmiş olan Konstantin Mihailovic, savaş esirlerinin Osmanlı Devleti'nin ihtiyacını karşılamaz hale gelişiyle devşirmenin uygulanmaya başladığını

belirtir, fakat sıklığı hakkında bir bilgi vermemiştir. Basilike Papoulia 1543, 1546, 1553,1557 ve 1559 senelerinde Atina'dan devşirme alındığını tespit etmiştir.

Mühimme defterlerinde de devşirme cem'ine dair hükümler bulunmaktadır. Mühimme taramalarından tespit etmiş olduğumuz devşirme tarihleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Bunlardan sadece sonuncusu İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın sicillerde bulup yayınladığı bir kayıttır. Mühimmelere hiç yansımamış olan 1493'ten 1504'e kadar yapılmış olan bir seri devşirme cemi ve 1603-4'te yapılmış olan 2611 oğlanın toplandığı devşirilme süreci ise bu proje kapsamında ayrıntılı çalışılmış çok önemli veri içeren defterlerdir.

Tablo 2: Mühimme Kayıtlarında Tespit Edilmiş Devşirme Cemi Tarihleri

HİCRİ	**MİLADİ**	**ALINAN YERLER**
931	1525	Rumeli
	1543	Atina
	1546	Atina
	1553	Atina
	1557	Atina
966	1558	Yenipazar
	1559	1558 cemi Atina'da devam ediyor
973	1565-66	Bosna Hersek, Klis, Ohri, İskenderiye
974		1565 cemi sürüyor
975		kaçanlarla ilgili hükümler görülüyor
981	1573-4	Bosna Hersek ve Klis
982	1575	1573 cemi sürüyor
986	1578-9	Bosna Hersek ve Klis
987	1579	Avlonya ve Delvine 1578 cemi devam ediyor
992	1584-85	Rumeli, Trabzon ve Anadolu'nun sol kol kadılarına hükümler var
998	1589	tuna yalıları
1019	1610-11	Bosna
1031	1621	
1032	1622	Kocaeli, Bolu, Kastamonu, Çorum, Samsun, Sinop, Amasya; Malatya, Karahisar-ı şarki, Arapgir, Çemişgezek; Cizre; Sivas; Maraş, Erzurum, Diyarbekir, Kemah, Bayburt

Kaynak: Mühimme Defterleri

Tüm bu devşirme cemlerine bakarak yapabileceğimiz en önemli tespitlerden biri devşirme toplamanın ne kadar sürdüğü üzerinedir. Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak izah edeceğimiz devşirmenin altı aydan bir seneye varan bir süreç içerisinde tamamlanıyor olması

tespiti mühimmelerde de dikkatli bir gözle bakıldığında gözlemlenebilmektedir. Mühimmelerdeki hükümler gösteriyor ki, her bir devşirilme, fermanı verildikten sonra en az bir sene devam etmektedir. Akabindeki sene yeni gelen oğlanların yerleştirilme süreci ve eğer kaçanlar varsa onlarla ilgili hükümlerin görüldüğü zaman dilimleridir. Özetle oğlan cemi bir süreç olarak değerlendirilmesi gereken bir husustur. Devşirme cemine memur görevlendirdikten sonra bu oğlanların hedeflenen yerlerini bulması takribi 3 sene sürmektedir. Muhtemeldir ki, yeni bir devşirme cemine de, eğer büyük bir ihtiyaç ve olağan dışı gereklilikler yoksa, bir önceki devşirmelerin seçilmesi, getirilmesi ve yerleştirilmesi süreci tamamlandıktan sonra başlanılmıştır. Bu proje kapsamında mühimme defterlerinde tespit ettiğimiz devşirme tarihlerine göre Kavanin-i Yeniçeriyan'da verilen dört sene de bir bilgisi tutarlı görülmektedir. Bir ihtimal üç ila dört sene olarak tanımlanabilir ve belirtildiği üzere olağan dışı zamanlarda örneğin acil ve yoğun bir biçimde yeniçeri ocağına oğlan çıkartıldığında bu devşirme ceminin daha sık yapılmış olması olasıdır.

4.1.2 Devşirme Ceminin Sistematiği

Devşirme sistemi tarih kitaplarında anlık bir olay gibi tasvir edilir. Sanki görevli yeniçeriler fırtına gibi girdiği köy ve kasabalarda yakaladığı her çocuğu devşirme olarak alıp çeker gider. Bu izlenim Balkanlarda da oldukça hakimdir ve hala ders kitaplarında bu şekilde lanse edilmektedir. Oysa projede incelediğimiz iki defter yani 15. yüzyıl sonu devşirme listeleri ve 1603-4 defteri göstermektedir ki oğlan devşirmek uzun bir süreçtir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, mühimme kayıtlarından anlıyoruz ki bir devşirme fermanı verildikten sonra yaklaşık bir iki sene müteakiben aynı devşirme sürecine dair hükümler çıkabilmektedir. Bu da sürecin anlık bir olay değil, tıpkı defterlere yansıdığı gibi zamana yayılmış ve kendi bürokrasisini barındıran bir sistematik olduğunu göstermektedir.

Süreç konusunda en net bilgi 1603-4 Eşkal defterine yansımıştır. Bu defterde kaydolmayan fakat Bursa şeriyye sicillerinde tespit ettiğimiz kayıt devşirme cemine görevli Turnacıbaşı'nın elindeki fermanı Ekim 1603 tarihinde Bursa kadı mahkemesine kaydettiği tespit edilmiştir.[2] Oysa oğlanların devşirilip sürüler halinde deftere kaydedildiği zaman 1604 Ocak ve Şubatıdır. Fermanda tüm köy, bilad, vakıf ve tımarlardaki babaların 15 ila 20 yaş arasındaki oğullarını kent merkezine getirmelerini ister. Oğlanların getirilmesi uygun olanların

[2] Bursa Şeriyye Sicilleri, A 155, no. 1128 (1012/1603).

seçilmesi ve deftere işlenmesi Bursa'da 5 ay sürmüştür. Diğer bölgelerde bu süre daha da uzundur. Örneğin, Bosna-Hersek bölgesine gönderilmiş memurların devşirme kayıtları dokuz aylık bir süreye yayılır. Arnavutlukta dört ay, Rumeli'de sekiz. Bu zaman dilimlerinin haricinde memurların bölgeye çok daha öncesinde gitmiş oldukları ve ön çalışma yaptıklarını bilgisini de değerlendirerek ek süre eklemek doğru olacaktır.

Memurların bölgede geçirdikleri bu uzun zaman dilimleri devşirme sisteminin bürokratik bir süreç olduğunu ve görevlilerin kriterlere uyan çocukları almak için titizlikle çalıştıklarını düşündürmektedir. Bir diğer husus ise, neredeyse bir sene civarında devşirme cemine gittikleri bölgelerde kalan memurlarla yerel elitler ve halk arasında oluşması muhtemel ilişkiler ve siyaset ağıdır. Mühimmelere yansıdığı üzere, bu süre zarfında yerli halkın eğer muafnamesi varsa bunu memurlara sunduğu, hatta hass, zeamet ve vakıf arazisi sahiplerinin eğer arazilerinde çalışan Hrıstiyan ahalinin muafiyeti varsa bunun savunuculuğunu yaptığı yansımıştır. Örneğin, yukarıdaki tabloda da göstermiş olduğumuz 1559 Yeni Pazar'dan devşirme ceminde, Maden halkı memurların elindeki hükümde "Boğdan halkı yazılmıştır Maden halkı geçememektedir" diye itirazda bulunmuş çocuk vermek istememişlerdir. Tekrardan merkeze bir yazıyla danışan yaya başına, hiçbir geçmiş muafiyeti göz önünde bulundurmadan oğlan cem etmesi söylenmiştir.

Mevcut yasal düzenlemeler ve verilmiş haklar içerisinde bölge ahalilerinin devşirme vermemek için bu zaman zarfında uğraşması burada sıraladığımız örnekler ve daha bir çoğunda görülmektedir. Fakat bunun da ötesinde, altı aydan bir yıla kadar bölgede zaman geçiren memurlar ile yerel elitler arasında bir pazarlık ortamının oluştuğunu düşünmek çok da hatalı olmayacaktır. Şeriye sicillerinde kaydedilmiş iki adet devşirme fermanında, 1603'te Bursa'dan, 1622'de Karaman vilayeti ve Diyarbekir'den, devşirme memurları özellikle bölgedeki subaşı, kadı ve voyvodalara karşı uyarmış, herhangi bir engel veya pazarlık olmaması için hazırlıklı olmalarını istemiştir. Bu her şeyden önce bu tip yerel yetkililerin devşirme memurlarıyla pazarlık süreçlerini geçmişte yapmış olduklarına işaret eder. Bu mevcut durum dolayısıyla böyle bir uyarı metni oluşturulmuş olmalıdır. Zira 1574 ceminde Karamandaki köylülerin memurlarla anlaşarak çocuklarını vermekten kurtuldukları mühimme kayıtlarına yansımıştır.

Devşirme ceminin sistematiği ve süresi üzerine yaptığımız bu tespitler devşirme sürecinin yerel elitlerin ve halkın müdahale etmeye çalıştığı ve hatta edebildiği bir işlem olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla, devşirme cemi yerel politikayı şekillendiren ve kendi içinde bir dayanışma oluşturmasını tetikleyen bir süreç olarak ortaya çıkar. O kadar ki devlet yerelde

işleyen bu pazarlık ve siyasetin farkında olup kendi memurlarını daha uyanık olmaya davet etmiştir. Daha detaylı çalışmalar ve mikro tarihçilikle devşirme veren coğrafyalarda siyasetin ve güç dengelerinin devşirme verme süreçlerinde nasıl dönüştüğünü sorgulayan çalışmalar bu bölgelerin tarihine de ışık tutacaktır.

4.2 1604 yılı devşirmelerinin fizyonomi dağılımı

Devşirilen oğlanların kim olduğu, ne gibi özellikleri haiz olduğu, hangi bölgelerden seçildiğini gibi soruların bu çalışma için özel bir önemi olduğunu vurgulamıştık. Bu hem 'makbul' oğlanların profilini çizerek bize devşirme sistemine dair bilgi verecek, hem de devşirmelerin toplandığı bölgelerin tarihine ve antropolojik çalışmalara ışık tutacaktır.

1603-4 yıllarında devşirilen 2611 oğlanın ne gibi bir dağılım gösterdiği istatistiki analiz yöntemleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Bu geniş veri tabanı Prof. Dr. Murat Güvenç tarafından 'çoklu mütekabiliyet analizi'ne tabii tutulmuş ve 2611 kişilik veriden özgün nitelikler oluşturularak defterdeki oğlanların bir fizyonomik gruplandırması yapılmıştır. Bu analiz yapılırken ilk önce 6'lı gruplama sistemi kullanılmış, daha sonra alt kümelerin oluşup oluşmadığını görmek amacıyla 11'li gruplama yapılmıştır. Bu gruplamalar/kümelemelerle elde edilen bulgu özgün niteliklerle bir araya gelen yoğunluk gruplarını tespit etmektir. Bu herhangi bir yüzdelik hesaplama ile elde edilemeyecek kompleks bir analizdir. Burada değerlendirmeye tabii tutulan nitelikler şu şekildedir: Defterdeki veriler

1. Oğlanların devşirildikleri LİVA
2. Oğlanların devşirildikleri KAZA
3. Oğlanların BOYLARI
4. Oğlanların CİLD TİPİ
5. Oğlanların KAŞLARI
6. Oğlanların YARALARI
7. Oğlanların HASTALIKLARI
8. Oğlanların YAŞLARI

şeklinde kategorize edilmiştir. Kullanılan kategoriler içerisindeki başlıkları tanıtmak gerekirse defterde bahsi geçen livalar; Midilli, Çirmen, Kırkklise, Gelibolu, Bursa, Biga, Kocaeli, Paşa, Selanik, Tırhala, Agriboz, Avlonya, Delvine, Ohri, Prijidor, Bosna, Hersek olmak üzere 17 tanedir. Oğlanların devşirildikleri kazalar; İlmiye, Moliva, Midilli, Silivri, Ereğlü, Enez, Keşan, İpsala, Rodoscuk, Malkara, Kavak, Gelibolu, Megri, Firecik, Dimetoka, Gümülcine, Yenice-i

Karasu, Taşyüzü, Bereketlü, Pravişte, Drama, Kavala, Zihne, Siroz, Demirhisar, Selanik, Avrethisarı, Yenice-i Vardar, Kavala, Karaferye, Alasonya, Dömenik, Tırhala, Yenişehir, Fener, Serfiçe, Manastır, Pirlepe, İzdin, Modonic, Livadya, Salona, Atina, İstefe, Agrıboz, Talanti, Ropoz, Bursa, Mihaliç, Manyas, Biga, İznikmid, Karamürsel, İzmit, Lefke, Akhisar, Yenişehir, Avlonya, Belgrad, Müzayike, Karadağ, Premedi, Kardak, Ergirikasrı, Pogonya, İlbasan, Peklin, İştani, İşpat, Ohri, Bosna, Saray, Mitrofça, Yeni Pazar, Prepol, Foça, Nevesin, Vişegrad, Ovasnik, Çayniçe, Teşene, Taşlıca, Tuzla, Mostar, Çelebi Pazarı, Gradçaniçe, Gabele, Niş, Blagay, Bögürdelen, İmoçka, Prizrendi, Göl Hisar, İzvornik, Brezniçe, Gabele, Prizrin olmak üzere 98 adettir. Tabiiki devşirme toplanan kazalar bunlardan ibaret değildir. 1603-4 Eşkal defterine yansımış olanlar bu coğrafyadan ibarettir. Defterde ayrıca oğlanların toplandığı köyler de belirtilmiştir. Ancak hem köylerin değişen isimleri nedeniyle coğrafi konumunu tespit etmenin oldukça güç olması, hem de istatistiksel analiz için fazla küçük bir birim olması nedeniyle analize dahil edilmemiştir.

Oğlanların boyları defterde tanımlandığı üzere, küçük, orta, uzun, küçük orta ve küçük uzun şeklinde analize dahil olmuştur. Cilt tiplerinde de gene defterin tanımları kullanılmış kara yağız, gendum gün, buğday, kumral, sarışın ve ak benizli olarak kategorilenmiştir. Ancak belirtilmelidir ki, farklı coğrafi bölgelerde farklı katipler çalıştığından kategorizasyonda değişkenlik görülmektedir. Sadece bazı katipler cilt tipini belirtmişlerdir. Cilt tipinin bulunmadığı durumlarda kaş rengini belirleyici olarak kullanmak yerinde olacaktır. Ancak defterdeki veriyi tahrip etmemek adına kaş renginden yola çıkarak herhangi bir cilt tipini oğlanlara veri olarak atamadık. Analiz grupları okunurken cilt tipinin bulunmadığı durumlarda kaş rengini değerlendirmeye tabii tutmak yolunu kullanmak en güvenli yöntemdir. Kaş rengi değişkenleri ise şöyledir; siyah, kara, siyah açık, siyah çatık, (açık ve çatık kaşın şeklini tanımlamak için kullanılmıştır), kumral, kumral açık, kumral çatık, sarı, sarı açık, sarı çatık, siyah, kara olarak farklı belirtimleri değiştirmedik ama grupları yorumlarken bunları tek bir kategori olarak düşünmek yerinde olacaktır. Göz rengi kategorisinde ise verilerin tasnifi şöyledir; gök, gök ela, ela, koyun ela, kara.

Son iki kategori ise oğlanların tanınması açısından elzem görülen her türlü iz, yara ve işaretin tasnifini yaparak gerçekleşti. Bu değerleri iki kategoriye böldük yaralar ve hastalıklar, zira bazı yara izleri hastalıktan kalma olduklarından dolayı belirtilmiştir. Bu belirtilenleri diğer yaralardan bağımsız yazarak çocukların hastalık geçmişlerine dair veri toplamaya çalıştık. Yara kategorisinde yara, ben, delik (kulağının delik olması), alamet, et beni ve bi-nişan kullanılmıştır. Defterde yaraların yüzün neresinde olduğu ve bazen şekli de ayrıntılı olarak

tanımlanmış olmasına rağmen bu veri istatistiksel analize işlenmemiştir. Ancak yaranın neden kaynaklı olduğu belitildiğinde mesela orak, bıçak veya üzengi yarası gibi, bunlar yazılmıştır. Hastalıklardan kaynaklanan yaralar ise çiçek, çıban, kabarcık, hıyarcık, taun ve yanık şeklindedir.

Son bahsedeceğim kategori ise devşirilen oğlanların yaşlarıdır. Bu yaş skalası 6'dan 20'ye kadardır. Oğlanların hangi yaş aralığında devşirildiği son derece önemli olduğundan ayrıca bir değerlendirmeye de tâbi tutulacaktır. Ancak fizyonomi dağılımına dahil edildiğinde farklı coğrafyalarda tercih edilen yaş grupları olduğunu görmek de son derece enteresandı.

Fizyonomik analiz dediğimizde anlaşılan şu olmalıdır. Tüm bu sayılan kategorilerin verileri beraber sisteme girilmiş ve tüm kategorilerde en fazla yoğunlaşan verilere göre kümelemeler yapılmıştır. Grupların incelenmesinde de görüleceği üzere, bu analizden ortaya çıkan en ilginç bulgu, bu kümelemelerin kendiliğinden farklı coğrafi dağılımları işaret etmeleri olmuştur. Analizde hiçbir şekilde coğrafi dağılım merkeze alınmamakla birlikte farklı coğrafyalardaki değişik fizyonomik özellikler ortaya çıkmış bulunmaktadır. Her bir grup bugünkü Arnavutluk, Bosna, Yunanistan ve Anadolu'da olarak farklı bir ayrışmayı temsil etmiştir.

Bu veriler kapsamında ortaya çıkmış grupları inceleyebiliriz: Aşağıda her bir grupta ortaya çıkmış karakteristiklerin listesi görülmektedir. Bu listede koyu şekilde yazılmış olanlar en çok yoğunlaşma olan kategoridir. Koyu olmayanlar da gene bu grupta daha az olmakla birlikte görülen kategorilerdir. V.test verisinde 2'nin altında kalmış kategoriler bu grupta görülmeyen özellikler olarak kalmıştır. Aşağıda inceleyeceğimiz tabloların hepsi v.test analiz verisi 2 değerinin üstüne çıkmış özelliklerdir.

4.2.1 Fizyonomi Dağılımda 6 Grup

4.2.1.1 Arnavutluk Coğrafyası

Birinci grupta elde ettiğimiz kümede ortaya çıkan özellikler şunlardır. Yoğunluklu olarak uzun ve orta boylu, kumral ve esmer ağırlıklı ve baskın olarak 20 yaşında devşirilen bu grup daha çok Avlonya livasından, özellikle de Belgrad, Ergirikasrı, Kardak, Premedi ve Pogonyadan devşirilmiştir (harita 1). Bugünkü Arnavutluk'un yoğunlukla güney kesiminde kalan bu coğrafyadan alınan oğlanların bu ortak niteliklerde toplandığı görülüyor.

Tablo 3: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 1

KATEGORİLER	**V.TEST**
AGE_=AGE__20_	**15,6577**
DISEASES=DISEASES_catal	2,8339
DISEASES=DISEASES_ciban	5,9712
DISEASES=DISEASES_ciban-cicek	2,2015
DISEASES=DISEASES_cicek	2,7036
DISEASES=DISEASES_yanik	2,6114
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok ela	6,6778
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_kara	**10,7109**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_ince kara	3,8343
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara	8,1382
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral	**12,5372**
HEIGHT=HEIGHT_Kucuk orta	8,0078
HEIGHT=HEIGHT_kucuk uzun	2,9263
HEIGHT=HEIGHT_Orta	**13,2869**
HEIGHT=HEIGHT_Uzun	**11,6444**
INJURIES_group=INJURIES_group_ben, alamet	2,2015
INJURIES_group=INJURIES_group_yara	4,3866
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, alamet	7,1012
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, ben	5,235
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, delik	2,9263
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, nisan	2,2015
KAZA_group=KAZA_group_Avlonya	4,2564
KAZA_group=KAZA_group_Belgrad	**27,0929**
KAZA_group=KAZA_group_Ergirikasri	**10,2399**
KAZA_group=KAZA_group_Kardak	**11,858**
KAZA_group=KAZA_group_Pogonya	7,5455
KAZA_group=KAZA_group_Premedi	**22,0537**
LIVA=LIVA_Avlonya	**Inf**
LIVA=LIVA_Delvine	**11,858**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	**12,2094**

Kaynak: MAD 7600

Bu gruptaki oğlanlar eşkal defterinde kayıtlı diğer oğlanlara oranla yetişkinlerin fazla olduğu bir gruptur. 20 yaş 17. yüzyıl devşirmelerinde en üst yaş sınırıdır. Özellikle bu bölgede bu yaşın çoğunlukla tercih ediliyor olması düşündürücüdür.

Bu grup içerisindeki oğlanların yüzlerinde yoğunlukla yaralar olduğu, çıban, çiçek ve yanıkların sık görüldüğü bir coğrafyayı bu analiz bize göstermiştir. Yaşların yüksek, boyları orta veya uzun ve yaralanmaların sıklıkla görülüyor olması, bu bölgeden alınan oğlanların yapılı güçlü ve iş veya asker gücü olmaya hazır bir grup olduğunu düşündürmektedir.

Harita 1: Grup 1'in Bulunduğu Kazalar

İkinci grup yoğunlaşma gene bügünkü Arnavutluk bölgesinde İlbasan ve Ohri civarındadır. Burada da gene 20 yaş ön plana çıkmakla beraber 14 yaşında alınanların da yoğun olduğu bir bölgedir. Kaş rengine bakarak birinci gruba benzerlik gösteren bir şekilde benzer bir cilt tipine sahip bir oğlanlar kümelenmesi olduğunu görmek mümkündür. Yaralanma ve hastalık oranları ise ilk gruba göre daha düşüktür. Burada Arnavutluk'taki coğrafi özellikleri göz önünde bulundurarak bu veriyi değerlendirmek yerinde olacaktır. Premedi, Ergirikasrı, Belgrad gibi kazalar çok daha dağlık bir coğrafyada bulunmaktadır. Ohri ise göl kıyısında bir ova bölgesini işaret eder. Yaşamın daha çetin olduğu bu yüksek bölgelerde oğlanlarda yaralanmaların ve hastalıkların daha çok olması dikkat çekicidir.

Tablo 4: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 2

AGE_=AGE__14_	2,0226
AGE_=AGE__20_	**11,9029**
DISEASES=DISEASES_yanik	2,8441
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok ela	2,2749
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_kara	7,9276
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_kara ela	2,9198
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara	**10,0472**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral	5,2963
HEIGHT=HEIGHT_kucuk orta	2,9198
HEIGHT=HEIGHT_orta	2,9702
HEIGHT=HEIGHT_Uzun	9,5619
INJURIES_group=INJURIES_group_yara	2,681
KAZA_group=KAZA_group_Ilbasan	**28,2742**
KAZA_group=KAZA_group_Ohri	**12,7587**
LIVA=LIVA_Ohri	**32,9132**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	5,6584

Kaynak: MAD 7600

Harita 2: Grup 2'nin Bulunduğu Kazalar

4.2.1.2 Bosna-Hersek Coğrafyası

Üçüncü grup bize bambaşka bir coğrafyayı ve fizyonomik özellikleri işaret etmektedir. Bosna Hersek bölgesinden (daha da yoğunluklu kazalar Mostar, Prepol, Saray ve Yeni Pazar) alınan bu oğlanların yaş aralıklarının daha düşük olduğunu görüyoruz. (harita 3). 16, 17 ve 19 yaşındakiler ön plana çıkıyor. Fakat çoğunlukla 16 yaşında oğlanlar alınmıştır. Bu oğlanlar küçük ve orta boy yoğunluğunda, sarışın ve kumral yoğunluklu, en çok da gök olarak tabir edilen mavi gözlü oğlanlardır. Yüzlerinde yaralanmalar görülmemiştir. Çoğu binişan yani suratında herhangi bir işareti olmayan ya da alamet denen, muhtemelen doğum lekesi gibi yaralanmadan kaynaklanmayan işaretleri haizdir. Suçiçeği, çıban gibi Arnavut coğrafyasında sık görülen hastalıklar bu coğrafyada

Tablo 5: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 3

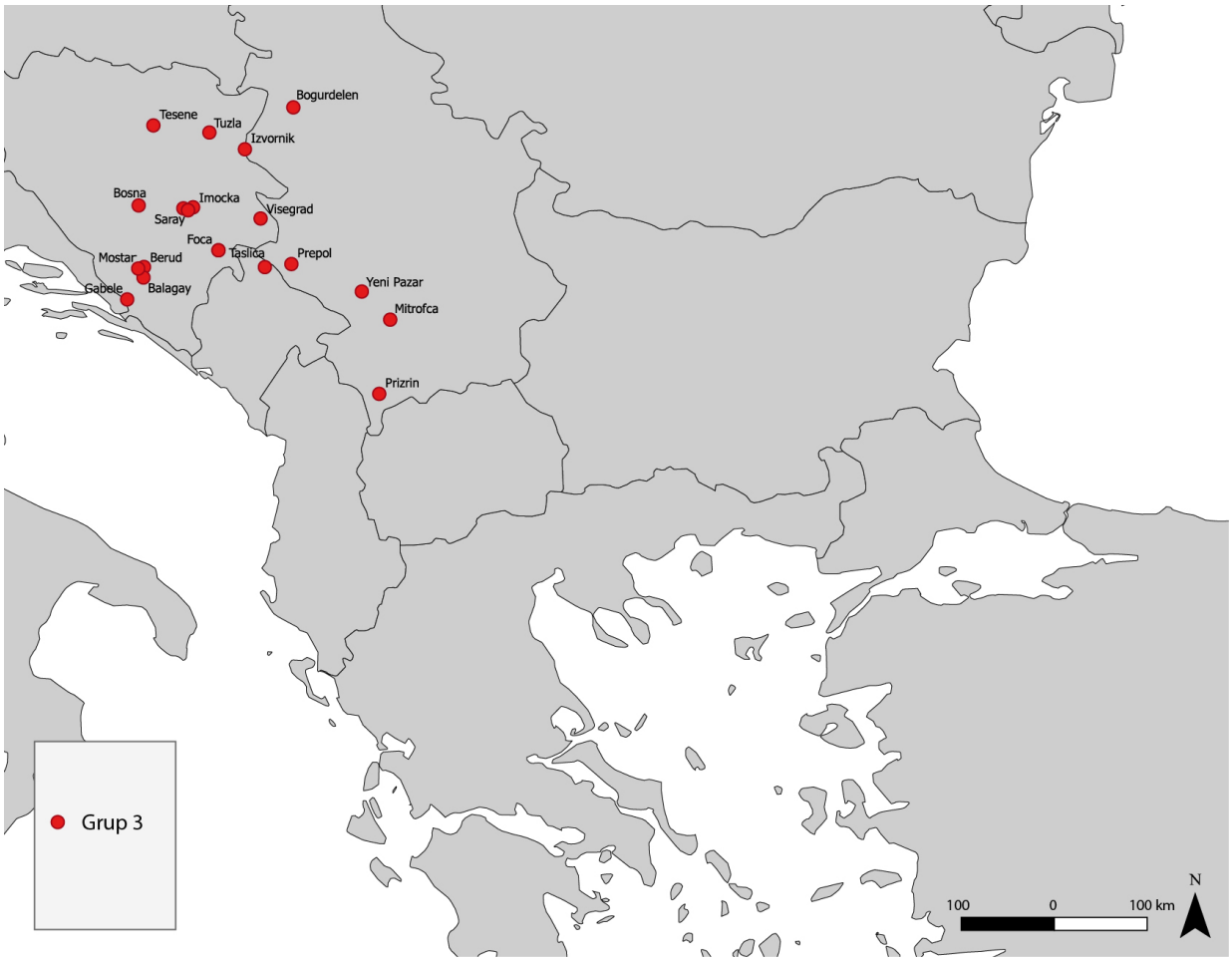
AGE_=AGE__16_	**8,9959**
AGE_=AGE__17_	3,4179
AGE_=AGE__19_	3,3467
DISEASES=DISEASES_0_	2,5679
DISEASES=DISEASES_kabarcik	3,1069
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok	**10,1299**
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok ela	3,4436
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara	3,2759
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral	**13,0547**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_sari	**17,24**
HEIGHT=HEIGHT_kucuk	**15,4236**
HEIGHT=HEIGHT_Orta	**10,6724**
HEIGHT=HEIGHT_Uzun	9,8729
INJURIES_group=INJURIES_group_alamet	4,1064
INJURIES_group=INJURIES_group_bi-nisan	8,0431
KAZA_group=KAZA_group_0_	8,0896
KAZA_group=KAZA_group_Berud	2,1015
KAZA_group=KAZA_group_Bogurdelen	2,7115
KAZA_group=KAZA_group_Bolagay	4,8057
KAZA_group=KAZA_group_Bosna	2,1015
KAZA_group=KAZA_group_Caynice	9,9923
KAZA_group=KAZA_group_Celebi Pazari	5,732
KAZA_group=KAZA_group_Foca	7,7038
KAZA_group=KAZA_group_Gabele	2,7712
KAZA_group=KAZA_group_Imocka	7,258
KAZA_group=KAZA_group_Izvornik	2,1015
KAZA_group=KAZA_group_Mitrofca	7,9179
KAZA_group=KAZA_group_Mostar	**13,5208**
KAZA_group=KAZA_group_Novasin	6,5366
KAZA_group=KAZA_group_Prepol	**11,1261**
KAZA_group=KAZA_group_Prizrin	4,0255
KAZA_group=KAZA_group_Saray	**16,7035**
KAZA_group=KAZA_group_Taslica	2,1015
KAZA_group=KAZA_group_Tesene	7,0252
KAZA_group=KAZA_group_Tuzla	7,7038
KAZA_group=KAZA_group_Visegrad	6,2791
KAZA_group=KAZA_group_Yeni Pazar	**18,1281**

LIVA=LIVA_Bosna	**32,3007**
LIVA=LIVA_Hersek	**26,7117**
LIVA=LIVA_Prijedor	7,7661
LIVA=LIVA_Prizrendi	2,2527
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	**13,138**

Kaynak: MAD 7600

görülmemektedir. Kabarcık olarak tabir edilen ama tam olarak ne tip bir hastalığa tekabül ettiğini bilmediğimiz bir hastalık çok yoğun olmasa da bu coğrafya çocuklarına musallat olmuş görünmektedir. Burada en enterasan bulgu birincil kaynaklarda ve literatürde karşılaştığımız sarışın mavi gözlü güzel Bosnalı oğlanların alınıp daha çok saray hizmetinde kullanıldığı söylemini bu veriler doğrulamaktadır.

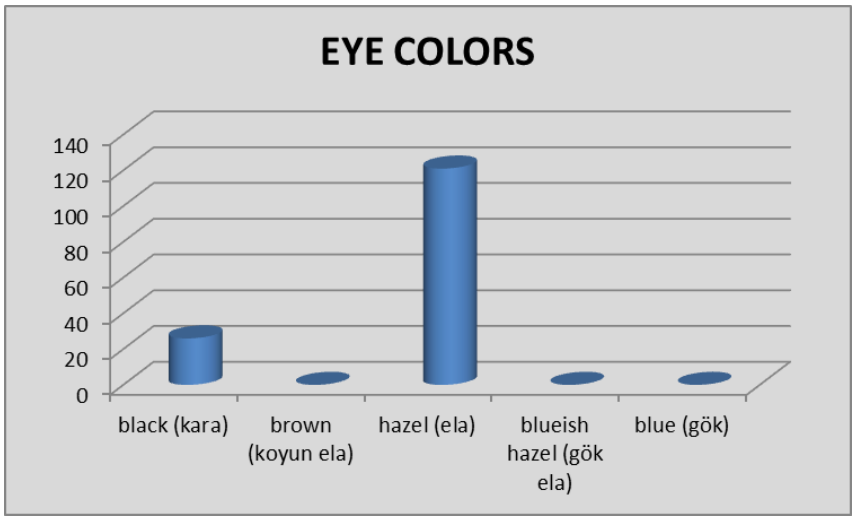
Harita 3: Grup 3'ün Bulunduğu Kazalar

Ayrıca fizyonomik analize dahil edilmemekle beraber bu coğrafyadan alınan oğlanların çoğunun bu tarihte Müslüman olduğunu belirtmek gerekir. Her ne kadar Hristiyan çocuklar da alınsa, devşirilen 410 oğlan Müslümanken sadece 82'si Hristiyan'dır. Bu veriye oğlanların ve anne, babalarının isimlerine bakılarak ulaşılmıştır. Bu oğlanların potur oğlanı oldukları anlaşılmaktadır. Gene enteresan bir bulgu bu gruptaki oğlanların 7 tanesinin kaydının yanına yahudi olduğundan şüphelenildiği ibaresi düşülmüştür. Anlaşılmaktadır ki, bu Müslüman ve sünnetli grup içerisine dahil olup devşirme olmaya çalışan Yahudiler hala mevcuttur. Sistemin zorunlu bir insan kaynağı modeli ve köleleştirmenin bir alt tipi olduğunu unutmamakla beraber, ekonomik veya sosyal sıkıntılar içerisinde olan çocuk ve gençler için bir kaçış alternatifi olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Her halükarda alınıp satılan bir köle ve ya savaş esiri olmaktan yeğ bir statü olduğu, en azından kartlar doğru oynandığında statü ve mevkii sahibi olmanın imkanlarını da barındıran bir istihdam modeli olarak yorumlanacağı ortadadır.

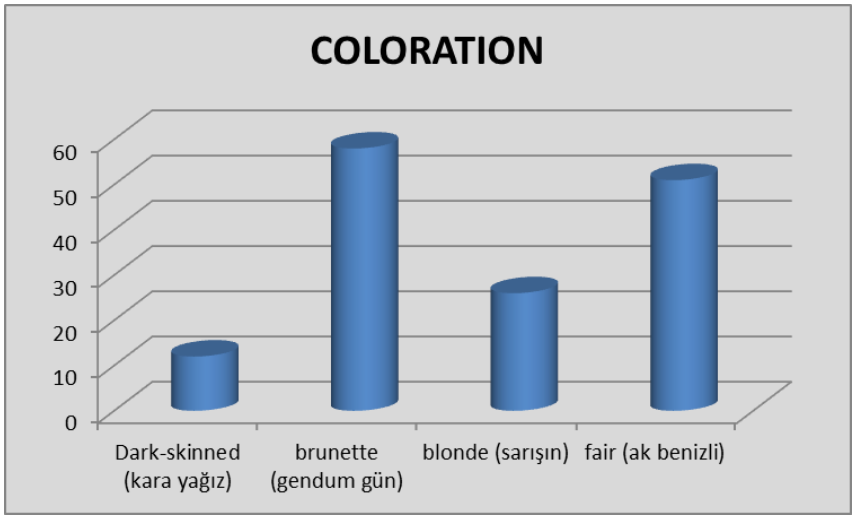
Dördüncü analiz grubuna geçmeden önce Hersek bölgesindeki fizyonomik dağılıma dair yapmış olduğum bir alt çalışmanın bulgularını paylaşacağım. Bir alan çalışması olarak 1604 yılında Hersek'ten devşirilmiş 141 oğlanı 1493 yılında gene aynı coğrafyadan devşirilmiş 147'i oğlanın Eşkal özellikleri ile karşılaştırdım. 15. yüzyıl sonundan aldığım bu örneklem grubunun özellikleri şöyledir: Devşirilen oğlanlar 12-15 yaş aralığındadır. Çoğunlukla 13 yaşındadır. (Devşirilen çocukların yaşının 17. yüzyılda yükselmiş olması bir sonraki bölümde detaylı olarak incelenecektir.) En çok ela gözlü olan ve yoğunluklu olarak sarışın ve ak benizli kategorilerinde çocuklar toplanmıştır. Bu çocukların tamamı Hristiyan'dır.

Şekil 1: 1493'te Hersek'ten Devşirilen Oğlanların Göz Renkleri

Kaynak: MDM 36805

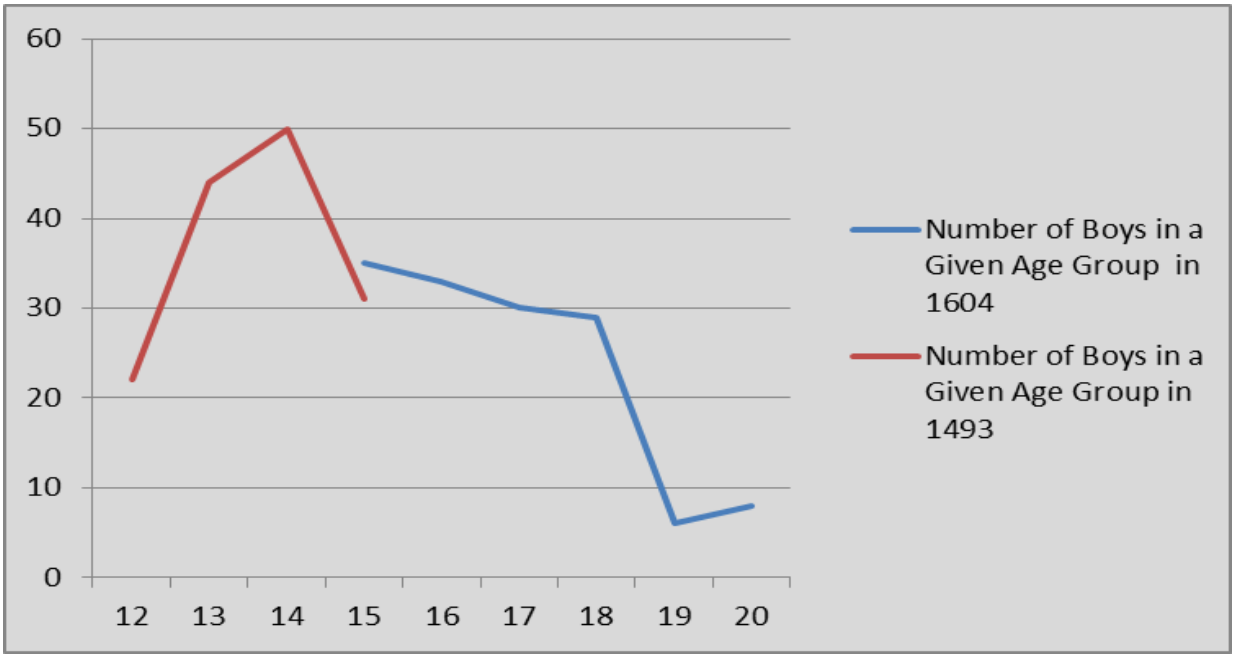
Şekil 2: 1493'te Hersek'ten Devşirilen Oğlanların Cilt Tipi

Kaynak: MDM 36805

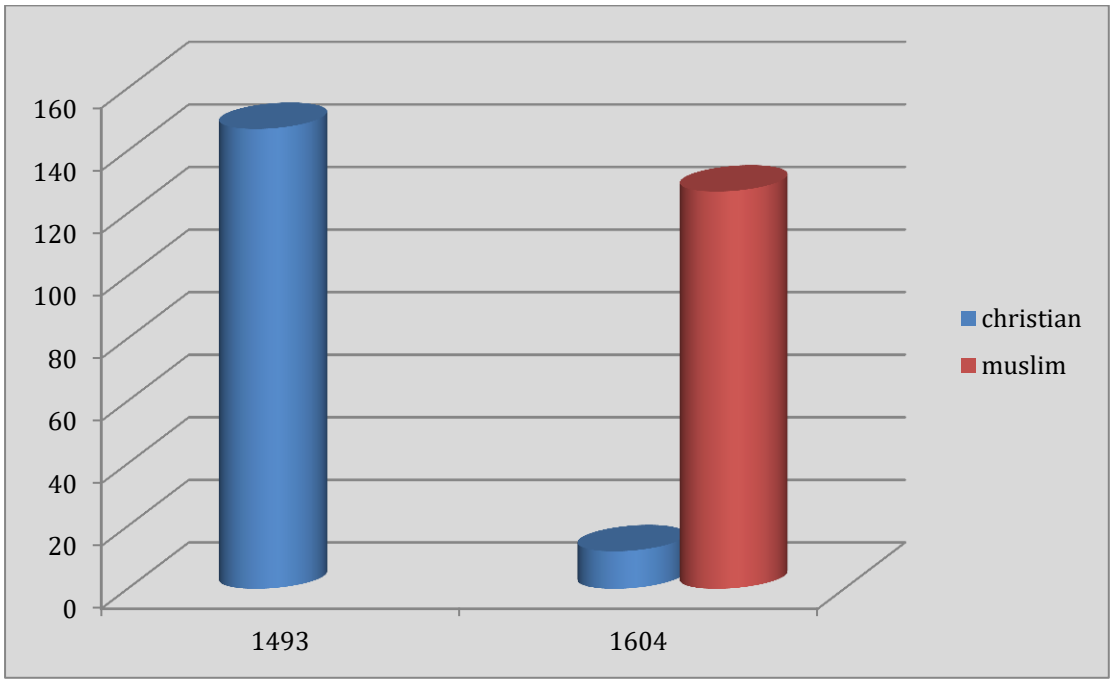
Şekil 1,2,3 ve 4'te ortaya koyduğumuz analiz göstermektedir ki, 17. yüzyıl başı için tespit ettiğimiz Müslüman, sarışın ve kumral ağırlıklı olarak 16 yaşındaki oğlanlar her zaman devşirilmek için tercih edilen bir grup değildi. Ve hatta bu bölgedeki yerleşik yaşayan profili her zaman için bu değildi. Büyük bir olasılıkla bu yüzyıl içerisinde fizyonomik özellikleri değiştirecek nitelikte göçler Bosna Hersek bölgesinde yaşanmıştır. Hersek yaklaşık bir yüzyıl gibi bir süre içerisinde büyük bir nüfus değişimi geçirmiş görünüyor. 15. yüzyıl sonunda 13 yaşlarında Hristiyan sarışın ve açık tenli çocuklar alınırken 17. yüzyıl başlarında biraz daha kumral yoğunlaşma yaşanmış sarışın 16 yaş aralığında Müslüman çocuklar yani literatürde potur oğlanı olarak tabir ettiğimiz çocuklar alınmaktadır. Bu bulgu ile ortaya çıkan şudur ki; bölge halkının fetihten sonra topluca din değiştirdiği ve Fatih Sultan Mehmed tarafından özel izinde devşirme hakkı tanındığı iddiası doğru değildir. Tam tersine nüfus 15. yüzyıl sonunda hala Hristiyan'dır, muhtemeldir ki din değiştirmeler kademe kademe gerçekleşmiştir. Böyle bir özel izin durumu olmamasına rağmen sadece Bosna Hersek bölgesinden istisna olmak koşuluyla Müslüman oğlanların devşirilmesi bölgedeki insan rezervinin çok değerli bulunmasından kaynaklanıyor olabilir. Özellikle bölgenin sarışın güzel çocuklarının yansımış olması bunu olasılık dahili yapmaktadır.

Şekil 3: 1493'te ve 1604'te Hersek'ten Devşirilen Oğlanların Karşılaştırmalı Yaş Dağılımı

Kaynak: MAD 7600, MDM 36805

Şekil 4: 1493'te ve 1604'te Hersek'ten Devşirilen Oğlanların Karşılaştırmalı Dini İnancı

Kaynak: MAD 7600, MDM 36805

Bu karşılaştırma sonucunda şunları söyleyebiliriz, herşeyden önce devşirme alımı yüzyıllarca devam etmiş olmasına rağmen durağan bir yapı değildir. Zaman içerisinde hangi oğlanların alındığı değişim göstermiştir. Burada, doğal olarak en mühim kriter, yukarıda tartışıldığı üzere gidilen coğrafyadaki mevcut insan profilidir. Ancak unutulmamalıdır ki, devşirdiği oğlanları farklı görevlerde –zorunlu iş gücü, asker, idari personel- kullanan devletin bu sektörlerde ihtiyaç duyulan insan tipine göre devşirme cem etmiş olması muhakkaktır.

4.2.1.3 Rumeli Coğrafyası

Eşkal defterinde Rumeli olarak isimlendirilen ve bu çalışmada da ismi aynı şekilde kabul edilmiş olan bugünkü Yunanistan'a ve Türkiye'nin Trakya ve Marmara bölgesinin batısını içine alan uç batı kısmına tekabül eden coğrafya da iki farklı grup yoğunluğu tespit edilmiştir. Bunlardan ilki analizde dördüncü grup olan ve Paşa livasından alınan oğlanlara tekabül eder (harita 4). İkinci grup ise bugünkü Yunanistan coğrafyasını kapsayan ve Paşa livası haricinde kalan neredeyse tüm Yunanistan'a tekabül eden gruptur (harita 5).

Dördüncü grupta bölgeler haricinde çok yoğun bir özellik kümelenmesi görülmemiştir. Yaş aralık 12, 15 ve 17 yoğunlaşmak üzere ortadadır. Göz rengi koyun eladır. Sarışın ve kara yağız cilt tipleri bu bölgelerde kendini gösterir. Seçilen oğlanlar orta veya uzun boyludur. Herhangi bir hastalık bu coğrafyadan toplanan oğlanlarda görülmemiştir. Fakat çok yoğun olmamakla beraber oğlanların yüzlerindeki yaralanmalar kaydedilmiştir. Bu karakteristiklere haiz oğlanların en yoğun olarak seçildiği bölgeler Drama, Manastır, Siroz ve Serfiçedir.

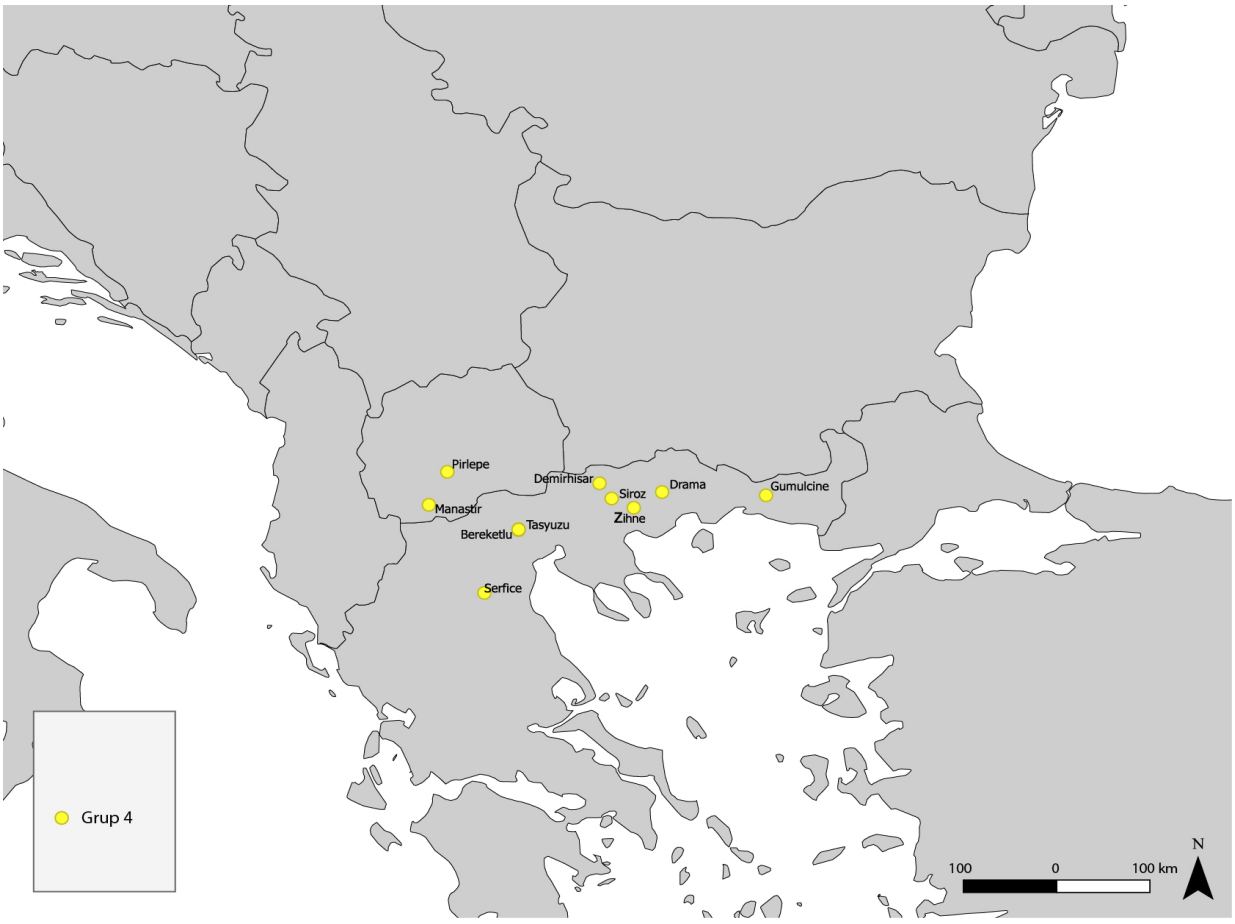
Tablo 6: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 4

AGE_=AGE__12_	3,7324
AGE_=AGE__15_	3,5834
AGE_=AGE__17_	2,3301
DISEASES=DISEASES_0_	5,0531
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_0_	7,2723
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_koyun ela	3,3232
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_0_	9,6876
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_acik	5,9831
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_catik	5,8687
HEIGHT=HEIGHT_0_	5,2543
HEIGHT=HEIGHT_orta	2,9843
HEIGHT=HEIGHT_uzun	6,2298
INJURIES_group=INJURIES_group_ben, yara	2,3196

INJURIES_group=INJURIES_group_cukurca nisan	2,9786
KAZA_group=KAZA_group_Bereketlu	2,3196
KAZA_group=KAZA_group_Demirhisar	4,0202
KAZA_group=KAZA_group_Drama	**12,5687**
KAZA_group=KAZA_group_Gumulcine	8,13
KAZA_group=KAZA_group_Manastir	**23,323**
KAZA_group=KAZA_group_Pirlepe	7,3746
KAZA_group=KAZA_group_Serfice	**13,8086**
KAZA_group=KAZA_group_Siroz	**11,2089**
KAZA_group=KAZA_group_Tasyuzu	2,3196
KAZA_group=KAZA_group_Yenice-i Karasu	4,0202
KAZA_group=KAZA_group_Zihne	9,961
LIVA=LIVA_Pasa	3,7324
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_kara yagiz	3,5834
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_sari	2,3301

Kaynak: BOA, MAD 7600

Harita 4: Grup 4'ün Bulunduğu Kazalar

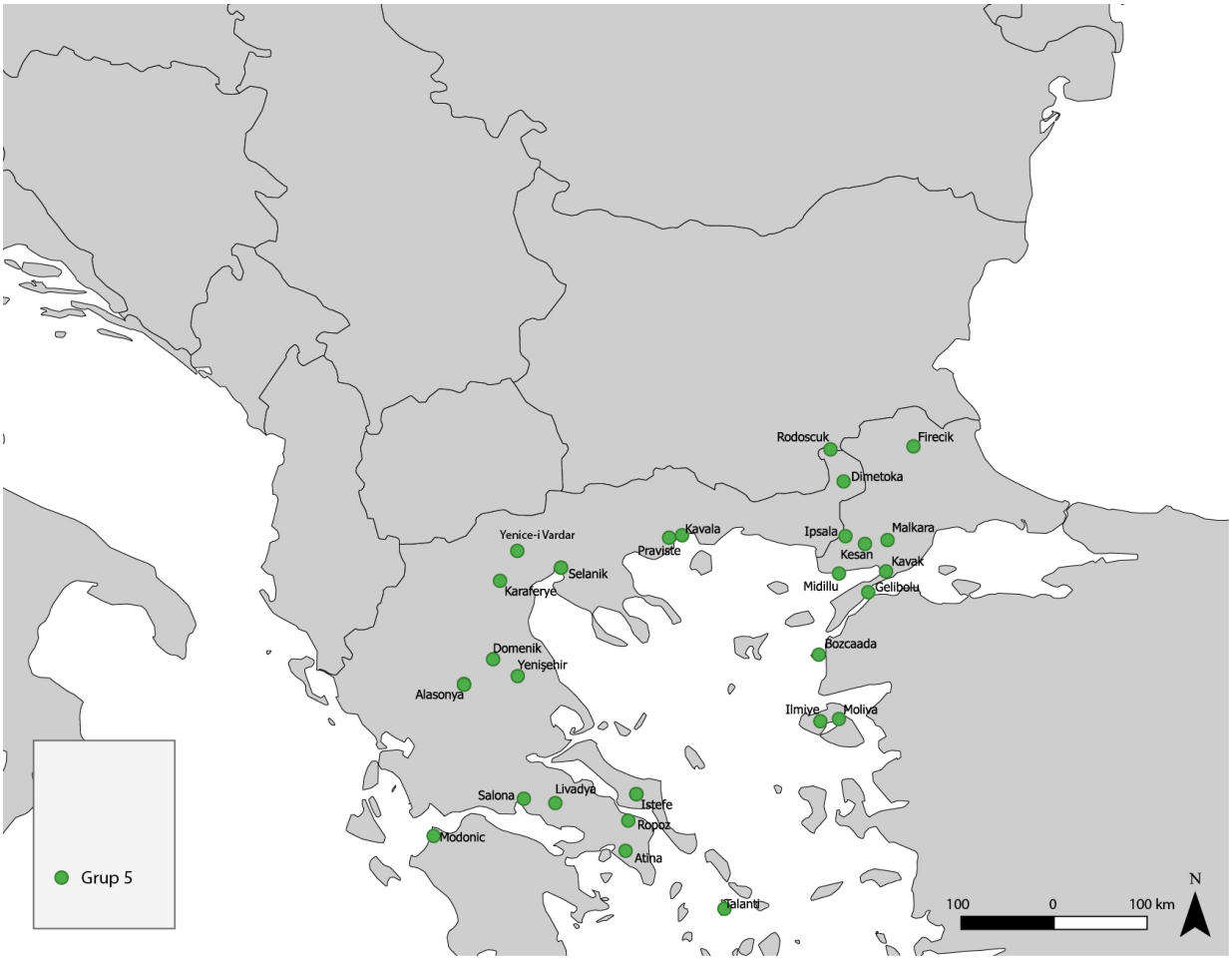
Tablo 7: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 5

AGE_=AGE__13_	**10,5502**
AGE_=AGE__15_	6,0159
AGE_=AGE__17_	2,1541
AGE_=AGE__18_	4,9173
DISEASES=DISEASES_0_	9,3712
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_koyun ela	**17,7859**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara acik	**21,6589**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara catik	4,2969
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral acik	**10,5125**
HEIGHT=HEIGHT_orta	8,6249
HEIGHT=HEIGHT_uzun	8,8665
INJURIES_group=INJURIES_group_ben	3,521
INJURIES_group=INJURIES_group_cabeca, yaralar	6,2577
INJURIES_group=INJURIES_group_cil	2,4591
INJURIES_group=INJURIES_group_kucuk ben	4,6989
KAZA_group=KAZA_group_Agriboz	6,8874
KAZA_group=KAZA_group_Alasonya	8,7081
KAZA_group=KAZA_group_Atina	2,0892
KAZA_group=KAZA_group_Avrethisari	2,4591
KAZA_group=KAZA_group_Bozcaada	4,3972
KAZA_group=KAZA_group_Dimetoka	4,0756
KAZA_group=KAZA_group_Domenik	2,9342
KAZA_group=KAZA_group_Ereglu	2,9342
KAZA_group=KAZA_group_Fener	6,8751
KAZA_group=KAZA_group_Firecik	**12,0142**
KAZA_group=KAZA_group_Gelibolu	9,501
KAZA_group=KAZA_group_Ilmiye	2,9342
KAZA_group=KAZA_group_Ipsala	5,2546
KAZA_group=KAZA_group_Istefe	4,7147
KAZA_group=KAZA_group_Izdin	5,0053
KAZA_group=KAZA_group_Karaferye	4,3972
KAZA_group=KAZA_group_Kavak	8,022
KAZA_group=KAZA_group_Kavala	5,7608
KAZA_group=KAZA_group_Kesan	6,4552
KAZA_group=KAZA_group_Livadya	5,9991
KAZA_group=KAZA_group_Malkara	7,4691
KAZA_group=KAZA_group_Midillu	**12,0787**

KAZA_group=KAZA_group_Modonic	3,9433
KAZA_group=KAZA_group_Moliva	**11,1923**
KAZA_group=KAZA_group_Praviste	8,3716
KAZA_group=KAZA_group_Rodoscuk	6,6978
KAZA_group=KAZA_group_Ropoz	4,5528
KAZA_group=KAZA_group_Salona	3,7294
KAZA_group=KAZA_group_Selanik	**13,0251**
KAZA_group=KAZA_group_Talanti	3,7294
KAZA_group=KAZA_group_Tirhala	7,6575
KAZA_group=KAZA_group_Yenice-i Vardar	6,6662
KAZA_group=KAZA_group_Yenisehir	2,0877
LIVA=LIVA_Agriboz	**14,4875**
LIVA=LIVA_Cirmen	**10,883**
LIVA=LIVA_Eyyub-i Ensari	3,7294
LIVA=LIVA_Gelibolu	**14,9605**
LIVA=LIVA_Kavala	8,5414
LIVA=LIVA_Kirkklise	**13,07**
LIVA=LIVA_Midillu	**18,046**
LIVA=LIVA_Selanik	**16,7942**
LIVA=LIVA_Tirhala	**15,4846**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	**21,0918**

Beşinci grupta başta belirttiğim üzere bugünkü Yunanistan'ın büyük bir kısmını, özellikle kıyı şeridini ve Trakya'yı kapsayan bir coğrafya ön plana çıkmaktadır. Çirmen, Gelibolu, Kırkklise, Midilli, Selanik, Tırhala ve Ağrıboz'da yoğunlaşmakla beraber yoğunlukla bu fizyonominin ortaya çıktığı yerler Midilli adası, Firecik ve Selanik'tir (harita 5). Görülen fizyonomi tipi çoğunlukla koyun ela gözlü kumral ve kara kaşlıdır. Yaşları ise oldukça yoğun bir biçimde 13tür. Arnavutluk bölgesindeki 20 yaş yoğunlaşması ve Bosna-Hersek'teki 16 yaş yoğunlaşmasından oldukça farklılık gösterir. Özellikle defterdeki yaş ortalamasının 16,5 olduğu ve defterin neredeyse yarıya yakınının 18-20 yaş arasında olduğu düşünülecek olursa bu kazalardan oldukça küçük yaşta oğlanların seçilmiş olduğu görülebilir. Ancak bu grupta 17-18 yaşında yoğunlukla bulunduğu ve bir önceki grupta da, yani Grup 4'te, 15 ve 17 yaşların görüldüğü gözlemlenmiştir. Herhangi bir hastalık kaydedilmemiştir. Bunun sebebi bu coğrafyadaki katibin bu tip bir ayrıntılı bilgi vermemesinden de kaynaklanabilir. Suratlarında yoğun bir yaralanma bulunmamaktadır. Daha çok ben ve çilleri kaydedilmiştir. Boyları ise orta veya uzun olabilmektedir göze çarpan bir yoğunlaşma yoktur.

Harita 5: Grup 5'in Bulunduğu Kazalar

4.2.1.4 Anadolu Coğrafyası

Anadolu'da birçok yerden devşirme alımları yapıldığı bilinmektedir. 1603-4 Eşkal defterinde kaydı tutulan alımlar sadece Biga, Bursa ve Kocaeli çevresinin Marmara denizinin güney kıyılarını işaret etmektedir (harita 6). Bu grubun analizi son derece ilgi çekici sonuçlara ulaşmamız sağlamaktadır. Bursa ve civarından alınan bu oğlanlarda herhangi bir yaş dağılımı gözetilmemiştir 11 yaştan 19 yaşa kadar alımlar mevcuttur. Her ne kadar kaş renginde sarı kaşlarda yoğunlaşma görülse de bu bölgede görevli katip cilt tiplerini detaylı yazdığından tam bir bulguya ulaşabiliyoruz. Bu coğrafyada yoğun olarak kara yağız ve gendum gün olarak nitelendirilen esmer ve kumral tenli ve çoğunlukla ela gözlü oğlanlar bulunmaktadır. Yaraların neden kaynaklandığı da bu bölgedeki memur tarafından sıklıkla belirtilmiş olduğu için bıçak,

orak ve üzengilerden dolayı oğlanların yaralandığı anlaşılmaktadır. Bu da tarımın çok yapıldığı bu bereketli arazilerde oğlanların da tarlalarda çalışmış olabileceği veya bu tip risk içeren aletlerle temaslarının engellenemediği görülmektedir. Bir diğer ilginç bulgu ise Marmara'nın güney kıyılarında bir veba salgının tespit edilmesidir. Gerçekten birçok oğlan taun yarası ile bu salgından kurtulabilmiş görünmektedir. Nüket Varlık'ın son çıkan çalışması da 17. yüzyıl başında bu coğrafyada vebanın sıklıkla yaşanmış olduğu yönündedir.

Tablo 8: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 6'lı Analizinde Grup 6

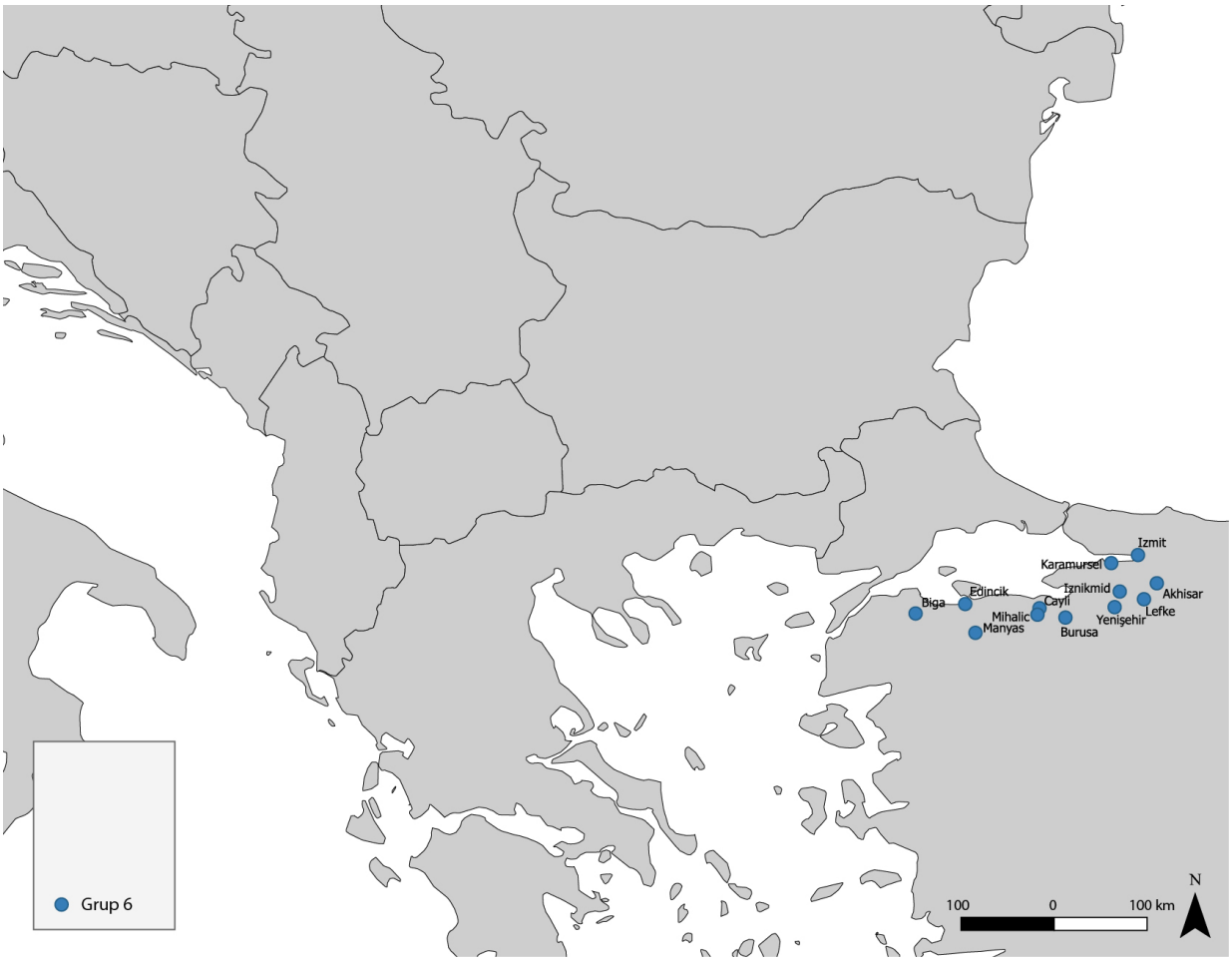
AGE_=AGE__11_	3,1383
AGE_=AGE__12_	4,4524
AGE_=AGE__14_	6,8354
AGE_=AGE__16_	3,756
AGE_=AGE__17_	2,2041
AGE_=AGE__19_	3,1202
DISEASES=DISEASES_ciban	5,9594
DISEASES=DISEASES_hiyarcik	9,1
DISEASES=DISEASES_taun	3,3015
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_ela	**18,7172**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara catik	6,8974
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral acik	7,5466
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral catik	6,8114
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_sari acik	**10,4331**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_sari catik	2,6463
HEIGHT=HEIGHT_damaged	7,5421
HEIGHT=HEIGHT_orta	**12,6249**
INJURIES_group=INJURIES_group_0_	15,7376
INJURIES_group=INJURIES_group_ben, et	2,6463
INJURIES_group=INJURIES_group_yara bicak	2,0484
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, bicak	2,6463
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, orak	5,0198
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, uzengi	3,9927
KAZA_group=KAZA_group_Akhisar	3,1501
KAZA_group=KAZA_group_Balikesir	**10,5894**
KAZA_group=KAZA_group_Biga	**10,4277**
KAZA_group=KAZA_group_Burusa	**18,7999**
KAZA_group=KAZA_group_Edincik	8,5434

KAZA_group=KAZA_group_Izmit	3,1501
KAZA_group=KAZA_group_Iznikmid	5,1954
KAZA_group=KAZA_group_Karamursel	2,0484
KAZA_group=KAZA_group_Lefke	9,7851
KAZA_group=KAZA_group_Manyas	9,0948
KAZA_group=KAZA_group_Mihalic	**26,3412**
KAZA_group=KAZA_group_nefs	6,6413
KAZA_group=KAZA_group_Yenisehir	4,8011
LIVA=LIVA_0_	5,8826
LIVA=LIVA_Biga	**10,4277**
LIVA=LIVA_Burusa	**Inf**
LIVA=LIVA_Kocaeli	**15,5531**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_ak bagirli	5,3217
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_damaged	2,0484
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_gendum gun	**32,4575**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_kara yagiz	**12,0983**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_sari	4,4265

Kaynak: BOA, MAD 7600

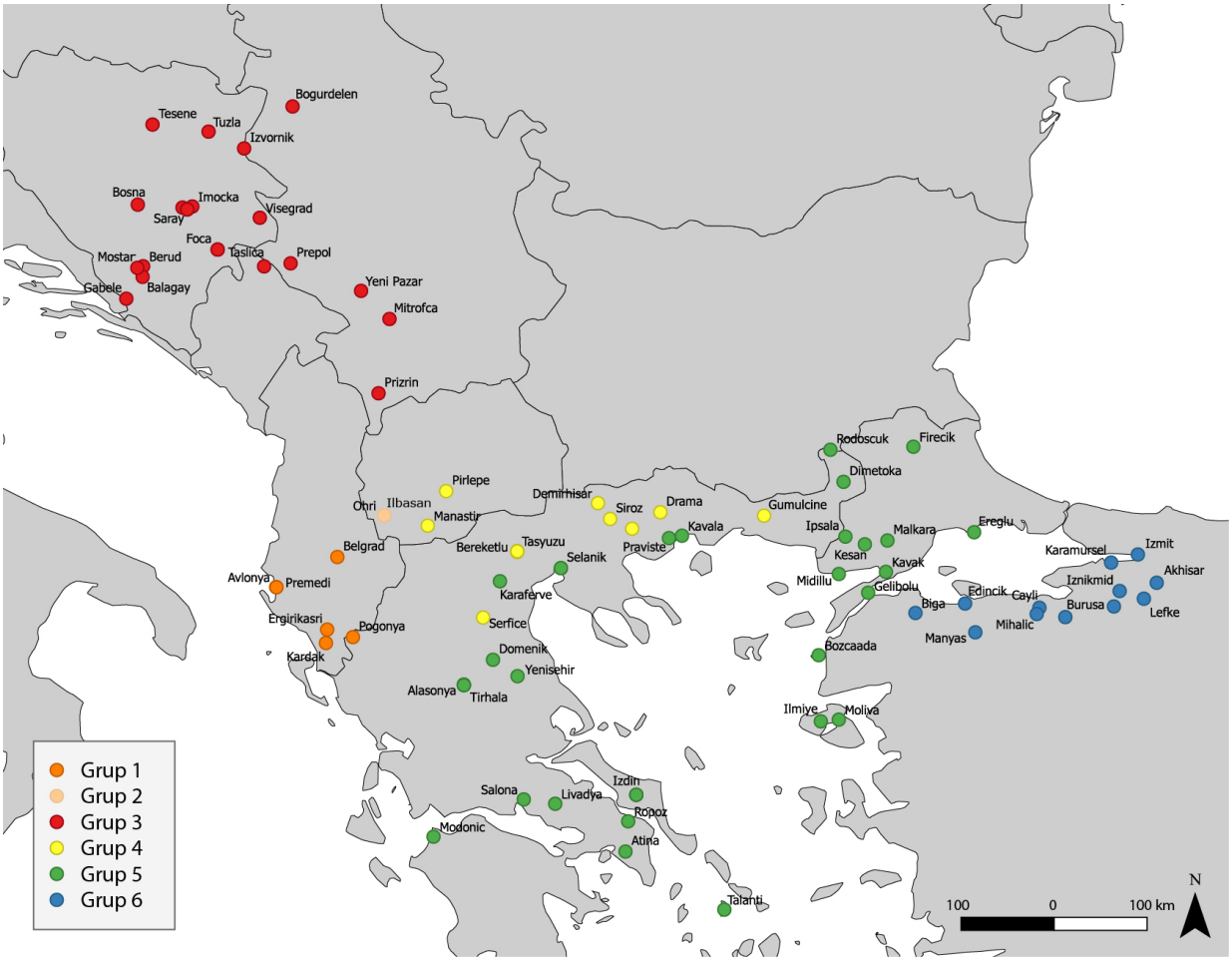
Tüm bu verinin bir faktör haritası çıkarıldığında EK 1'de görmüş olduğunuz 1603-4 tarihli eşkal Defterinin 6'lı Grup Analizi Faktör Haritası ortaya çıkmaktadır. Her bir grubumuz "cluster" adı ile isimlendirilerek 1'den 6'ya numaralandırılmış ve renklendirilmiştir. Renklerin dağılımına baktığımızda her bir grubun bir yoğunlaşma içerisinde kendi fizyonomik özelliklerini barındırdığını ve birbirinden ayrıştırdığını görmek mümkün olacaktır. Bu tabloda siyah ve kırmızı bugünkü Arnavutluk civarındaki oğlanların fizyonomisini verir ki bu iki renk örtüşmektedir. Yeşil Bosna-Hersek oğlanlarını, Açık ve Koyu Maviler ise Rumeli, bugünkü Yunanistan ve Trakya grubunun fizyonomik özelliklerini vermektedir. Burada en farklı grup Anadolu'dan alınan oğlanları gösteren pembedir. Bu da göstermektedir ki, Anadolu bölgesinden devşirilenlerin fizyonomisi Balkanlar'dan devşirilenlerden ayrıdır.

Harita 6: Grup 6'nın Bulunduğu Kazalar

6'lı Grup analizini teker teker inceledikten sonra mütekabiliyet analizinin 1603-4 defterinde kaydedilmiş oğlanların fizyonomilerinin coğrafi olarak nasıl dağıldığını bir bütün olarak harita 7'de incelemek mümkündür. Harita 7'de görüldüğü üzere farklı fizyonomik özelliklerin yoğunlaşma analizi yapıldığı zaman ortaya çıkan gruplar coğrafi olarak da dengeli bir dağılım göstermiş ve farklı bölgelerden farklı fizyonomik özellikleri olan oğlanların alındığı ortaya çıkmıştır.

Harita 7: 1603-4 Eşkal Defterinde Farklı Fizyonomilerin Coğrafi Dağılımı

4.2.2 Fizyonomik Dağılıma Göre 11 Grup

Yukarıda yaptığımız altı grupluk analiz bize 4 ana coğrafi bölgede farklı fizyonomik dağılımlar, farklı hastalıklar ve sağlık koşulları ve coğrafyanın çocukların bedenlerinde bıraktığı farklı izleri işaret etmiştir. Buna farklı etnik grupların belirli bölgelerde yoğunlaştığı da eklenmelidir. Bu yoğunlaşmaların boyutunu ve içeriğini anlamak için alt grupların çalışılması ve veriye daha detaylı bakılmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu sebeple çoklu mütekabiliyet analizini grupları küçülterek yapmaya devam ettik. 6'lı ve 11'li gruplandırma yazılımın yaptığı bir uygulamadır. Yani birbirleriyle anlamlı bir şekilde birleşip kümelendirme oluşturan gruplar ilk önce 6 ve daha ayrıntılı analizde 11 olarak yazılım tarafından tespit edilmiştir. Doğal olarak bu alt gruplar üst grup olarak kabul ettiğimiz ilk 6 grupla benzer öğeler içerir.

4.2.2.1 Arnavutluk Bölgesini Temsil Eden Gruplar

İlk iki grup 6'lı gruplama sistemindeki verilerle büyük bir benzerlik gösterir. Bugünkü Arnavutluk bölgesinde biri daha dağlık biri daha alçak bölgelerde olmak üzere iki farklı fizyonomi çıkarır. Her iki grupta da devşirilenlerde en büyük yoğunluk 20 yaştadır. Her iki grupta da esmer ve kumrallar yoğun olarak örneklem oluşturur. Fakat dağlık bölgelerdeki oğlanlarda yara izleri daha fazladır. Dağlık bölgede suçiçeği, çıban ve nasıl bir hastalığa işaret ettiğini bilemediğimiz çatal ön plana çıkmasına rağmen Ohri ve İlbasan'da yanık dışında bir hastalık izine rastlanmamıştır.

Tablo 9: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 1

AGE_=AGE__20_	**14,2424**
DISEASES=DISEASES_catal	2,9986
DISEASES=DISEASES_ciban	6,2257
DISEASES=DISEASES_ciban-cicek	2,3359
DISEASES=DISEASES_cicek	2,0238
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok ela	5,6652
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_kara	**10,2891**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_ince kara	3,1337
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara	7,2501
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral	**10,9732**
HEIGHT=HEIGHT_Kucuk orta	8,4173
HEIGHT=HEIGHT_kucuk uzun	3,1337
HEIGHT=HEIGHT_Orta	**14,5643**
HEIGHT=HEIGHT_Uzun	**13,1181**
INJURIES_group=INJURIES_group_ben, alamet	2,3359
INJURIES_group=INJURIES_group_yara	4,1435
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, alamet	6,3236
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, ben	4,8898
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, delik	3,1337
KAZA_group=KAZA_group_Avlonya	3,6295
KAZA_group=KAZA_group_Belgrad	**27,3263**
KAZA_group=KAZA_group_Ergirikasri	**10,7882**
KAZA_group=KAZA_group_Pogonya	7,9326
KAZA_group=KAZA_group_Premedi	**22,9895**
LIVA=LIVA_Avlonya	**Inf**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	**11,4077**

Tablo 10: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 2

AGE_=AGE__14_	2,1258
AGE_=AGE__20_	**11,5857**
DISEASES=DISEASES_yanik	2,883
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok ela	2,4222
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_kara	7,6343
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_kara ela	2,9402
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara	9,782
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral	5,5755
HEIGHT=HEIGHT_orta	2,7075
HEIGHT=HEIGHT_Uzun	9,7969
INJURIES_group=INJURIES_group_yara	2,7387
KAZA_group=KAZA_group_Ilbasan	**28,544**
KAZA_group=KAZA_group_Ohri	**12,8433**
LIVA=LIVA_Ohri	**33,5256**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	6,3844

Kaynak: BOA, MAD 7600

Grup 5 ise bu alt kümeleme de karşımıza çıkan yeni Arnavutluk grubudur. Bu grupta 10, 12 yaşında oğlanlar da 20 yaşındakiler alınmıştır. Burada 10 ve 12 yaştan çok fazla oğlan alındığı düşünülmemelidir. Tam tersine tüm defterdeki devşirilen oğlanların yaş dağılımı düşünüldüğünde 10 ve 12 yaşında alınmış sadece birkaç tane oğlan vardır. 11'li analizde Grup 5'te bu yoğunlukta çıkması tüm diğer gruplara nazaran bu kümelenmedeki temsil oranının daha fazla olduğunu gösterir. Grup 5'te bulunan oğlanlar uzun boyludurlar. Yaralanmalar sıklıkla bu grupta görülmektedir. Yanık izleri ise bazılarında çok yoğun olmamakla birlikte tespit edilmiştir. Baskın bir cilt tipi olmasa bile kumral ve esmerlerden oluşan bir kümelenmedir. Arnavutluk'un güneyine tekabül eden Delvine ve Kardak kazalarında bu grubu temsil eden oğlanlar devşirilmiştir.

Tablo 11: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 5

AGE_=AGE__0_	2,1282
AGE_=AGE__10_	2,1282
AGE_=AGE__12_	2,512
AGE_=AGE__20_	5,0882
DISEASES=DISEASES_balik	2,1282
DISEASES=DISEASES_yanik	3,4871
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_kara	2,2534
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_0_	2,2772
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara	2,6147
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral	5,8267
HEIGHT=HEIGHT_0_	3,2225
HEIGHT=HEIGHT_uzun	5,5018
INJURIES_group=INJURIES_group_cukurca nisan	2,9423
INJURIES_group=INJURIES_group_gedik	2,1282
INJURIES_group=INJURIES_group_hurda yara	2,1282
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, alamet	3,1666
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, yanik	2,1282
KAZA_group=KAZA_group_Kardak	**23,8865**
LIVA=LIVA_Delvine	**23,8865**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	3,2944

Kaynak: BOA, MAD 7600

4.2.2.2 Bosna-Hersek Bölgesini Temsil Eden Gruplar

Bosna ve Hersek livalarında tek bir grupla analiz edilen devşirilmiş oğlanlar grubu iki alt kümeye bölünmüştür. İlk küme, Tablo 12'de görülen grup 3'tür. Baskın olarak gözlemlenen fizyonomi sarışın gök gözlü ve kısa boylu oğlanların alındığı Bosna ve Hersek livalarına bağı kazalardır. Yaş aralığı 15-16'dır. Oğlanlarda yara izi görülmemektedir. Herhangi bir kaza ön plana çıkmamakla beraber genel olarak Bosna ve Hersek livalarına bağlı kazalarda temsil edilen bir fizyonomidir. Saray, Mostar, Çelebi Pazarı, Foça, Prepol, Çayniçe, İmoçka gibi bir çok kazada bu fizyonomik özelliklere rastlanmaktadır.

Tablo 12: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 3

AGE_=AGE__15_	7,3782
AGE_=AGE__16_	2,7201
DISEASES=DISEASES_0_	2,0074
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok	**14,8286**
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok ela	2,8168
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_sari	**24,3166**
HEIGHT=HEIGHT_kucuk	**19,2943**
INJURIES_group=INJURIES_group_alamet	3,4004
INJURIES_group=INJURIES_group_bi-nisan	6,8884
KAZA_group=KAZA_group_Caynice	5,5199
KAZA_group=KAZA_group_Celebi Pazari	4,1474
KAZA_group=KAZA_group_Foca	3,7631
KAZA_group=KAZA_group_Imocka	3,4005
KAZA_group=KAZA_group_Mitrofca	2,5458
KAZA_group=KAZA_group_Mostar	8,0618
KAZA_group=KAZA_group_Novasin	2,4612
KAZA_group=KAZA_group_Prepol	7,2833
KAZA_group=KAZA_group_Saray	9,3698
KAZA_group=KAZA_group_Tesene	2,2709
KAZA_group=KAZA_group_Tuzla	3,7631
KAZA_group=KAZA_group_Visegrad	5,6597
KAZA_group=KAZA_group_Yeni Pazar	6,9914
LIVA=LIVA_Bosna	**14,9978**
LIVA=LIVA_Hersek	**15,0631**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	6,6061

Kaynak: BOA, MAD 7600

Alt küme olarak analiz edilen tablo 13'te gördüğümüz Grup 4 ise, Yeni Pazar civarında en yoğun görülen fizyonomiyi göstermektedir. Fakat Yeni Pazar haricinde de Bosna ve Hersek livalarında birçok kazada karşılaşılan bir fizyonomidir. Bir önceki grubta en yoğun bulunan fizyonomi sarışın mavi gözlü ilen bu grupta kumral ve kara gözlüler bulunmaktadır. Orta ve uzun boylu bir oğlan grubunu işaret eder. Bu farklı tipolojideki oğlanlardan 16 ila 19 yaş aralığındakilerden devşirme alımları olmuştur

Tablo 13: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 4

AGE_=AGE__16_	8,3902
AGE_=AGE__17_	3,4828
AGE_=AGE__18_	3,0135
AGE_=AGE__19_	3,676
DISEASES=DISEASES_kabarcik	3,1301
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok ela	2,0423
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara	7,5824
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral	**15,4243**
HEIGHT=HEIGHT_Orta	**11,3899**
HEIGHT=HEIGHT_Uzun	**10,2973**
INJURIES_group=INJURIES_group_alamet	2,0966
INJURIES_group=INJURIES_group_bi-nisan	4,148
KAZA_group=KAZA_group_0_	8,4182
KAZA_group=KAZA_group_Bogurdelen	2,0278
KAZA_group=KAZA_group_Bolagay	3,9654
KAZA_group=KAZA_group_Bosna	2,4374
KAZA_group=KAZA_group_Caynice	6,0911
KAZA_group=KAZA_group_Celebi Pazari	2,6842
KAZA_group=KAZA_group_Foca	5,1869
KAZA_group=KAZA_group_Gabele	2,4134
KAZA_group=KAZA_group_Imocka	5,0271
KAZA_group=KAZA_group_Izvornik	2,4374
KAZA_group=KAZA_group_Mitrofca	6,4277
KAZA_group=KAZA_group_Mostar	7,6466
KAZA_group=KAZA_group_Novasin	5,059
KAZA_group=KAZA_group_Prepol	5,7081
KAZA_group=KAZA_group_Prizrin	5,4709
KAZA_group=KAZA_group_Saray	9,9808
KAZA_group=KAZA_group_Taslica	2,4374
KAZA_group=KAZA_group_Tesene	5,721
KAZA_group=KAZA_group_Tuzla	5,1869
KAZA_group=KAZA_group_Yeni Pazar	**13,7276**
LIVA=LIVA_Bosna	**22,8928**
LIVA=LIVA_Hersek	**16,1539**
LIVA=LIVA_Prijedor	8,3736
LIVA=LIVA_Prizrendi	3,6991
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	**10,5652**

Kaynak: BOA, MAD 7600

4.2.2.3 Rumeli Bölgesini Temsil Eden Gruplar

Rumeli bölgesinde dört farklı fizyonomik grup çıkmaktadır. Gruplardan birincisi (tablo 14) Yunanistan'ın içlerine Manastır ve civarına yoğunlaşmıştır. Kumral ve esmerler bulunmakla beraber en fazla sarışınlar çıkmaktadır. Baskın göz rengi ise gök, yani mavidir. İkinci grup (tablo 15) Yunanistan'ın bugünkü kuzeybatı coğrafyasına tekabül eder. Drama, Siroz ve Zihne bu belirgin özellikleri en yoğun taşıyan kazalardır. Bu grupta sarışın mavi gözlü oğlan yok gibidir. Daha çok kumral ve koyun ela gözlüdürler.

Tablo 14: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 6

AGE_=AGE__12_	4,5042
DISEASES=DISEASES_0_	3,6189
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_0_	7,8279
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_gok	2,9414
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_0_	8,8398
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_acik	6,0925
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_catik	4,4353
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara	2,1607
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_sari	5,8801
HEIGHT=HEIGHT_0_	4,3646
HEIGHT=HEIGHT_kucuk	3,688
HEIGHT=HEIGHT_orta	2,1154
INJURIES_group=INJURIES_group_yara	2,6315
KAZA_group=KAZA_group_Manastir	**27,765**
KAZA_group=KAZA_group_Pirlepe	7,6738
KAZA_group=KAZA_group_Serfice	8,0267
LIVA=LIVA_Pasa	**26,4462**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_gendum gun	3,127
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_kara yagiz	5,9047
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_kumral	2,0784
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_sari	**11,8721**

Kaynak: BOA, MAD 7600

Tablo 15: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 7

AGE_=AGE__15_	6,0502
AGE_=AGE__17_	4,0377
DISEASES=DISEASES_0_	4,1874
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_koyun ela	6,3453
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_acik	2,5423
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara acik	6,9676
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral acik	4,9088
HEIGHT=HEIGHT_orta	2,8669
HEIGHT=HEIGHT_uzun	5,8486
INJURIES_group=INJURIES_group_bi-nisan	2,27
KAZA_group=KAZA_group_Atina	2,6567
KAZA_group=KAZA_group_Bereketlu	2,7566
KAZA_group=KAZA_group_Demirhisar	4,7067
KAZA_group=KAZA_group_Drama	**14,5957**
KAZA_group=KAZA_group_Gumulcine	9,4333
KAZA_group=KAZA_group_Kavala	2,4154
KAZA_group=KAZA_group_Ropoz	5,1488
KAZA_group=KAZA_group_Serfice	8,4601
KAZA_group=KAZA_group_Siroz	**13,006**
KAZA_group=KAZA_group_Tasyuzu	2,7566
KAZA_group=KAZA_group_Yenice-i Karasu	4,7067
KAZA_group=KAZA_group_Zihne	**12,1453**
LIVA=LIVA_Agriboz	3,7002
LIVA=LIVA_Pasa	**25,0708**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	9,5289

11'li analiz grubunda sekizinci gruba tekabül eden Rumeli'deki üçüncü tip fizyonomiyi veren grup (tablo 16) Gelibolu ve Çirmen bölgesine doğru doğuya kaydıkça karşımıza çıkmaktadır. Cilt tipi belirtilmemekle beraber Kaş renkleri daha kara çıkmıştır, gözler koyun eladır. Benzer bir fizyonomi Ağrıboz yarıadasında da görülmektedir. Bu bölgelerden alınmış oğlanlar yoğunlukla 18 yaşındadır. Sonuncu grup (tablo 17) bir önceki ile benzer bir fizyonomidedir. Koyun ela gözlü ve kara kaşlı oğlanlar. Bir önceki grubun uzun boylu oğlanlarının yanında orta boyludurlar ve bu oğlanlar arasından daha çok 13, 15 ve 17 yaşında oğlanlar alınmıştır. Selanik, Firecik, Midilli adası ve gene Midilli adasında bulunan Moliva kazasındaki oğlanları temsil eden bir fizyonomidir.

Tablo 16: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 8

AGE_=AGE__18_	9,1651
DISEASES=DISEASES_0_	4,9727
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_koyun ela	**11,0502**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara acik	**10,4874**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara catik	4,8517
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral acik	4,3013
HEIGHT=HEIGHT_uzun	**11,1595**
INJURIES_group=INJURIES_group_cabeca, yaralar	6,2541
INJURIES_group=INJURIES_group_nisan	2,3179
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, kulak delik	2,618
KAZA_group=KAZA_group_Agriboz	9,2241
KAZA_group=KAZA_group_Alasonya	6,7138
KAZA_group=KAZA_group_Atina	2,4492
KAZA_group=KAZA_group_Ereglu	3,9533
KAZA_group=KAZA_group_Fener	4,8731
KAZA_group=KAZA_group_Gelibolu	4,2104
KAZA_group=KAZA_group_Ipsala	6,9294
KAZA_group=KAZA_group_Istefe	6,861
KAZA_group=KAZA_group_Izdin	6,9741
KAZA_group=KAZA_group_Kavak	7,2476
KAZA_group=KAZA_group_Kesan	9,5067
KAZA_group=KAZA_group_Livadya	7,8874
KAZA_group=KAZA_group_Malkara	6,3584
KAZA_group=KAZA_group_Modonic	5,4632
KAZA_group=KAZA_group_Rodoscuk	10,203
KAZA_group=KAZA_group_Ropoz	4,7316
KAZA_group=KAZA_group_Salona	4,9723
KAZA_group=KAZA_group_Silivri	2,618
KAZA_group=KAZA_group_Talanti	4,9723
LIVA=LIVA_Agriboz	**19,2936**
LIVA=LIVA_Cirmen	**15,984**
LIVA=LIVA_Eyyub-i Ensari	4,9723
LIVA=LIVA_Gelibolu	**10,3983**
LIVA=LIVA_Tirhala	9,3339
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	**12,3804**

Tablo 17: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 9

AGE_=AGE__13_	11,8655
AGE_=AGE__15_	5,8803
AGE_=AGE__17_	3,15
DISEASES=DISEASES_0_	6,9552
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_koyun ela	12,861
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara acik	16,7174
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral acik	8,7692
HEIGHT=HEIGHT_orta	11,358
INJURIES_group=INJURIES_group_ben	2,6974
INJURIES_group=INJURIES_group_cil	2,9836
INJURIES_group=INJURIES_group_kucuk ben	4,8477
INJURIES_group=INJURIES_group_kucuk yara	2,3237
INJURIES_group=INJURIES_group_sigil	2,3237
KAZA_group=KAZA_group_Alasonya	2,8418
KAZA_group=KAZA_group_Avrethisari	2,9836
KAZA_group=KAZA_group_Bozcaada	5,2457
KAZA_group=KAZA_group_Dimetoka	4,8704
KAZA_group=KAZA_group_Fener	3,0687
KAZA_group=KAZA_group_Firecik	12,9106
KAZA_group=KAZA_group_Gelibolu	6,5176
KAZA_group=KAZA_group_Ilmiye	3,5388
KAZA_group=KAZA_group_Karaferye	4,4659
KAZA_group=KAZA_group_Kavala	4,4243
KAZA_group=KAZA_group_Malkara	2,2089
KAZA_group=KAZA_group_Megri	2,3237
KAZA_group=KAZA_group_Midillu	14,2702
KAZA_group=KAZA_group_Moliva	13,2208
KAZA_group=KAZA_group_Praviste	9,8972
KAZA_group=KAZA_group_Selanik	15,3934
KAZA_group=KAZA_group_Tirhala	6,6068
KAZA_group=KAZA_group_Yenice-i Vardar	7,2894
LIVA=LIVA_Gelibolu	6,6374
LIVA=LIVA_Kavala	10,0967
LIVA=LIVA_Kirkklise	14,229

	4
LIVA=LIVA_Midillu	21,4157
LIVA=LIVA_Selanik	19,2586
LIVA=LIVA_Tirhala	8,1969
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_0_	15,5244
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_kumral	2,2479

4.2.2.4 Anadolu Bölgesini Temsil Eden Gruplar

Anadolu olarak isimlendirdiğim ancak daha spesifik olarak Marmara denizinin güneyi ve güneydoğusunda yoğun olduğu açığa çıkan iki farklı fizyonomi vardır. Bunlardan ilki tablo 18'de görülen Biga bölgesinde yoğunlaşan bir fizyonomidir. Bu bölgede alınan devşirmelerde çok belirgin bir baskın gruptan bahsedemiyoruz, ancak ela veya kara göz ve kara veya sarı kaşlar sıklıkla bu grupta görülmektedir. Boylar orta veya küçük orda olarak çıkmıştır.

Diğer grup tablo 19'da betimlenmiştir. Bursa, Balıkesir ve Kocaeli'nde yoğunlaşan bu fizyonomide ela gözlü kumral oğlanlar görece olarak çok daha yoğundur. Orta boylu olup 19 yaşına kadar her yaş grubundan oğlan alınmıştır. En çok gendum gün yani buğday tenli veya kara yağız oğlanlar bu grupta bulunmaktadır. Özellikle Bursa, Mihaliç, Lefke ve Balıkesir'de yoğun olarak görülen bir fizyonomidir. Boyları ortadır. Yaralanmalar oldukça çoktur ve yaralanma şekilleri ayrıntılı belirtilmiştir. Her iki grupta da ortak bir coğrafyayı paylaşmanın verdiği kaçınılmazlıkla veba salgınından etkilenme görülmektedir.

Tablo 18: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 10

DISEASES=DISEASES_ciban	2,1581
DISEASES=DISEASES_taun	2,3413
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_ela	2,9045
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_kara	3,695
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara	3,4839
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_sari acik	2,0166
HEIGHT=HEIGHT_damaged	3,4252
HEIGHT=HEIGHT_kucuk orta	2,0247
HEIGHT=HEIGHT_orta	6,2863
INJURIES_group=INJURIES_group_0_	4,4348
KAZA_group=KAZA_group_Biga	**20,6011**
LIVA=LIVA_Biga	**20,6011**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_damaged	2,0247
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_gendum gun	5,9613
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_gendum gun and kara yagiz	2,3
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_kara yagiz	6,567

Tablo 19: 1603-4 Tarihli Eşkal Defterinin 11'li Analizinde Grup 11

AGE_=AGE__11_	2,489
AGE_=AGE__12_	4,5994
AGE_=AGE__14_	6,9082
AGE_=AGE__16_	3,4281
AGE_=AGE__17_	2,9665
AGE_=AGE__19_	2,4589
DISEASES=DISEASES_ciban	5,284
DISEASES=DISEASES_hiyarcik	9,4591
DISEASES=DISEASES_taun	2,8614
EYE.COLOR_group=EYE.COLOR_group_ela	**18,0957**
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kara catik	7,1242
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral acik	7,165
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_kumral catik	6,8834
EYEBROWS_group=EYEBROWS_group_sari acik	9,4591
HEIGHT=HEIGHT_damaged	5,6911
HEIGHT=HEIGHT_orta	**10,918**

	8
INJURIES_group=INJURIES_group_0_	**14,2992**
INJURIES_group=INJURIES_group_ben, et	2,7504
INJURIES_group=INJURIES_group_yara bicak	2,1333
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, bicak	2,7504
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, orak	5,1983
INJURIES_group=INJURIES_group_yara, uzengi	4,139
KAZA_group=KAZA_group_Akhisar	3,2701
KAZA_group=KAZA_group_Balikesir	**10,9472**
KAZA_group=KAZA_group_Burusa	**19,4652**
KAZA_group=KAZA_group_Edincik	8,834
KAZA_group=KAZA_group_Izmit	3,2701
KAZA_group=KAZA_group_Iznikmid	5,403
KAZA_group=KAZA_group_Karamursel	2,1333
KAZA_group=KAZA_group_Lefke	**10,1162**
KAZA_group=KAZA_group_Manyas	8,8763
KAZA_group=KAZA_group_Mihalic	**25,7082**
KAZA_group=KAZA_group_nefs	6,8709
KAZA_group=KAZA_group_Yenisehir	5,1488
LIVA=LIVA_0_	6,0882
LIVA=LIVA_Burusa	**Inf**
LIVA=LIVA_Kocaeli	**16,0989**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_ak bagirli	5,5097
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_gendum gun	**30,678**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_kara yagiz	**10,1894**
SKIN.TYPE_group=SKIN.TYPE_group_sari	3,9709

İlk 6 grupta incelediğimiz ve analiz esnasında hiçbir coğrafi ayrım kriteri getirmesek de verilerin dağılımının otomatikman dört farklı coğfrafi bölgeyi verdiğini belirtmiştik. Bunların üçü Balkanlarda olup Bosna-Hersek, bugünkü Arnavutluk ve bugünkü Yunanistan'dır. Sonuncusu da Anadolu'da Kocaeli, Bursa ve Biga bölgeleridir. 11'li analiz yaptığımızda da gene bu 4 ana bölgenin belirgin olarak ortaya çıktığını görüyoruz. Yani anlaşılmaktadır ki bu bölgeler kendi spesifik fizyonomik özelliklerini barındırmaktadır. Ancak 11'li analizin ortaya çıkardığı yeni

bulgu şudur: Her bir bölge içinde farklı fizyonomiler bulunmaktadır. Yani Balkanlar coğrafyasında yaşayan nüfus birbiriyle karışmış ve farklı fizyonomik özellikler birbirine yakın coğrafyalarda daha da yoğun bir şekilde hissedilmiştir.

Bunu daha iyi anlamak için EK 1 ve EK 2'de yer alan faktör haritalarına bakmak gerekir. Birinci harita 6'lı grupla yaptığımız analizi gösterir. 6 değişik gruba "CLUSTER" adı verilmiş ve bunlar farklı renklerle temsil edilmiştir. Cluster 1 ve Cluster 2 bugünkü Arnavutluk coğrafyasına tekabül eden bölgede görülen fizyonomilerdir. Cluster 3 Bosna-Hersek bölgesi, Cluster 4 ve 5 bugünkü Yunanistan ve Trakya coğrafyasındaki fizyonomiyi gösterir. Görüldüğü üzere birbirlerinden gözle görülür bir şekilde ayrışmışlardır. Pembe ile renklendirilmiş olan cluster 6, altıncı grubun yani Biga, Bursa ve Kocaeli'nden alınmış oğlanların fizyonomik özelliklerine göre haritada yerini bulmuştur. Balkanlar'daki diğer tüm gruplardan daha da fazla ayrılmış olduğunu görmek mümkün olacaktır. Bir diğer deyişle Anadolu coğrafyasındaki fizyonomik özellikler Balkanlar'dan tamamen farklı özellikler göstermektedir. Bu son derece çarpıcı bir bulgudur. Sanıyorum burada baktığımız grup Bitinya'dan geriye kalmış Bitinyalılıarı temsil ediyor.

İkinci haritada yukarıda anlattığımız 11 değişik gruba "CLUSTER" adı verilmiş ve bunlar farklı renklerle temsil edilmiştir. 6'lı grubu neden bir alt analize tabii tuttuğumuz en iyi burada anlaşılabilir. Biraz önce bahsettiğim Balkanlardaki tüm farklı fizyonomik özelliklerin birbiriyle karışmış olduğunu bu renkler yığılmasında çok daha net görebiliyoruz. Burada da farklı olan tek grup yeşil ve kırmızı ile gösterilmiş olan Biga ve Bursa civarının iki farklı tipolojisidir.

4.3 Devşirilme Sürecinin Dönüşümü

Devşirilme sürecinin 17. yüzyıldaki dönüşümünü ilk etapta devşirilenlerin yaşı hususunda görüyoruz. Bu dönüşümü tespit etmek için 1490'larda tutulduğunu anladığımız bir dizi devşirme Eşkal kaydı ile 1603-4 yıllarında tutulmuş eşkal defterindeki bilgilerle karşılaştırma yoluna gittik. Bu defter 1603-4 yılından günümüze kalan gibi tek ve tam bir defter değildir. Başbakanlık Arşivlerinde müteferrik defterler arasında bulunan bu defter farklı tarihlerde yapılmış devşirmelerden kısmen elde kalmış verileri verir. Yani devşirme olarak toplanmış sürülerin sadece bir kısmını içermektedir. Fakat, hepsinde olmasa da devşirilen bir çok sürüde oğlanların yaşını yazmış olmasından dolayı son derece kıymetlidir. Bu sayede 15. yüzyıl sonunda hangi yaş grubunun devşirme alındığını, 17. yüzyılın başı ile karşılaştırabiliyoruz.

İslam hukukuna göre çocukluk ergenliğe girildiği zaman sona ermektedir. Bu yaş çocuktan çocuğa farklılık gösterse de şeri mahkemelerin kayıtlarında bu genellikle 15 yaş olarak ortaya çıkmaktadır, özellikle yasal vasi tayini gerekip gerekmeyeceğinin tespit edilmesi gereken durumlar üzerinden bu yaşa ulaşılabilmektedir. Yaş grupların tespit edilmesinde kullanılabilecek diğer bir önemli kaynak Pençik Kanunnamesidir. Bu kanunname savaş esirlerinden devlete alınabilecek olan beş'te birlik oranla ilgili yasal düzenlemedir. Kanunname insan yerine alınabilecek olan parasal meblağın, bedel, oranını yaş gruplarına göre belirlemektedir. Dolayısıyla yaş gruplandırmasına gidip her gruba bir isim vermiştir. Buna göre, yeni doğandan 3 yaşına kadar şirhor olarak adlandırılır. Şirhare, yani emzirme, kelimesinden gelmektedir. 3 ile 8 yaş arası beççe yani küçük çocuk, 8 ile 12 yaş arası gulamçe, yani çocuktur. Bizim için en önemli kategori 12-15 yaş aralığıdır. Bu yaş grubu sakalı çıkmamış oğlan olarak tanımlanmıştır. Bu yaş grubuna gulam ismi verilmesi çok anlamlıdır. Devşirme sürecinde toplanan oğlanlar için de gulam tabiri kullanılmaktadır ve yasal düzenlemelere göre de 12 ile 15 yaş arasındaki oğlanların, gulamların, toplanması gerekmektedir.

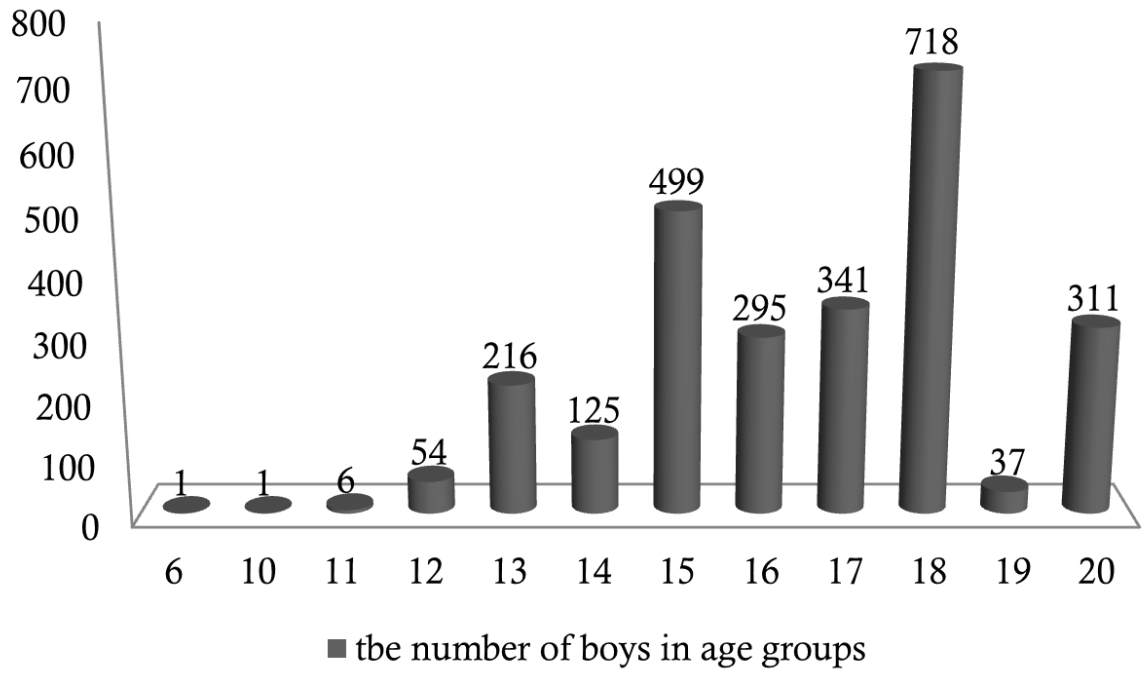
MDM 36805 ve MAD 7600 defterlerinde yaptığımız incelemeler bu yasal düzenlemelerin ne şekilde uygulandığını veya uygulanmadığını bize göstermektedir. 15. yüzyıl başındaki kaynaklardan anlaşıldığına göre, bu dönemde yaş kısıtlamasına katı bir biçimde uyulmaktadır. Alınan tüm oğlanlar 12-15 yaş aralığındadır. Defterde listelenmiş oğlanların yaş ortalaması 13.5 çıkar.

Fakat 1603-4 Eşkal defterindeki veriler geçen iki yüzyıl içerisinde yaş uygulamalarının dramatik bir şekilde değiştiğini göstermektedir. Defterde 12 yaş son derece seyrek kayda girmiştir. Dahası tek tük de olsa 6 ve 10 yaştan alımlar vardır. Fakat 12 yaş ve altı alınanlar defterin % 1'ne dahi tekabül etmemektedir. Asıl çarpıcı olan şudur ki 15 yaşın üstünde alınanlar defterde çoğunluktadır. Yasal düzenlemelerde oğlanların sakalının olmaması gerektiği ergenlik çağını geçmemiş olmaları özellikle belirtilmiş olmasına rağmen 1603-4 yıllarından devşirilenlerin yaşı 20'ye kadar ulaşmaktadır. Aşağıdaki grafikte de görüleceği gibi oğlanların %42'si 18- 20 yaş aralığındadır.

17. yüzyıl başında devşirilen oğlanların yaş ortalaması 16.6'dır. Oğlanların %85'i 16-20 yaş aralığındadır. Fakat 1498-1504 yılları arasında yapılmış devşirme cemlerinde 15 yaşını geçmiş tek bir oğlan bulunmamaktadır. İki dönemin yaş ortalamalarını karşılaştırdığımızda tarih metinlerinde genel kabul görmüş yaş aralığının, 17. yüzyılda çoktan terk edilmiş bir uygulama olduğu net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Aşağıdaki grafik karşılaştırmalı olarak yaş dağılımını göstermektedir. 1490'ları gösteren dağılım 12-15 yaş aralığındadır. 1603-4

yıllarına gelindiğinde yaş uygulamasının nasıl bir değişim gösterdiği açıktır. 6, 10, 11 yaşında yasal düzenlemeye göre gulamçe kabul edilen grup alınabildiği gibi, defterin çoğunluğunu 16 yaş üstü gençler oluşturmaktadır.

Şekil 5: 1603-4 Eşkal Defterindeki Oğlanların Yaş Oranları

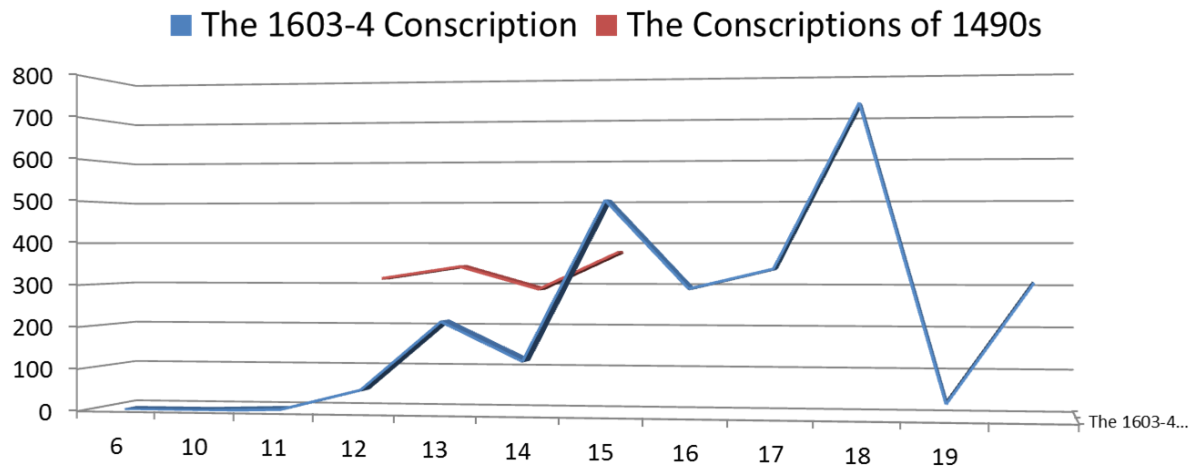

Kaynak: BOA, MAD 7600

.

Oldukça büyük oğlanların tercih edilmeye başlanması üstünde uzunca düşünülmesi gereken bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Buna neyin yol açtığını anlamak ve bu kadar büyük oğlanların devşirme sistemi içerisinden nasıl asimile edilebileceği veya edilmediği durumlarda nelerle karşılaşılabileceği üzerinde mutlaka düşünmek gerekmektedir. Bu konuya sonuç kısmında değinilecektir.

Şekil 6: 1490'lardaki Eşkal Defterinde ve 1603-4 Eşkal Defterindeki Oğlanların Yaşlarının Karşılaştırması

Kaynak: BOA, MDM 36805 ve BOA, MAD 7600.

4.4 Acemi Oğlanlar ve Devşirme Sisteminin Emek Üretim Aracı Olarak Kullanımı

Devşirmeler yeniçerilerin ve Osmanlı yönetici elitinin yetiştiği ana insan kaynağı olarak iki önemli kurumu, ordu ve bürokrasi, besledi. Dolayısıyla devşirme sistemi genellikle bu iki kurumun araştırılmasında bir alt başlık olarak ele alındı. Ordu ve idari teşkilata atanmaya kadar giden süreç ise tüm veçheleriyle değerlendirilmedi. Tam da bu döneme yoğunlaşan bu proje göstermektedir ki devşirme sistemi sadece ordu ve idari teşkilata değil aynı zamanda devlete bağlı birçok yapıda emek gücünü sağlayan yegane kurum olmuştur. Bu projede bir alan çalışması olarak özellikle bahçe ve bostanlarda çalıştırılan devşirmeleri detaylı olarak inceleyerek emeğin üretildiği mekana, kişilere ve şartlarına baktık. Ancak acemi oğlanların çalıştıkları diğer sektörleri de tasvir etmeye çalıştık. Bulgulardan da görüleceği üzere

devşirme sistemi devlet kontrollü üretimin emek gücünü tedarik etmede "besleyici" sistem olarak kullanılmıştır.

Teşkilatın boyutlarını ve iş kapasitesini anlamak maksadıyla başvurulan en temel kaynak Acemi Oğlan mevacib defterleri olmuştur. Bu defterlerde karşılaşılan en büyük sıkıntı defterlerin çoğu zaman tüm ocağı kapsayacak şekilde tutulmamış olması veya belirli kısımlarının noksan olarak günümüze kadar ulaşmasıdır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları adlı eserinde Acemi Oğlan Ocağına ayırdığı bölümde 1563 (h.971) tarihli İE 38 no'lu defterten yola çıkarak İstanbul acemi ocağının 9 bölük ve 31 cemaat odasından müteşekkil olduğunu ve hatta bahsi geçen defterin başı ve sonundaki noksanlıklardan dolayı defterin 9. Cemaatten başladığını belirtir (s. 71). Gene bu deftere istinaden mevcudun 3305 oğlan olduğu, eksikler de hesaba katılarak rakamın 5000 olmasının bekleneceği belirtilmiştir. Bu projede aynı döneme ait olup (1573 senesi) kullandığımız deftere (MAD 2345) göre ise Acemi Oğlanların nizamı şöyledir: Ocak 9 bölük ve 51 cemaatten oluşur. Bunun dışında bostan ve bahçelerde çalışanlar ayrı bölük ve cemaatlere ayrılmışlardır. Hassa bahçe ve bostanlarında çalışanlar 20 bölük diğer 25 bahçede çalışanlar ise 25 cemaattir. Edirne'deki bahçe-i hassada 10 bölük, gene Edirne altında kayıtlı farklı isimlerle 4 cemaat bulunmaktadır. Gelibolu'da ise 8 cemaat vardır.

Tablo 20: 1573 Acemi Oğlan Ocağının Nizamı

Acemi Oğlanlar	**Bahçe ve Bostanlarda çalışanlar**	**Edirne bahçe ve bostanları**	**Gelibolu**
9 bölük 51 Cemaat	20 bölük – Bahçe-i Hassa 25 Cemaat- İstanbul'daki diğer bahçe ve bostanlar	10 bölük 4 cemaat	8 cemaat

Kaynak: Mad 2345

Tüm bu cemaatlerin mevcudu toplam 7208 kişidir. Uzunçarşılı 1566-67 seneleri mevacibinde ise acemi oğlan mevcudunun 7745 kişi olduğunu belirtmiştir. Demek ki 16. Yüzyıl ortalarında acemi oğlan sayısının 7500 civarında olduğunu kabul edebiliriz. 1624 (h. 1033) mevacibinde ise İstanbul ocağının 11127'ye ulaştığı, Gelibolu'nun mevcudunun da 350'ye yükseldiği görülmektedir (s. 80) Atamalar, kaçış ve ölümle verilen kayıplarla bu mevcutların sürekli bir sirkülasyon halinde olduğunu da göz önünde bulundurmak gereklidir. Tespitimize göre 3

senede bir yapılan devşirme, esir ve pençik girdisi ile hareket halinde bir nüfustan bahsedilmektedir. Bu on binlerce gençten oluşan nüfus Osmanlı devleti için bir emek ordusudur.

Daha sonra derinlemesine inceleyeceğimiz bahçe ve bostan işçisi olan acemileri şimdilik bir kenara bırakarak diğer acemilerin çalıştıkları sektörleri mevacib defterlerinden tespit etmeye çalıştık: Yukarda bahsi geçen 51 cemaat (bunlar numaralı cemaatler değildir) içerisinde birçok defterde görebileceğimiz üzere, öncelikle 4 sarayda temel bir takım görevleri yerine getiren acemi oğlanları gözlemliyoruz. Bunlar Galata Saray, İbrahim Paşa Sarayı, Edirne Sarayı ve eski saraydaki teberdar (baltacı), cameşuyan (çamaşırcı), tabbah (aşçı) olarak hizmet veren oğlanlardır. Oğlanların yaptıkları iş üzerinden cemaat adları belirlenmiş olan diğer odalar ise miri üretimde çalışanlardı. Miri tavukçu, yoğurtçu, mandıracı, ıspanakçı, kasap, odun anbarı oğlanları, hasırcılar, Bursa'da bulunan simidgeranlar ve fırınlarda çalışanlar, şakird kemhacılar, abkeşanlar, Halkalı çiftliği ve Çatalca bahçesinde çalışanlar ve buzcular. Bunlar 20 kadar cemaati teşkil eder.

Bu görev tevzi belli cemaatler dışında 30 kadar cemaat sadece sayıları ile yazılmış görev yerleri net bir şekilde belirtilmemiştir. İstanbul içi diğer hizmetler 4.2.1 başlıklı bölümde daha ayrıntılı açıklanmış ve değerlendirilmiştir. Ancak belirtilmesi gerek bir diğer önemli husus İstanbul acemi oğlanlarının mevacib defterlerinde görülen bu görev yerleri haricinde bir de İstanbul dışında görev yapan acemi oğlanlar mevcuttur. İncelenilen mevacib defterterlerinde hiçbir şekilde oğlanların isimlerinin kenarlarına bu hizmetlere dair bir not düşülmemiş olması İstanbul dışında çalışan oğlanların İstanbul acemi oğlanları mevacib defterlerine kaydedilmemiş olmasıdır. Bunlar içerisinde ön plana çıkmış olan çalışma alanları gemilerde taşımacılık, kalafatçılar, mahzen muhafızlığı, miri inşaat ve madenlerdir. Bu sektörlere dair inceleme proje kapsamı dışındadır. Ayrıca eklenmelidir ki, İstanbul dışında çalışan bu acemi oğlanların İstanbul mevaciblerine yansımamış olması çok daha büyük çapta bir çalışan kitlesinin varlığını vurgulamayı gerektirmektedir.

4.4.1 Devlet Kontrollü Kent Atölyeler Ve Karhaneleri Mevcut Mudur?

Evliya Çelebi'ye göre 17. yüzyılda İstanbul'da birçok atölye bulunmaktaydı.[3] Özel olanların yanı sıra devletin kontrolünde bulunan büyük atölyeler de vardı. Bunların hepsi devletin

[3] Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (ed.), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, cilt 1. (İstanbul: YKY, 2006), ss 252-3.

ihtiyacını karşılama odaklı üretim yapıyorlardı, özellikle de ordu, donanma, saraylar ve külliyeler için. Devlet memuru olan eminler tarafından işletiliyor, hammaddeleri devlet tarafından veriliyor ve çalışanların yevmiyeleri devlet tarafından ödeniyordu. Bu üretim merkezlerinden bazıları ayrıntılı olarak çalışılmış ve literatürde yerini almıştır. Kasımpaşa'da bulunan tersane-i amire (İdris Bostan, (İdris Bostan, *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), tophane (Salim Aydüz, *Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006) ve baruthane (Zafer Gölen, *Baruthane-i Amire (XVII. Yüzyıl)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006) gibi. Örneğin, İstanbul'da dört baruthane olduğu bilinmektedir, Kasımpaşa'da bulunan, At meydanında yeniçeriler için üretim yapan bir baruthane, barut emini tarafından yönetilen ve Cibali ve Unkapanı arasındaki Macuncu çarşısında bulunan baruthane, Okmeydanı ve Kağıthane'de bulunan baruthanelerdir.

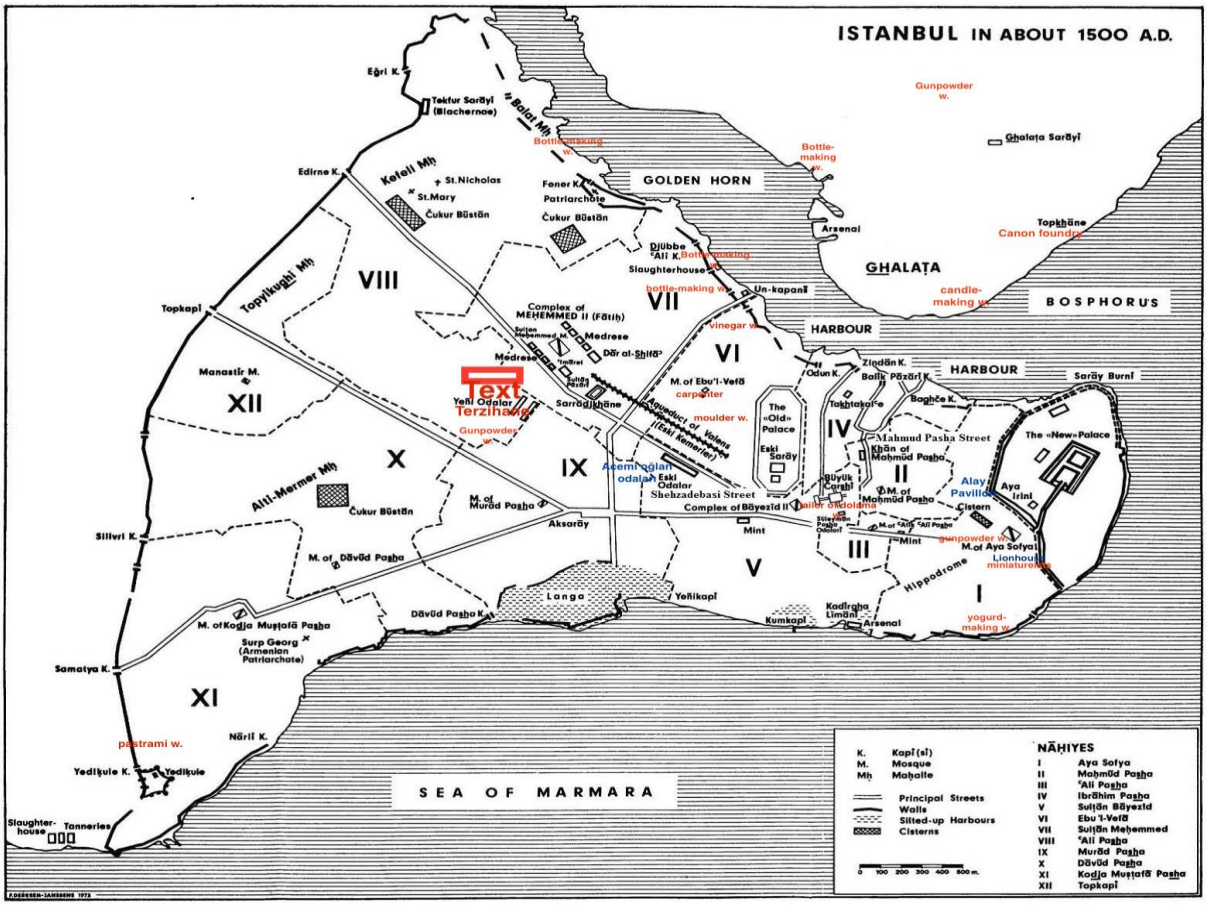
Bunun yanı sıra Evliya Çelebi ambar, emanetler ve karhanelerin listesini verir ki bunların hepsinin miri olduğunu çalışanlarının reaya değil kul olduğunu ifade eder. Örneğin yeniçerilerilere senede bir kez verilen çuha İstanbul'da çuha emini ve ona bağlı 150 yeniçerinin görev yaptığı çuha eminine gelir. Buradan devlet terzihanelerine gönderilir. Evliya yeniçeri kışlası olan Aksaray'daki Yeni Odaların etrafında 10 adet terzihane bulunduğunu belirtir. Ayrıca Arslanhane ve Alay Köşkü yakınlarında her biri 500'er kişi çalıştıran iki büyük terzihane olduğundan bahseder. Bu rakamlar ve terzihanelerin üretim kapasiteleri hakkında yapılmış bir çalışma olmadığından Evliya'nın verdiği rakamları test etmek mümkün değildir.

Evliya Çelebi'nin miri üretim merkezlerine dair listesinde sıraladığı karhaneler bu proje için daha da önemlidir. Kumbarhane, marankozhane, şişehane, boyahane, gümüşhane, sebzehane, çardakhane, pasdırmahane, kurşumhane, kalenderhane, mutrıbhane-i hassa, sazende-i mehterhane, köshane, meyterhane-i hayme, peykhane, nakkaşhane, doğramahane, sakkahane, suyolcuhane, dökmeciyan karhane, terzihane, terzi dolamahane, top arabası karhane, koçı arabası karhane, fişekhane, karhane-i kuyumcubaşı, karhane-i damgacıbaşı, karhane-i kazancıbaşı, karhane-i dökmecibaşı, karhane-i kebir sarracabaşı, karhane-i camcıbaşı, karhane-i mimarbaşı, karhane-i doğramacıbaşı, karhane-i hasırcıbaşı, karhane-i meremmetcibaşı, karhane-i kireccibaşı, karhane-i sirkecibaşı ve turşucubaşı Evliya Çelebi'nin listesinde yer alan üretim yapan karhanelerdir.[4] Ancak Evliya bunların tüm İstanbul ahalisi tarafından çok iyi bilindiğini ifade ederek yerlerini veya hangi padişah tarafından yaptırıldığını yazmaya gerek duymadığını yazar. Döneminde çok tanınmış olan bu üretim merkezleri ise günümüz araştırmacısı için bir muammadır. Evliya Çelebi'nin metin aralarında birkaçının

[4] A.g.e.

yerlerini zikretmesinden yola çıkarak bunları İstanbul haritasında yerleştirip şehirdeki dağılımlarını görmeye çalıştık.

Harita 8: İstanbul'da Yerleri Tespit Edilebilmiş Karhaneler

Arşiv taramaları sonucu tespit edilen ünik bir defter bu karhaneler üzerine birkaç soru sormaya imkan sağlayacak niteliktedir. Bu proje açısından son derece heyecan verici bir bulgudur. Defter (D.YNÇ.d 33736 (1036)) İstanbul içerisindeki bazı karhanelerde ve bazı halife ve efendilerin altında çeşitli sektörlerde çalıştırılan acemilerin olduğunu göstermektedir. Bu tip karhanelerde acemilerin çalıştırıldığına dair, tarafımızca bilinen, arşivde bulunmuş tek kayıttır. Defterin başında geçen "*Cemaat-ı Ba'zı Gılman-ı Acemiyan-ı İstanbul ki Karhane-i Hazret-i Ağa …Ağayan-ı Ocak der-Sefer-i Humayun mevcud….der-vacib sene 1036*" ifadesi bu şekilde

hizmet vermekte olan oğlanların sadece bir kısmının bu defterde yer aldığını göstermektedir. Dolayısıyla diğer karhanelerde de acemi istihdamı olması imkan dahilindedir.

Defterde 1395 oğlanın çalıştığı yer hakkında bilgi verilmiştir. Bunlardan 726 tanesi çeşitli zanaatların gerekli olduğu karhanelerde çalışmaktadır. Sarrac, hallac, zerger, gırar, çizmeci gibi 40 değişik sektörde acemi oğlanların çalıştırıldığı görülmektedir. Bu sektörlerin her biri belirli bir düzey zanaat bilgi ve yeteneği gerektiren alanlardır. Aşağıda bu karhaneler ve çalıştırılan acemi oğlanı sayısı verilmiştir.

Tablo 21: 1626 (h. 1036) Senesinde İstanbul İçindeki Bazı Karhanelerde Çalışan Acemi Oğlanlar

KARHANE	artisan	Acemi sayısı
Cemaat-ı Karhane-i sarrac Hazret-i Ağa	saddler	24
cemaat-i karhane-i şiş? Hazret-i Ağa		36
Cemaat-ı Karhane-i a...hazret-i Ağa		26
cemaat-ı tevabi'-i kilarcı-i- İ hazret-i ağa	store room worker	25
cemaat-ı tevabi'-i t…hazret-i ağa		20
cemaat-ı tevabi'-i mescid?-i hazret-i ağa		21
cemaat-ı tevabi'-i meremmati hazret-i ağa	repairmen	16
cemaat-ı tevabi'-i Tabbah-ı hazret-i ağa	cook	55
cemaat-ı habbazin-i hazret-i ağa	breadmaker	38
cemaat-ı tabi'-i ser-…-i hazret-i ağa		15
cemaat-ı tabi-i zerger hazret-i ağa	jeweler	10
cemaat-ı tabi-i hayme-i hazret-i ağa	tentmaker	27
cemaat-ı tevabi'-i hane-cameşuyan-i hazret-i ağa	laundryman	18
cemaat-ı tevabi'-i cebeciyan-ı hazret-i ağa	armorer	17
cemaat-ı tevabi'-i gırar-ı hazret-i ağa	sackmaker	19
cemaati tevabi-i ütücü-i hazret-i ağa	ironer	19
cemaat-ı tevbi'-i makiyan-ı hazret-i ağa	poultryman	12
cemaat-ı na'lband-ı hazret-i ağa	blacksmith	25
cemaat-ı sakayan-ı hazret-i ağa	water carrier	13

cemaat-ı tevabi'-i kalaycı-ı hazret-i ağa	tinsmith	14
cemaat-ı kürekci-i hazret-i ağa	oarsman	11
cemaat-ı tevabi'-i ahengeran-ı hazret-i ağa	ironsmith	16
cemaat-ı tevabi'- kazgani-i hazret-i ağa	boilersmith	19
cemaat-ı tevabi-i çilingiran-ı hazret-i ağa	locksmith	7
cemaat-ı çizmeci-i hazret-i ağa	bootmaker	7
cemaat-ı tevabi'-i sarrafcıyan-ı hazret-i ağa	goldsmith	10
cemaat-ı tevabi'-i haşacı-yı hazret-i ağa	manufacturer of horsecloths	5
cemaat-ı tevabi'-meşkci-i hazret-i ağa		5
cemaat-ı tevabi'-i kassaban-ı hazret-i ağa	butcher	17
cemaat-ı tevabi'-i bazara giden-i hazret-i ağa	shoper?	5
cemaat-ı tevabi-i semerciyan-ı hazret-i ağa	packsaddel maker	0
cemaat-ı tevabi'-i halife-i kilari-i hazret-i ağa	store room worker	6
cemaat-ı tevabi'-i hallac-ı hazret-i ağa	cotton or wool fluffer	2
cemaat-ı tevabi'-i teğeltici-i hazret-i ağa	eyer keçesi yapan-underneath saddle cloth maker	3
cemaat-ı tevabi'-i cerrah-ı hazret-i ağa	doctor	4
cemaat-ı tevabi'-i muytaf-ı hazret-i ağa	weaver from animal hair	7
cemaat-ı tevabi'-i harbende-i hazret-i ağa	stableman	9
cemaat-ı şütürban-ı hazret-i ağa	cameleer	10
cemaat-ı talimhaneci-i hazret-i ağa	drill field workers	1
cemaat-ı tevabi'-i mehteran-ı hazret-i ağa	city guards and bands member	0
cemaat-ı karhane-i hazret-i efendi	in a workshop of an efendi	120
cemaat-ı tevabi-i mehter-i hazret-i ağa		4
cemaatı tevabi-i ser-zenberekci		3
cemaat-ı tevabi-i sandalcı-yı hazret-i ağa		5
TOPLAM		726

Kaynak: BOA, D.YNÇ.d 33736

Tabloda göze çarpan karhanelerden bir tanesi cemaat-i karhane-i hazret-i efendi olarak kaydelimiş, maalesef hangi alanda üretim yaptığı belirtilmemiştir. Bu karhanede çalışan olarak kayıtlı 120 acemi oğlanı dikkati çeker. Belirtildiği gibi bu karhanelerin üretim kapasiteleri, çalışan sayısı ve devşirilmiş oğlanların yanısıra başka grupların da istihdam edilip edilmediği (İstanbul loncalarından esnaflar veya esirler gibi) bilinmemektedir. Fakat bu veriden anlaşılan odur ki bazı karhaneler oldukça büyük atölyeler olarak devlet tarafından işletilmiştir.

Defterin ihtiva ettiği bir diğer kayıt ise yüksek mevkilerdeki bazı kişilerin altına hizmet etmek için atandıkları görülmektedir. Örneğin beyzadeler, ağa, çavuş, çeşitli sorumluluklardaki kethüdalar, katip ve yazıcılar acemi oğlanları, cemaatleri altına almışlardır. Bazı yeniçeri cemaatlerinin halifelerine tabii olmak üzere gene bu oğlanlar verilmişlerdir. İlginç olan bu yeniçeri cemaatlerinin bekçiler, avcılar veya bazı ok ve yayları yapmakta uzmanlaşmış yeniçerilerden müteşekkil olan yeniçeri cemaatlerinden oluşmasıdır. Bu defter bize acemi oğlanların bu uzmanların altına verilişini sadece hizmet amaçlı değil aynı zamanda ilgili mesleği öğrenmeleri gayesi ile yerleştirildiğini düşündürmektedir. Mevcut çalışmalarda devşirilen oğlanların içlerinden yetenekli olanlarının saray okullarında iyi bir öğrenim alıp idari kadrolara yerleştirilmek için ayırıldığı sıkça bahsedilen bir konudur. Ancak bu elit yöneticilerin altında çalışan uzmanların, örneğin katipler, yazıcılar gibi, bu kadroları nasıl oluşturduğu üzerine çok düşünülmemiştir. Anlaşılmaktadır ki, hizmetlerine verilen acemilerin yetiştirilmesi bir yöntem olmuştur. Aynı zamanda saray haricinde eğitim alan acemilerin de bu hizmet döngüsü sayesinde geleneksel usta-çırak ilişkisi ile eğitim aldığını söylemek mümkündür.

Tablo 22: 1626 (h. 1036) Senesinde İstanbul İçindeki Bazı İdareciler Altında Hizmet Veren Acemi Oğlanlar

Hizmet edilen Cemaat	**Acemi Sayısı**
cemaat-ı hüddam-ı katibha-yı kethuda	14
cemaat-ı tevabi'-i harem-i hassa-i hazret-i ağa	0
cemaat-ı tevabi'-i imam-ı hazret-i ağa	4
cemaat-ı tevabi'-i mustafa çelebi katib-i çavuş…	9
cemaat-ı hüddam-ı ser-halife-i bab-ı efendi	22
cemaat-ı hüddam-ı hüseyin halife katib-i beytulmal	10
cemaat-ı hüddam-ı halife-i şakirdan-ı bab-ı hazret-i ağa	13
cemaat-ı hüddam-ı hasan halife-i kisedar-ı hazret-i	10

efendi	
cemaat-ı hüddam-ı çavuş-ı şakirdan	11
cemaat-ı tabi-i mehmed halife 3c	6
cemaat-i tabi-i Mehmed halife 34k	3
cemaat-ı hüddam-ı mustafa halife 46c	5
cemaat-ı hüddam-ı mehmed halife 76c	8
cemaat-ı hüddam-ı mustafa halife 15k	2
cemaat-ı huddam-ı ali 60k	6
cemaat-ı hüddam-ı şaban halife	3
cemaat-ı tevabi-i ibrahim ağa ser-…	6
cemaat-ı hüddam-ı şakirdan-ı hazret-i ağa	24
cemaat-ı tabi-i Ömer Ağa	20
cemaat-ı tabi-i yusuf efendi teslimatçı	3
cemaat-ı tevabi-i kethuda-yı şakirdan?....	8
cemaat-ı tevabi-i halife-i mukabele-i ömer efendi	4
cemaat-ı tevabi-i mukabele-i efendi	7
cemaat-ı tevabi-i hazret-i sadrazam	17
cemaat-ı tevabi-i katib-i divan	12
cemaat-ı tabi-i ser-halife-i mukabele-i Mustafa efendi	6
cemaat-ı tevabi-i ser-talimhane?-i	2
cemaat-ı ali halife-i mukabele	3
cemaat-ı tevabi-i kethüda-yı …. Aga	2
cemaat-ı tevabi-i ser-mehter ağa	2
cemaat-ı tevabi-i Arslan yazıcı	8
Cemaat-ı tevabi-i Hasan yazıcı	2
cemaat-ı tevabi-i ser-şikari	4
cemaat-ı tevabi-i ser-asesan	4
Cemaat-i tevabi'-i ser-turnacı	6
Cemaat-i tevabi-i katib-i kethüda-yı ..	1
cemaat-i tevabi-i ser-zağarcı?	1
Cemaat-i tabi-i Süleyman Halife-i mukabele	2
Cemaa-t-i tevabi-i Emin-i Beytül-mal	1

Cemaat-i tabi-i Derviş Haseki …	4
Cemaat-i tevabi'n ki oda-yı kethüda	25
Cemaat-i tevabi-i … Mehmed Ağa …	4
..hassa	1
Cemaat-i tevabin-ı Hacı Ahmed	1
Cemaat-i tevabian-ı Beyzade	7
	335
Cemaat-i tevabian-ı ..Ağa	21
Cemaat-i Bölükha-yı …şan	130
cemaat-ı hüddam-ı mehmed halife-i nevbaharcı???	19
TOPLAM	669

Kaynak: BOA, D.YNÇ.d 33736

Usta-çırak ilişkisinin acemi oğlan eğitiminde de etkin bir yöntem olduğu günlük yevmiye oranlarından da anlaşılabilmektedir. Tecrübesiz ve vasıfsız oğlanların 1 akçe ile bu karhane ve idareci elitin hizmetine atandığı görülmektedir. Tahminen tecrübe ve işe vakıf olma oranında da günlük ücret artış göstermektedir. En fazla 7-8 akçeye kadar çıktığı görülmüştür.

Bu defter acemilerin şehir içinde birçok karhane ve zanaatta çalıştırıldıklarını gösteren önemli bir defterdir. Defterde verilen bir diğer bilgi ise kısmi de olsa bu oğlanların hangi cemaat veya bölükten olduğunun kaydıdır. Oğlanlar çalıştıkları karhaneler veya hizmet ettikleri yerler üzerinden değil cemaat ve bölükleri üzerinden kayda alınmıştır. Bu defterdeki verileri destekleyen proje kapsamında incelenilen bir diğer defter bu oğlanların maaş kaydını çalıştıkları yerler bazında değil kayıtlı oldukları bölük ve cemaatler bazında verir ve bu hizmette bulundukları yeri not olarak belirtir.

4.5 Devletin Kent İçi Tarımsal Üretiminde Devşirme Sisteminin Kullanılması

Robert Mantran Istanbul'u "mide kent" olarak tanımlamıştır. Istanbul İmparatorluğun her yanından iaşe ediliyor olmasına rağmen bu tanımlamanın atlamış olduğu bir husus vardır: kent bahçe, bostan ve bağları. Kentlilerin kent içi tarımsal üretimi belki 20. yüzyıla kadar İstanbul'da etkin bir yöntem hatta geçim kaynağı olmakla beraber, bu projede üzerinde durulan devletin kontrolünde bulunan saraya bağlı bahçe ve bostanlardır. Devletin yönettiği bu bahçe ve bostanlar Bostancı Ocağı'nın cemaat ve bölük sistemi altında istihdam ediliyor, yönetiliyor ve

işletiliyordu. Bostancı Ocağına kaydedilmiş oğlanlar üstat tabir edilen ustaların altında bahçe ve bostanlarda çalışmak üzere yerleştiriliyor, belirli bir süre çalıştıktan sonra atama ve yükselme yapısı içerisinde yeni pozisyonlara yerleştiriliyorlardı. Terfi edilen pozisyonları Murat Yıldız şöyle belirler: Çavuşlar, kapıcılar, müteferrikalar zümreleri; kapıkulu süvarileri bölükleri, özellikle silahtarlar ve sipahiler bölüğü; Yeniçeri Ocağı; top arabacıları, cebeciler, sekban ve baltacılar bölüğü; topçular ocağı; ve korucular zümresi. Bu mevkilere terfi genellikle bostancı ocağında uzun yıllar hizmet etmiş emektarlara veya başarı gösterenlere verilirdi. Ancak özellikle 17. yüzyılın başından itibaren emeklilik sisteminin oluşmaya başladığı ve bostan ve bahçelerde çalışanların çalıştıkları bahçelerden emekli olduğu belgelerde gözlemlenmiştir. Bu konuya alt bölümlerde daha ayrıntılı değinilecektir.

Hassa Bahçe ve bostanlarında çalışan oğlanların organizasyonu ile İstanbul ve civarındaki diğer bahçelerde çalışanların organizasyonu birbirinden farklılık göstermektedir. Hassa bahçedekilerin bölükler altında diğer bahçedekilerin ise cemaatler altında kaydı tutulmuştur. Cemaatlerin çalıştığı taşra bahçeler arasında en bilinen ve önemlileri Büyükdere, Üsküdar, Edirne ve Gelibolu bahçe ve bostanlarıdır. İstanbul'da kent içi tarım üretimi yapılan bahçelerinin ayrıntılı çalışması alt bölümde sunulmuştur. 16. yüzyıl mevacib defterler kayıtlarının çoğu tam defter olmaması hasebiyle kayıtlardaki bahçe sayıları değişkenlik göstermektedir. Bu sebeple 16. yüzyılın son döneminde bahçe ve bostanların durumunu tespit edebileceğimiz şekilde üç defteri karşılaştırmalı olarak inceledik.

Bu bölümde uygulanan bir diğer yöntem ise Mevacib defterleri arasından 16. yüzyıl sonu (DYNÇ.D 33629 (sene 1576)) 17. yüzyıl ortası (MAD 6916 (sene 1662)) devlet bahçe ve bostanlarında çalışan Bostancı ocağında çalışan acemilerin derin analizini yapmamıza imkan verecek defterler seçilip çevirilerini bir veri tabanında toplamaktır. Bu dönemler için elimizde olan veri şu şekilde tasnif edilmiştir.

1. Sıra numarası (no)
2. Defter numarası (register no)
3. Tarih (date)
4. Hicri (hicri)
5. Defterde kayıtlı bahçede çalışan oğlanın ismi (the name of the gardener)
6. Bağlı olduğu bahçe, bostan veya mandıra (the name of the garden)
7. Bağlı olduğu cemaat (Cemaat)
8. Bağlı olduğu bölük (Bölük)
9. Aldığı gündelik ücret (daily wages) (in akçes)

10. Devşirildiği şehirler (place of levy)
11. Girilmiş ek bilgi varsa (special note)
12. Defterdeki sayfa numarası (page no)

Bu verilerden elde edilen bulguları aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı biçimde sunacağız. Fakat bahçelerde çalışanların mevcutları ve devşirildikleri bölgelerin analizini sunmadan önce bahsi geçen kentsel üretim alanlarının tespitini yapmak gerekmektedir.

4.5.1 16. Yüzyıl İstanbul'unda Kentsel Tarım Üretim Alanları

Mevacib defterleri üzerinden hazırlanan endeksler doğrultusunda, Botancı ocağına bağlı çalışan acemi oğlanların farklı cemaat ve bölükler altında bir sistemle kayd edildiği görülüyor. Bu defterlerde bölüklerin hassa bahçe ve bostanlarında cemaatlerin ise bunun dışında İstanbul ve civarında bulunan bahçe ve bostanlarda hizmet verdikleri gibi 16. yüzyılın sonunda her bir cemaatin hep aynı bahçelerde çalıştığı görülmektedir.

16. yüzyılın sonunda Osmanlı devletine bağlı ve devşirilmiş oğlanların çalıştırıldığı 37 bahçe bulunmaktadır. Bunlar: Vadi-i Büzürk, Göksu, Kulle, Çubuklu, Beykozu (Beykorusu), Sultaniye, Beyçelebi, Bali Sinan, İskender Paşa, Hafız Paşa, Beşiktaş, Çiftlik, Kiremitlik, Halkalı, Haydar Paşa, Saray-ı Cedid, Fener, Mehmed Paşa, Piyalepaşa, Mahmud Paşa, Vadi-i Harami, Kandilli, Aydos mandırası, Üsküdarda bulunan Saray Bahçe, mandıra-i miri, Cebeci köyünde bulunan Mustafa Paşa bahçesi, Siyavuş Paşa, Alibey köyünde bulunan Mustafa Paşa bahçesi, eyüp civarında Hüsrev Bey çiftliği, İbrahim Paşa, Kaptan Ali Paşa, Şeyh Efendi, Beykoz civarında Beykoz bahçesi, İstavroz köyünde bulunan Mirmiran bahçesi ve Hazinedar köyünde bulunan Mirmiran çiftliği. Bu 37 bahçede hangi cemaatlerin görev aldıkları aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Sadece ilk 2 bahçe Mahmut Paşa bahçesi ve Kandil bahçesinde çalışan cemaatlere bir sayı atfedilmemiş, diğerleri sırasıyla 35 cemaate ayrılmıştır. Bunun yanı sıra verili bahçelerde 1573, 1576 ve 1592 yıllarında kaç tane oğlanın çalıştırıldığı belirtilmiştir. Rakamlar göstermektedir ki bunlardan bazıları yüksek sayıda çalışan ihtiva edecek kadar büyük bahçelerdir. Örneğin 1576 senesinde Beşiktaş bahçesini 96 çalışan ekip biçmiştir. Mehmet Paşa bahçesini 74, Göksu bahçesini ise 66 kişi eker. Aydos mandırasının çalışanları belirtilmiş senelerde 18 ila 30 kişi arasında değişir.

Hassa bahçe ve bostanlarında çalışanlar ise 20 adet bölük altında Bostancı Ocağına kaydedilmiştir. Bu bahçelerin yerleri tespit edilebilen 18 tanesi kentteki takribi dağılımlarını belirleyebilmek için haritalandırılmıştır. Buna göre bahçelerin suriçi İstanbul'unun tamamen dışına çoğunlukla Boğazın Anadolu yakasında ve Avrupa yakasında ise Haliç hizasından kentin kuzeyinde kaldığını tespit etmek mümkündür

Tablo 23: 16. Yüzyılda İstanbul'daki Bahçe ve Bostanlar ve Çalışan Acemi Oğlan Adedi

Bahçenin ismi	**Cemaat**	**Çalışan sayısı[5]**	**değerlendirilen defterlerin yılları (sırasıyla)**	**Defter no**
Bahçe-i Mahmut Paşa		24	1576 (h. 984)	D.YNÇ.d 33629
Bahçe-i Kandil		24	1576	D.YNÇ.d 33629
Bahçe-i Vadi-i Büzürk (cemaat 1)	1	27; 24; 16	1573 (h. 980); 1576; 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Göksu (cemaat 2)	2	39; 66; 46	1573; 1576; 1592	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Kulle (cemaat 3)	3	34; 50; 48	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Çubuklu (cemaat 4)	4	28; 36; 23;	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Beykozu (cemaat 5)	5	45; 53; 35	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Sultaniye (cemaat 6)	6	46; 58; 32	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Beg Çelebi (cemaat 7)	7	23; 36; 43	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Bali Sinan (cemaat 8)	8	30; 37; 21	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i İskender Paşa (cemaat 9)	9	33; 36; 35	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Hafız Paşa	10	41; 31; 27	1573 (h. 980); 1576 (h.	Mad 2345; D.YNÇ.d

[5] Defterlere göre sırasıyla verilen rakamlar.

(cemaat 10)			984); 1592 (h. 1000)	33629; Mad 6297
Bahçe-i Beşiktaş (cemaat 11)	11	88; 95; 86	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629 Mad 6297
Bahçe-i Çiftlik (cemaat 12)	12	31; 31; 16	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Kiremitlik (cemaat 13)	13	35; 39; 37	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Halkalı (cemaat 14)	14	10; 21; 19	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Haydar Paşa (cemaat 15)	15	21; 24; 38	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Saray-ı Cedid (cemaat 16)	16	54; 68; 43	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Fener (cemaat 17)	17	21; 38; 34	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Mehmet Paşa (Cemaat 18)	18	74; 64	1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Piyale Paşa (cemaat 19)	19	20; 38	1573 (h. 980); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; Mad 6297
Bahçe-i Mahmut Paşa (cemaat 20)	20	19; 28	1573 (h. 980); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; Mad 6297
Bahçe-i Vadi-i Harami (cemaat 21)	21	13; 19	1573 (h. 980);	Mad 2345; Mad 6297
Bahçe-i Kandil (cemaat 22)	22	20; 24; 23	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Mandıra-i miri (Aydos) (Cemaat 23)	23	18;-; 24	1573 (h. 980); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; Mad 6297
Bahçe-i Saray der Üsküdar (cemaat 24)	24	15; 19;	1573 (h. 980); 1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	Mad 2345; D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Mandıra-i miri (c. 25)	25	20; 31	1573 (h. 980); 1592	Mad 2345; Mad 6297
Bahçe-i Mustafa Paşa der karye-i Cebeci (cemaat 26)	26	-;-; 10	1592 (h. 1000)	Mad 6297

Bahçe-i Siyavuş Paşa (cemaat 27)	27	-;-; 24	1592 (h. 1000)	Mad 6297
Bahçe-i Mustafa Paşa der karye-i Ali Bey (cemaat 28)	28	-;_; 19	1592 (h. 1000)	Mad 6297
Çiftlik-i Hüsrev Bey der canib-i hazret-i Eyüp Ensari (cemaat 29)	29	-;-; 12	1592 (h. 1000)	Mad 6297
Bahçe-i Mahmud Paşa (c. 30)	30	24; 22	1576 (h. 984); 1592 (h. 1000)	D.YNÇ.d 33629; Mad 6297
Bahçe-i Kaptan Ali Paşa (cemaat 31)	31	-; - ; 18	1592 (h. 1000)	Mad 6297
Bahçe-i Şeyh Efendi (c. 32)	32	-;-; 18	1592 (h. 1000)	Mad 6297
Bahçe-i der canib-i Beykozu (c. 33)	33	-;-; 14	1592 (h. 1000)	Mad 6297
Bahçe-i mirimiran der karye-i İstavroz (c. 34)	34	-;-; 17	1592 (h. 1000)	Mad 6297
Bahçe-i çiftlik-i mirimiran der karye-i Hazinedar (cemaat 35)	35	-;-; 25	1592 (h. 1000)	Mad 6297
Bahçe-i Hassa		641	1576 (h. 984)	D.YNÇ.d 33629
Bahçe-i Bostanha		920	1576 (h. 984)	D.YNÇ.d 33629

Kaynak: BOA, MAD 6297, MAD 2345, D.YNÇ.D 33629

Harita 9: 16. Yüzyıl Sonunda İstanbul ve Civarında Acemi Oğlanların Çalıştığı Bahçe ve Bostanlar

4.5.2 Devlet Kontrollü Kent İçi Tarımsal Üretimin 17. Yüzyılda Dönüşümü

17. yüzyıl ortasına bahçe ve bostanlarda çalışan oğlanları listeleyen mevacib defterleri bir farklılaşmaya işaret eder. Hem cemaat sayıları hem de cemaate kayıtlı sayıları artış göstermiştir. Altmış yetmiş yıl kadar önceki 35 cemaat yerine Istanbul ve civarındaki bahçe ve bostanları eken 76 cemaat oluşturulmuştur. Geç 16. yüzyıl bahçe ve bostanlarında çalışan sayısı takribi 1000-1100 civarıyken (hassa bahçe ve bostanlar, Edirne ve Gelibolu bahçe ve bostanları harici olan ekim ve tarım alanları) 17. yüzyılda bu rakam 2,200 kişiye ulaşmıştır. 76 cemaatin tarım işçisi olarak çalıştığı bahçe ve bostan adedi ise gene cemaat sayısına paralel olarak 76'ya yükselmiştir.

Tablo 24: İstanbul Bahçe ve Bostanlarında Çalışan Acemi Oğlan Adedinin 1592 ve 1651-52 Yıllarında Karşılaştırması

1592 (1000) mevacib defteri	**1651-52 (1062) mevacib defteri**
Hassa bahçe 857 acemi oğlan/bostancı 20 bölük	Hassa Bahçe 2,279 acemi oğlan/ bostancı 20 bölük
İstanbul ve civarındaki bahçeler 1,024 acemi 35 cemaat	İstanbul ve civarındaki bahçeler 2,757 acemi 76 cemaat

Aşağıda MAD 6297 acemi oğlan mevacib defterinden elde edilmiş verilere göre bahçeler, bu bahçelerde çalışan cemaatler ve cemaatlerin sayılar ve her bir bahçede kaç kişinin çalıştırıldığı belirtilmiştir.

Tablo 25: 17. Yüzyıl Ortasında İstanbul'daki Bahçe ve Bostanlar ve Çalışan Acemi Oğlan Adedi

Bahçe Adı	Cemaat	Çalışan sayısı
Bahçe-i Üsküdar	1	109
Bahçe-i Vadi-i Büzürg	2	26
Bahçe-i Sultan Bayezid han der canib-i Göksu	3	23
Bahçe-i Göksu	4	31
Bahçe-i Kulle	5	35
Bahçe-i Halkalu	6	47
Bahçe-i Beykozu	7	32
Bahçe-i Sultaniye	8	27
Bahçe-i Beyçelebi	9	34
Bahçe-i Bali Sinan	10	42

Bahçe-i İskender Paşa	11	70
Bahçe-i Hafız Paşa	12	65
Bahçe-i Rüstem Paşa	13	91
Bahçe-i Ahmed Paşa	14	33
Bahçe-i Beşiktaş	15	55
Bahçe-i İskender Çelebi der nezd-i Kethüda (?)	16	30
Bahçe-i Halkalu	17	25
Bahçe-i Ahmed Paşa	18	96
Bahçe-i Fener	19	35
Bahçe-i İstavros	20	64
Bahçe-i Piyale Paşa	21	22
Bahçe-i Mahmud Paşa der kurb-i Çekmece-i sagir	22	31
Bahçe-i vadi-i Harami	23	44
Bahçe-i Kandil	24	38
Bahçe-i mandıra-i	25	34
Bahçe-i mandıra-i miri	26	102
Bahçe-i karye-i Cebeci	27	19
Bahçe-i Mustafa Paşa der karye-i Alibey	28	29
Bahçe-i İbrahim Paşa	29	44
Bahçe-i Kapudan (Ali) Paşa	30	20
Bahçe-i çiftlik-i Şeyh (Selim) Efendi	31	53
Bahçe-i Valide Sultan der canib-i Bab-ı top	32	14
Bahçe-i mirmiran	33	25
Bahçe-i Cizyedar Mihaliç	34	25
Bahçe-i Çatalca	35	97
Bahçe-i Cagfer Aga	36	22
Bahçe-i Sinan Paşa	37	42
Bahçe-i çiftlik-i Hüsrev Bey der canib-i Eyub-i Ensari	38	27
Bahçe-i ağa-i Darüssaade	39	37
Bahçe-i İbrahim Paşa der canib-i Silivri	40	42
Bahçe-i İncirlü	41	21

Müteveffa 55		
Bahçe-i Valide Sultan der canib-i Paşalık	42	44
Bahçe-i Siyavuş Paşa	43	38
Bahçe-i liman-ı cedid Canib-i Bali Sinan	44	30
Bahçe-i Kalender Paşa	45	19
Bahçe-i Mustafa Paşa der karib-i bagce-i Kulle	46	19
Bahçe-i Hasan Halife	47	26
Bahçe-i Yusuf Paşa	48	33
Bahçe-i Şah Huban	49	69
Bahçe-i Hacı Ömer	50	31
Bahçe-i Defterdar Paşa der-Üsküdar	51	31
Bahçe-i Valide Sultan der canib-i ....taş	52	75
Bahçe-i Mustafa Paşa	53	26
Bahçe-i İznikmid	54	64
Bahçe-i çiftlik-i Mehmed Paşa karye-i Çorlu? An kaza-i der canib-i Maltepe	55	25
Bahçe-i Bayram Paşa der canib-i Ortaköy	56	22
Bahçe-i karye-i Çaykara der nezd-i Çekmece-i Sagir	57	36
Bahçe-i Amasya	58	22
Bahçe-i Gazanfer Aga der kurb-ı Kuruçeşme	59	16
Bahçe-i Valide Sultan der-canib-i Topçular	60	38
Bahçe-i Emirgunzade	61	41
Bahçe-i Halil Paşa der kurb-i Ortaköy	62	16
Bahçe-i Halil Paşa der-karib-i Bartın???	63	40
Bahçe-i İbrahim Paşa Defterdarzade der Kiremitlik	64	21
Bahçe-i Feridun Paşa der kurb-i Yeniköy	65	20
Bahçe-i .... der Bursa	66	21
Bahçe-i Nakkaşpaşa der kurb-ı İstavros	67	36
Bahçe-i Harami	68	6
Bahçe-i çiftlik der canib-i İznikmid	69	21

Bahçe-i Halil veya Haleb	70	12
Bahçe-i Mehmed Paşa der-karib-i Kule-i Hafza?	71	26
Bahçe-i Mehmed Paşa der-karib-i Ortaköy	72	10
Bahçe-i Yemişçi Hasan Paşa der-canib-i İstavroz	73	29
Bahçe-i Mihaliç	74	24
Bahçe-i Kara Mustafa Paşa	75	4
Bahçe-i Valide Sultan der-canib-i Çekmece-i Sagir	76	3
		2,757

Kaynak: BOA, MAD 6297

Bu tablodaki verilerle 16. yüzyılın son çeyreğinden verilerin karşılaştırması devlet kontrollü, devşirme oğlan istihdamı ile yürütülen kent içi tarım üretiminin ne şekilde değiştiğini göstermek için elzemdir. Bu 2 tablonun ortaya koyduğuna göre, geç 16. yüzyılın devlet kontrollü büyük tarımsal alanları 17. yüzyılda daha da girift bir yapıya dönüşüyor. Örneğin Beşiktaş ve Göksu gibi büyük bahçelerin bulunduğu bölgelerde ikinci birer bahçe daha oluşturuluyor ve zaten mevcut olanlardaki cemaatlere kayıtlıların sayısı neredeyse iki katına çıkıyor. Bunun yanı sıra yeni büyük tarımsal alanlar oluşturuluyor: 91 cemaat üyesinin bulunduğu Rüstem Paşa bahçesi, 70 üyenin bulunduğu İskender Paşa bahçesi, 69 çalışanla Şah Huban bahçesi gibi yeni tarımsal üretim merkezleri ortaya çıkmıştır. Üsküdar en önemli bahçeler arasında yerini almıştır. Bu bahçe Kanuni Sultan Süleyman döneminde oluşturulmuş fakat daha sonraları hanedan üyeleri için bir ziyaret mekanı haline gelmiş ve hassa bahçelerden sonra gelen en önemli bahçe olmuştur. Bir kışlaya dönüştürülen Üsküdar bahçesinde 16. yüzyıl sonunda 24. cemaat çalıştırılırken 1663'te 1. cemaat bu mevkiden sorumlu tutulmuş ve öncesinde 15 ila 19 kişi çalıştırırken 1663'te Üsküdar bahçesinde çalışan cemaatin üyeleri 109 kişiye ulaşmıştır. Gene 16. yüzyıl sonlarında 20-30 kişinin çalıştığı miri mandıranın 17. yüzyıl ortasında 102 kişinin çalıştırılması üretim hacminin oldukça genişlediğini göstermektedir.

Harita 10'da kadim 35 bahçenin yanı sıra yeni oluşturulmuş bahçe ve bostanlardan yerleri tespit edilebilenler kırmızı ile işaretlenmiştir. Bu harita bize bahçelerin bu 60-70 yıllık zaman diliminde hızlıca İstanbul'un civarına daha da genişleyerek yayıldığını gösterir. Küçük çekmece kenti ve sarayı besleyen tarım üretimi için önemli merkezler haline gelmiştir. Boğaz'ın Anadolu yakasında mevcut eski bahçelere ek olarak Boğaz'ın Avrupa yakasına

Yeniköy, Emirgan, Kuruçeşme ve Ortaköy gibi yeni bahçeler kuruluyor. Üçüncü tespit edilen gelişme ise devşirme oğlanlarının İstanbul için üretim yapan bu bahçelere Çatalca, Silivri, İznikmid, Mihaliç, Bursa ve hatta Amaysa bahçelerinin eklenmiş olmasıdır. Bunların bir kısmının oldukça büyük çiftlikler olduğu çalışan sayısından tahmin edilebilir. Çatalca bahçesine kayıtlı 97, İznikmid'de farklı bahçelere kayıtlı toplamda 80 kişi görülmektedir.

Harita 10: 17. Yüzyıl Ortasında İstanbul ve Civarında Acemi Oğlanların Çalıştığı Bahçe ve Bostanlar

Harita 11: 17. Yüzyıl Ortasında İstanbul ve Civarında Acemi Oğlanların Çalıştığı Bahçe ve Bostanlar- 2

4.5.3 Tarım İş Gücünün İnsan kaynağı devşirmeler

4.5.3.1 Mevcut

Devlete ait meyve ve sebze bahçeleri, bağlar, mandıra ve tavukhaneler gibi diğer tarımsal ve hayvansal üretim alanlarında çalışanlar büyük bir çoğunlukla Bostancı Ocağı altında kaydedilmiş olan devşirme oğlanlardı. Bostancı Ocağı yarı askeri vazifesi olan bir ocaktı. Sorumlulukları arasında sultanı gezilerinde ve diğer kent ve saraylara göçlerinde, düzenlenen şenliklerde korumaktı. Ocağa bağlı olanların bir kısmı bahçe ve bostanlar, bağları ve ormanları (özellikle ağaçların kesilmesi ve yangın gibi etkenlerden) ve İstanbul'un sahillerini korumak; köprüleri, yolları, liman ve sandalları tamir etmek; seyahat için gerekli malzemelerin ve

hanedana ait yapıların bakımını yapmak gibi görevleri yürütüyorlardı. 17. yüzyılda İstanbul'da ardı sıra patlayan halk ve yeniçeri isyanları sonucunda ve özellikle 1622'de II. Osman'ın öldürülmesiyle Bostancılar kentteki toplumsal düzeni ve güvenliği korumak için de görevlendirildiler.

Saray bahçe ve bostanlarında çalışan devşirme oğlanların mevcutları tıpkı acemi oğlanlar gibi yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Murat Yıldız 16. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyılın sonuna kadar ki zaman diliminde mevacib defterlerinden elde ettiği toplam ocak nüfuslarını liste halinde eserine koymuştur. Bu listelere göre: 16. yüzyılın ilk yarısında 1,113-3,291; 17. yüzyıl boyunca 1,581-5,180; ve 18. yüzyılda 1,973-12,941 oğlan bu ocağa kayıtlı görünür.[6] Yüzyıllık dönemler içerisinde mevacib defterlerinde kayıtlı oğlan sayılarının sürekli ve önemli bir oranda farklılık göstermesi defterlerin tutuluş şekli ve günümüze tam olarak ulaşıp ulaşılamadığı ile alakalıdır. Defterler muhtemelen ödeme yapılan cemaat ve bölüklerin kayıtlarını ihtiva etmekte hepsini listelememektedir. Veya bir çoğunda karşılaştığımız üzere defter haraptır. Bu değişken rakamlarla anlamlı bir istatistiki analiz gerçekleştirmek mümkün değildir. Fakat çok genel anlamıyla söylenebilir ki Bostancı Ocağı cemaat ve bölüklerine kayıtlı çalışanların sayıları yüzyıllar içerisinde artma eğilimi göze ilk çarpan haldir, fakat bu yanıltıcı olabilir.

Şayet en üst rakamları baz alırsak 16'dan 18. yüzyıla 3,291'den 5,180'e, 18. yüzyılın en sonunda da 12,941'e kadar ulaşmıştır. Fakat bu rakamların hassa bahçeler ve bostanlarla onun dışında İstanbul ve civarındaki bahçe ve bostanlara dağılımı farklılık gösterdiği gibi, en yüksek rakam her zaman temsili değildir. Örneğin 12,941 kişilik mevcut sadece 1800 yılında kaydedilmiştir ve onun da 11,548'i hassa bahçe ve bostanlarına kayıtlı olanlardır. Genel olarak 1700'lü yılların bahçe ve bostanlarda çalışan mevcutları 3000 civarında seyretmiş, İstanbul civarı bahçe ve bostanlarda çalışanlar takribi 800-900 kişi civarında sabit kalmış ve rakamlardaki dalgalanmalar hassa bahçe ve bostanlarında görülmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken husus 18. yüzyılda her ne kadar kadim bahçe ve bostanlar ekilip biçilmeye devam etse de önemleri azalmış görülmektedir. Kaldı ki çalışanların büyük bir çoğunluğu artık Müslüman kökenli olup devşirmeden gelenler oldukça azdır.

16. yüzyıl ve 17. yüzyıl verileri genel bir analize tabii tutulacak olursa, İstanbul'daki bahçe ve bostanlarda çalışanların sayısı ortalama 800-1000 civarında iken, 17. yüzyıl başında 2000'lere kadar ulaşmıştır. Bu hızlı yükseliş 17. yüzyılın ikinci yarısında 1,500'ler civarına

[6] Murat Yıldız, *Bahçıvanlıktan Saray Muhafızlığına Bostancı Ocağı*, pp. 37-40.

düşmüş ve 18. yüzyılın başındaki 800- 900 civarına doğru eğim göstermiştir. Aynı şekilde hassa bahçe ve bostanlarındaki 16. yüzyılın takribi 600-800 civarında olan çalışan sayısı 17. yüzyılın ortasında 1500 hatta 2000'lere kadar bir yükseliş gösterir.

Bir örneklendirme yapacak olursak 1585 mevacib defterinde hassa bahçe ve bostanlarında çalışan devşirme işçiler 8 bölük altında kaydedilmiş 414 kişidir. İstanbul'un 25 bahçesinde çalışan bostancı ve bahçıvanlar ise 25 cemaat altında kaydedilmiş 1,024 kişidir. 16. yüzyılın sonu bize bir değişimi işaret etmektedir. 1592 yılı mevacib defterinde 857'ye yükselmiş olan bölük sayısı 8 olarak kaydedilmiştir. İstanbul'da yeni bahçe ve bostanlar oluşturularak 37 bahçe içinde 37 cemaat çalıştırılmıştır. Sayıları ise 1592 defterinde 1,024 olarak görünmektedir. 17. yüzyılın ortasına gelindiğinde ise 8 bölük 20 bölüğe yükseltilmiş (ki bu bölükler hızlıca istihdam edilecektir.) 37 bahçe yetersiz kalıp 76 bahçeye çıkartılmıştır.

Bu rakamlar göstermektedir ki, 17. yüzyılda tabiri caizse bir "şişme" görülmektedir. Bu hem ekili dikili alanların hızlıca artması ve çalışan sayılarının neredeyse iki katına çıkmasının en net ifadesidir.

4.5.3.2 İşçi kaynakları

Literatürde Bostancı ocağına alınanların Bosnalı Müslüman ailelerin çocukları olduğu tekrar edilen bir bilgidir. Bu oğlanlar potur oğlanları olarak adlandırılmışlardır. Saray bahçe ve bostanlarında çalışan tarım işçilerinin devşirmelerden sağlandığı bir gerçektir. Ancak bu devşirmelerin hangi bölgelerden geldiği konusunda arşiv kaynaklarından daha ayrıntılı bilgi elde etmek ve bu genel kanıyı test etmek mümkündür. 1585 mevacib defterinin gösterdiği üzere, saray bahçe ve bostanlarında çalışan devşirmelerin büyük bir çoğunluğu Bosna ve Hersek'ten alınmış oğlanlardır. Geri kalanlar arasında ise büyük bir çeşitlilik görülmektedir. Vlora, İlbasan, Ohri ve Avlonya gibi bugünkü Arnavutluk'un bulunduğu coğrafya; Kavala, Selanik, Manastır, Mora, Silistre, gibi Rumeli ve bugünkü Yunanistan coğrafyası; Vidin, Sofya, İslimiye, Dubniçe (bugünkü Bulgaristan): ve Bursa, Kayseri, Trabzon, Sivas gibi Anadolu coğrafyasından devşirilen oğlanların saray bahçe ve bostanlarında çalıştırılmakta olduğu görülmektedir.

Mühimme defterleri saray bahçe ve bostanlarında çalıştırılan oğlanların özellikle güçlü, dayanıklı ve sağlıklı olanlardan seçilmesi gerektiğinin yetkililerce vurgulandığını belirten kayıtlar içermektedir. Bostan ve bahçe iş yükü özellikle ağır kabul edildiğinden etnik kökenden ziyade bu özellikleri ihtiva eden gençler ocağa alınmak istenmiştir. Gerektiğinde bu özellikleri

haiz Anadolu'da Türk'e verilmiş gençlerden saray bahçe ve bostanlarına nakil yapılmış, bazen de Türk'e verilmiş oğlanların özellikle istenmediği söylenmiş. Örneğin bir hüküm Arnavutların saray bahçe ve bostanlarında çalışmaya daha uygun olduğunu ifade eder.

Saray bahçe ve bostanlarında nasıl bir etnik yapılanma olduğunu anlamak için 984/1592 tarihli MAD 6297 no'lu mevacib defterinin bir istatistiksel ve coğrafi analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular son derece çarpıcıdır.

Bu defterde 20 bölük altında kaydedilmiş ve bahçe-i hassa da çalışan oğlanlar ile 35 ayrı bahçede ve cemaatler altında çalışan oğlanlar ayrı ayrı analiz edilmiştir. Tabloda oğlanların devşirilmiş olduğu yer isimleri ve bunların bölüklerde görülme sıklığı liste olarak verilmiştir. Bu veriyi anlamlı coğrafi gruplandırmalar altında bütünleştirdik ve yüzdelik bir analiz elde etmeye çalıştık. Gruplandırma şu şekilde yapılmıştır: Bursa ve Kocaeli, Bursa adı altında kümelenmiştir; Anadolu aynen bırakılmıştır; Tekirdağ, Gelibolu ve Midilli Trakya adı altında gruplandırıldı; Çirmen ve Kırkkilise, Yunanistanın kuzeyi; Paşa ve Selanik Orta Yunanistan ve Makedonya (zira Paşa livası oldukça geniştir ve bugünkü Makedonya'ya kadar ilerler); Tırhala, Ağrıboz ve Mora Yunanistan'ın güneyi olarak bir isim altında toplanmıştır; Avlonya, Ohri ve İskenderiye, bugünkü Arnavutluk'un Osmanlı idari birimindeki livaları olmasından dolayı gruplandırılmış ve Arnavutluk olarak isimlendirilmiştir; Bosna, Hersek ve İzvornik livaları Bosna- Hersek olarak adlandırılmıştır. Bugünkü Bulgaristan'a tekabül eden coğrafyadan yapılan tüm alımlar Sofya grubu altında yazılmıştır. Bunun dışında oldukça küçük olan Sırp ve Kırım grupları aynen bırakılmıştır.

Bu gruplandırmanın yapılışında Osmanlı idari teşkilatındaki liva taksimleri (ki bunlar farklı dönemlerde değişkenlik gösterirler) göz önünde bulundurulmakla beraber veriyi daha rahat anlamlandırabilmek adına günümüz coğrafi-siyasi dağılımları da yapılarak üst gruplandırmalar yapılmıştır. Esas unsur bir coğrafi kümelemeyi elde etmek ve hangi bölgelerden devşirilen oğlanların saray bahçe ve bostanlarda çalıştığını bulmaktır. Misal Bulgaristan olarak adlandırdığımız bölgede farklı livalar bulunmasına rağmen hepsi Sofya altında tasnif edilmiştir. Veya 15. yüzyıl devşirme kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla İskenderiye livası ve Hersek livası arasındaki sınırlar muğlaktır. İkisinden bir arada devşirme cemi yapılmıştır. Ancak biz bugünkü coğrafi yapıyı göz önünde bulundurarak İskenderiye livasını Arnavutluk altında, Hersek'i Bosna altında değerlendirdik.

Tablo 26: 1592 senesinde Bahçe-i Hassada Görevli Bölükler Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler

		Frequency	Percent	Cumulative Percent
Valid	yer ismi belirtilmeyen	57	6,5	6,5
	Bursa	22	2,5	9,0
	Kocaeli	2	,2	9,3
	Anadolu	26	3,0	12,2
	Tekirdağ	4	,5	12,7
	Gelibolu	8	,9	13,6
	Midillli	6	,7	14,3
	Çirmen	8	,9	15,2
	Kırkklise	8	,9	16,1
	Paşa	23	2,6	18,8
	Selanik	7	,8	19,6
	Tırhala	10	1,1	20,7
	Ağrıboz	8	,9	21,6
	Mora	27	3,1	24,7
	Avlonya	100	11,4	36,2
	Ohri	69	7,9	44,1
	İskenderiye	9	1,0	45,1
	Bosna	147	16,8	61,9
	Hersek	180	20,6	82,5
	İzvornik	2	,2	82,7
	Sofya	79	9,0	91,8
	Sırp	7	,8	92,6
	Kırım	3	,3	92,9
	Okunamayan yer isimleri	62	7,1	100,0
	Total	874	99,9	
Missing	System	1	,1	
Total		875	100,0	

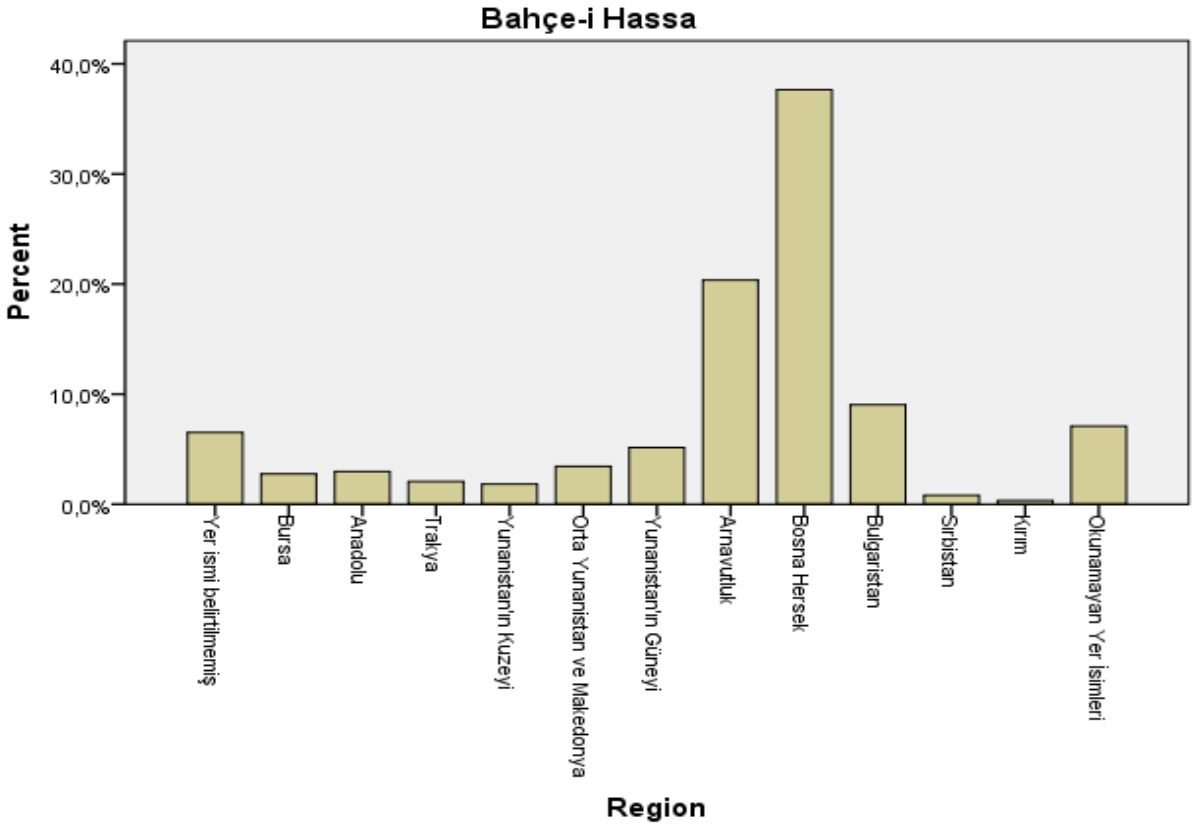
Kaynak: BOA, MAD 6297

Bu gruplandırma kapsamında göre, defterde okunamamış % 7'lik orana denk gelen yer isimleri vardır. Onun haricindeki dağılım şöyledir. Bahçe-i hassada çalışan oğlanların %37,6'sı Bosna-Hersek'ten devşirilmiştir. Bunu %20,3 ile Arnavutluk bölgesinden alınanlar takib eder. Bulgaristan'dan alınanlarsa % 9'dur. Yunanistan'ın kuzeyi, ortası ve güneyi olarak taksim

ettiğimiz Rumeli bölgesini bir arada hesaplayacak olursak % 10,3'lük bir dilimle Bulgaristan bölgesinden alınmışlardan daha fazla bir oranla temsil edilecektir. Yani bu tabloya göre Hassa bahçelerde ağırlıklı olarak Bosna'dan devşirilenler tercih edilirken onu takiben Arnavutlar, Rumlar ve sonra da Bulgarlar gelmektedir. Anadolu'dan devşirilmiş oğlanlar ise %5,7dir.

Dikkat çeken bir diğer husus ise defterde şayet oğlanların isminin altına devşirildiği yer yazılmadıysa mutlaka ikinci bir ismi olduğudur. Bu isim İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın da belirttiği gibi çalışan kişinin babasının adıdır. Bu da acemi oğlanı olarak kayıtlı bu kişilerin devşirme değil Müslüman olduğunu anlamına gelmektedir. Yer ismi belirtilmemiş olarak gruplandırdığımız bu oğlanlar defterde %6,5'luk bir dilimdedir.

Şekil 7: 1592 senesinde Bahçe-i Hassa'da Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgelerin Coğrafi Dağılımı

Kaynak: BOA, MAD 6297

Bahçe-i Hassa çalışanlarında durum böyleyken bir üst bölümdeki haritalarda (harita 9,10

11) yerlerini göstermiş olduğumuz İstanbul ve çevresindeki bahçelerde çalışan oğlanların devşirildikleri bölgeleri ayrıca değerlendirmeye tabii tuttuk. Bu kısımda okunamayan yer isimleri % 9'dur. Yer ismi belirtilmemiş olarak kaydettiğimiz devşirme olmayan Müslüman çalışanlar %10, 6dır.

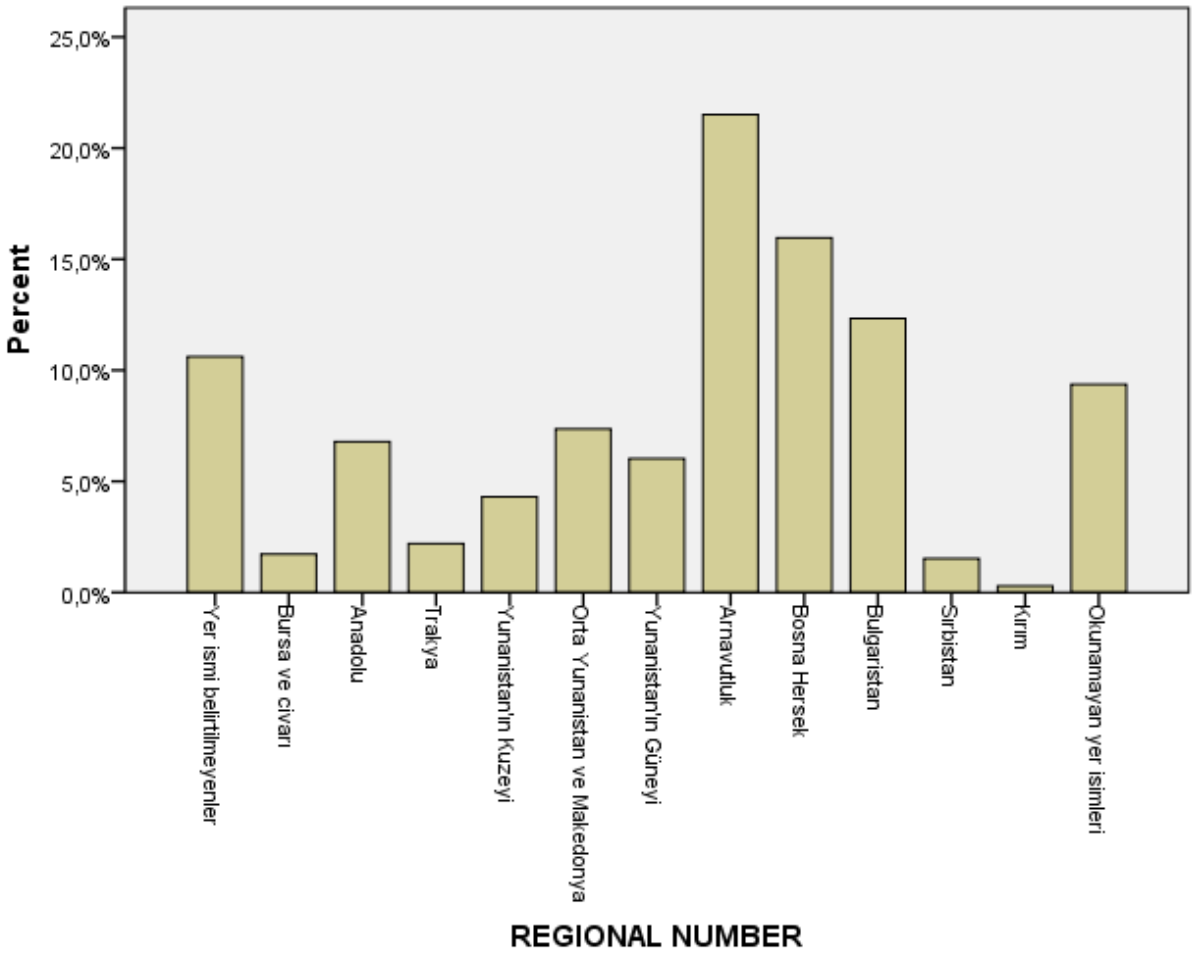
Tablo 27: 1592 senesinde İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler

		Frequency	Percent	Cumulative Percent
Valid	**yer ismi belirtilmeyen**	111	10,6	10,6
	Bursa	18	1,7	12,3
	Anadolu	71	6,8	19,1
	Tekirdağ	13	1,2	20,4
	Gelibolu	7	,7	21,0
	MİDİLLİ	3	,3	21,3
	Çirmen	32	3,1	24,4
	Kırkklise	13	1,2	25,6
	Paşa	48	4,6	30,2
	Selanik	29	2,8	33,0
	Tırhala	16	1,5	34,5
	Ağrıboz	22	2,1	36,6
	Mora	25	2,4	39,0
	Avlonya	135	12,9	51,9
	Ohri	84	8,0	59,9
	İskenderiye	6	,6	60,5
	Bosna	63	6,0	66,5
	Hersek	97	9,3	75,8
	İzvornik	7	,7	76,5
	Sofya	129	12,3	88,8
	Sırp	16	1,5	90,3
	Kırım	3	,3	90,6
	Okunamayan yer isimleri	98	9,4	100,0
	Total	1046	100,0	

Kaynak: BOA, MAD 6297

Bu verilerin üst coğrafi bölgelendirmesi yapıldığında yüzdelik dilimler şöyle çıkar % 21,5 Arnavutlar, %17 Rumlar, % 16 Boşnaklar ve %12,3 Bulgarlar İstanbul ve civarındaki bahçelerde çalışıyor görülmektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki Bosna'dan devşirilenler özellikle saray bahçe ve bostanlarında tercih edilmektedir. Sarayın haricinde kalan İstanbul ve çevresindeki bahçelerde ise Arnavutlar ve Rumlar büyük bir yoğunlukla bulunmaktadırlar.

Şekil 8: 1592 senesinde İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgelerin Coğrafi Dağılımı

Kaynak: BOA, MAD 6297

Acaba bu etnik ve coğrafi dağılım hep aynı mı kalmıştır? Bunu test etmek için MAD 6916 no'lu mevacib defteri benzer bir incelemeye tabii tutulmuştur. Ortaya çıkan tablo son derece farklı

olduğu kadar şaşırtıcıdır da. Tıpkı ilk analizde olduğu gibi bu defterde de Bahçe-i Hassa ve İstanbul çevresindeki diğer bahçelerde çalışanlar ayrı incelenmiştir. 1663 yılında Bahçe-i Hassa'da çalışan 19 bölük vardır gene bu gruba dahil olan Boğazkesen bahçesinde çalışanlarda bölük altında ücretlerini almıştır. İstanbul ve çevresindeki bahçe sayısı bu tarihlerde 76'ya kadar çıkmıştır. Fakat bu defterde 71 cemaat çalışanın mevacib listesi mevcuttur.

Hatırlayacak olursak Bahçe-i Hassa'da 1592 yılında çalışanlar içinde en büyük grubu %37.6 ile Bosna-Hersek bölgesinden gelenler oluşturmaktaydı. 17. yüzyıl ortasında ise %60.4 gibi son derece yüksek bir oranda yer ismi belirtilmeyen çalışan mevcuttur. Bu kişiler devşirme orijinli olmayıp Müslümandırlar. Müslüman olduğu için yer ismi belirtilmeksizin kayda geçmiş acemi oğlanların içerisinde kul oğlu veya kul karındaşları olarak literatürde geçen yeniçerilerin oğul ve kardeşlerinin olması büyük bir olasılıktır.[7] Ancak bu grupların Müslüman bostancı ocağı grupları içerisinde bulunup bulunmadığı ve hangi oranda olduklarını tespit etmek mümkün değildir.

Tablo 28: 1663 senesinde Bahçe-i Hassa'da Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler

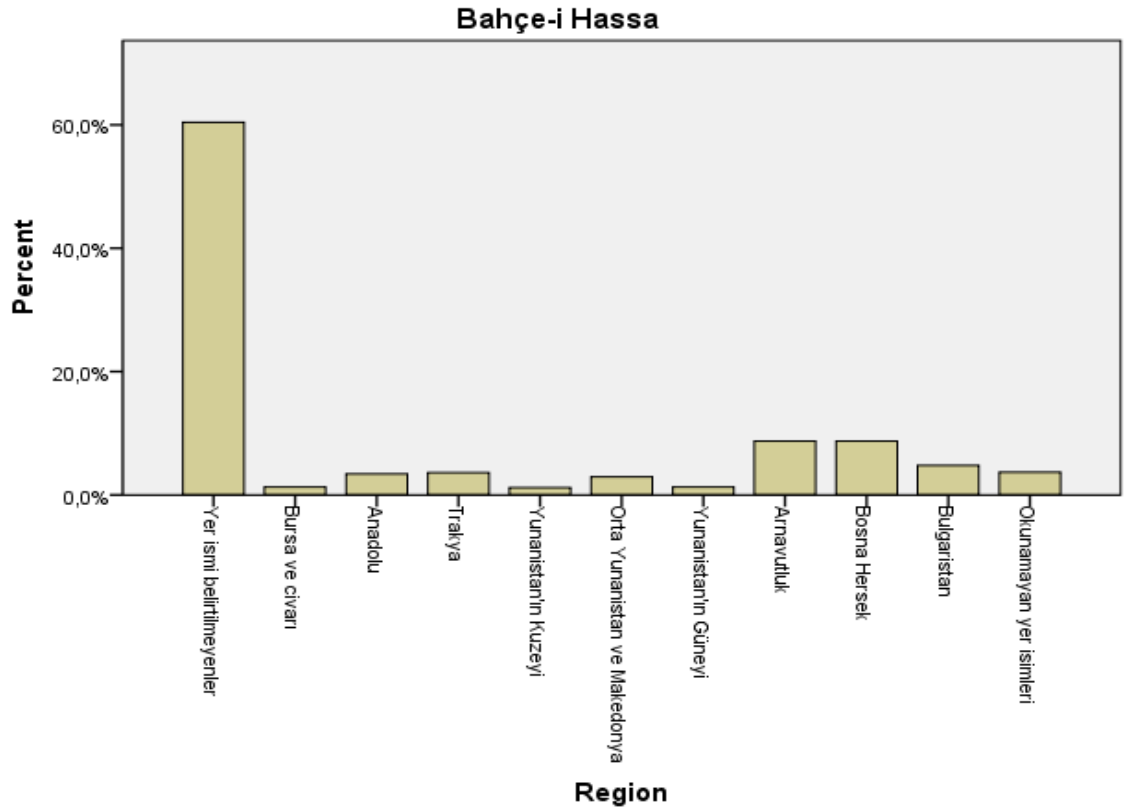
		Frequency	Percent	Cumulative Percent
Valid	Yer ismi belirtilmeyenler	887	60.4	60.4
	Bursa ve civarı	19	1.3	61.7
	Anadolu	50	3.4	65.1
	Trakya	53	3.6	68.7
	Yunanistan'ın Kuzeyi	17	1.2	69.9
	Orta Yunanistan ve Makedonya	43	2.9	72.8
	Yunanistan'ın Güneyi	19	1.3	74.1
	Arnavutluk	128	8.7	82.8
	Bosna Hersek	128	8.7	91.6
	Bulgaristan	70	4.8	96.3
	Okunamayan yer isimleri	54	3.7	100.0
	Total	1468	100.0	

Kaynak: BOA, MAD 6916

[7] Metin Kunt, *The Sultan's Servants: In the Transformation of Ottoman Provincial Government, 1559-1650* (New York: Columbia University Press, 1983), 35.

Sadece Bosna-Hersek'ten alınanlar değil tüm devşirmelerin sayısı büyük bir oranda düşmüştür. Arnavutluk bölgesinden alınanlar %8.7, Yunanistan'ın kuzey, orta ve güneyinden alınanlar % 5.4, Bulgaristandan gelenler ise % 4.8'dir. Anadolu ve Trakya civarından toplanan devşirme oranı Anadolu'dan % 3,4 ve Trakya'dan %3,6 olarak bir önceki defterle aşağı yukarın benzer oranlarda olmakla beraber, bu bölgelerden devşirilenlerin 1663'te Bahçe-i Hassa'nın tüm çalışanlarına oranı yükselmiştir. Bu da göstermektedir ki sadece devşirmelerin çalışanlar içerisindeki oranı hızla düşmekle kalmamış, Anadolu ve Trakya'dan yapılan devşirmelerin oranı da 16. yüzyıl sonuna göre önem kazanmıştır.

Şekil 9: 1663 senesinde Bahçe-i Hassa'da Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler

Kaynak: BOA, MAD 6916

İstanbul ve çevresindeki bahçelerde çalışanlarda da devşirilen sayısında benzer bir düşüş gözlenmektedir. Bahçelerde de çalışan Müslüman sayısı % 56.9'dur. Arnavutluk

bölgesinden devşirilenler hala diğer bölgelere göre daha fazla bir orana sahip olmakla birlikte bahçelerdeki baskınlıklarını tamamen kaybetmişlerdir. Bu bölgelerden gelenler % 9.4 oranındadır. Bosna Hersek'ten devşirilenler %5.3, bugünkü Bulgaristan'ı temsil eden coğrafyadan devşirilip İstanbul bahçelerinde çalışanlar ise %5'tir. Rumlar totalde % 6,2 oranındadır. Yoğun bir biçimde Müslümanlardan oluşan bu çalışan topluluğunun içerisine devşirme olarak gelenler arasında Anadolu'dan gelenlerin oranı %6 ile ve Trakya'dan gelenlerin oranı %3.9 ile 1592'deki oranlarından temsil ettikleri grup yoğunluğu açısından daha fazladır.

Tablo 29: 1663 senesinde İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışan Oğlanların Devşirildikler Bölgeler

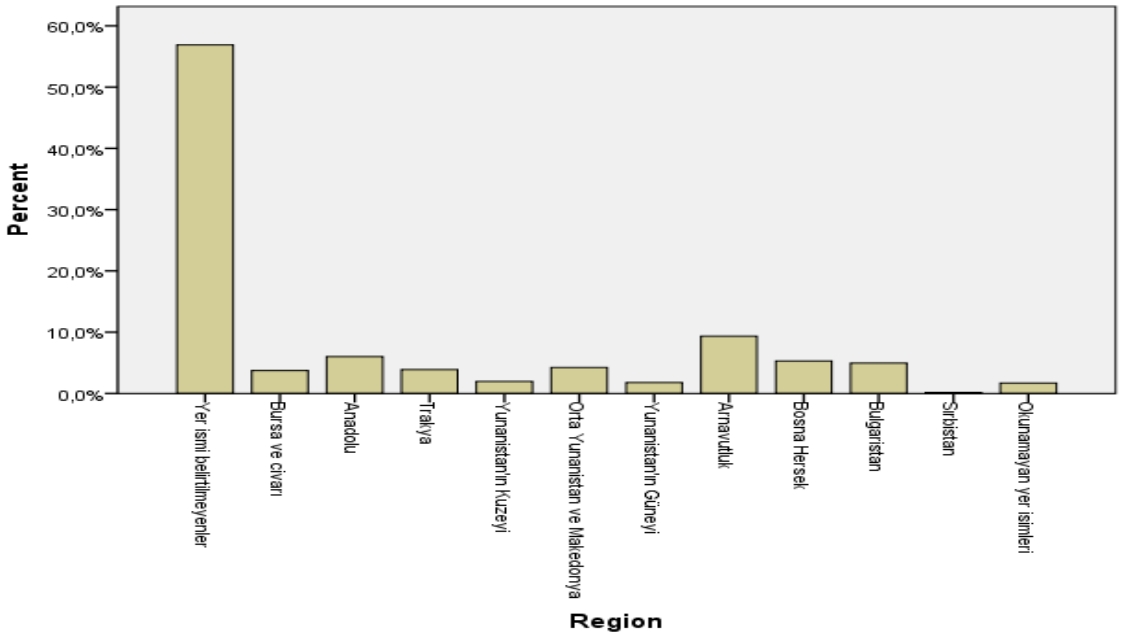
		Frequency	Percent	Cumulative Percent
Valid	Yer ismi belirtilmeyenler	699	56.9	56.9
	Bursa ve civarı	46	3.7	60.6
	Anadolu	74	6.0	66.6
	Trakya	48	3.9	70.5
	Yunanistan'ın Kuzeyi	24	2.0	72.5
	Orta Yunanistan ve Makedonya	52	4.2	76.7
	Yunanistan'ın Güneyi	22	1.8	78.5
	Arnavutluk	115	9.4	87.9
	Bosna Hersek	65	5.3	93.2
	Bulgaristan	61	5.0	98.1
	Sırbistan	2	.2	98.3
	Okunamayan yer isimleri	21	1.7	100.0
	Total	1229	100.0	

Kaynak: BOA, MAD 6916

Bir diğer deyişle, Müslüman çalışan oranı hızla artıp % 60'lık baskın oranlara erişirken devşirme yapılan coğrafyada da Anadolu'nun ve İstanbul'a yakın bölgelerin önemi artmıştır.

Yüzyıllardır Osmanlı Devleti'nin devşirme sistemi ile elde ettiği zorunlu emek gücü, 17. yüzyılda Müslüman kökenli reaya tarafından sağlanır hale gelmiştir. Buna dair yorumlar sonuç kısmında ayrıntılı olarak sunulacaktır.

Şekil 10: 1663 senesinde İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışan Oğlanların Devşirildikleri Bölgeler

4.6 Acemi oğlanların kazançları ve yaşam standartları

1585 mevacib defterinde 414 çalışan arasından 10 kişi uzmanlaşmış personel olarak kayıtlıdır. Serbostani, kethüda ve imam gibi. Serbostani 40 akçe yevmiye alır. Çalışanların büyük bir çoğunluğu 2 akçe yevmiye almıştır. Çalışanın tecrübesi arttıkça günlükleri 4 akçeye kadar artış gösterir. Bölükbaşılar da aynı şekilde 4 akçe alırlar. Çok nadir de olsa bazı çalışanların 7-8 akçe günlük yevmiye aldığı gözlenmiştir. Benzer oranlar 1592 kayıtlarında da mevcuttur. Aynı şekilde serbostani günde 40 akçe alır, 9 kişilik uzman ekip diğer çalışanlara göre daha fazla

ücret alır. Çalışanların çoğu günlük 2 akçe alır ve deneyimli işçiler 7 akçeye kadar artış gösteren bir farkla ücretlendirilirler.[8]

1652 tarihli defterde sayısal değerler değişmiştir. Çalışan tarım işçisi tabanının genişlemesiyle uzman sayısı da 210'a yükselmiştir. Serbostani hala 40 akçe yevmiye almaktadır fakat diğer uzmanların ücretleri artmıştır. Çalışanların ücretlerinde de farklılaşma vardır. Takribi yarısı kadarı 7,5 akçe yevmiye almaktadır. Fakat bu artış tüm çalışanlara yansımamıştır, geri kalan çoğunluk hala 2 veya 3 akçe almaktadır. 2-3 akçe alanlar muhtemelen daha deneyimsiz işçiler olarak düşünülebilir, fakat 7,5 akçe alan grupla 2-3 akçe alanlar arasında ne gibi bir kriterle ayrım yapıldığı net bilinmemektedir. Ancak her cemaatin içinde iki ödeme grubundan da çalışanlar mevcuttur.[9]

Bu ücretler İstanbul'daki özgür işçilerin yevmiyeleri ile karşılaştırıldığında Bostancı Ocağına bağlı tarım işçilerinin yaşam standardı hakkında bize daha net bir bilgi verecektir. Acemi oğlanlarla özgür işçilerin yevmiyeleri arasında karşılaştırma yapılmasının amacı üretilen işin ve hatta bazen çalışma alanlarının ortak olmasıdır. Böyle bir karşılaştırma bize aynı tip işte farklı statülerdeki çalışanların edindikleri gelir farklılıklarını yansıtacaktır. Ancak ileride de belirtileceği gibi bu kazanca ek olarak acemilerin barınma, yeme içme ve kıyafet gibi asgari yaşam giderlerinin halihazırda devlet tarafından karşılanmış olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Tabii bu asgari yaşam giderlerinin asgariliği de ayrı bir meseledir. Örneğin, acemilere verilen kıyafet yılda iki kez birer yazlık ve kışlık giyimden ibarettir. Benzer şekilde kışlalardaki standardın ne olduğuna dair ayrıntılı bir veri yoktur.

Şevket Pamuk ve Süleyman Özmucur'un hesaplarına göre 1580-89 yıllarında vasıfsız inşaat işçisi 8.1 akçe, vasıflı inşaat işçisi ise 12.4 akçe yevmiye alıyordu. Buna mukabil, acemilere ödenen 2-3 akçe arası idi. (reel yevmiye 1489/90 yılı değeri 1.0 olarak alındığında 0.65 ve 0.53'tür.)[10] 1590-99 yıllarında ise, özgür bir vasıfsız işçi 8.1 akçe ve özgür vasıflı bir inşaat işçisi 20.7 akçe (reel yevmiye 1489/90 yılı değeri 1.0 olarak alındığında 0.51 ve 0.50'dir) kazanmıştır. Dolayısıyla, bu kısa zaman içerisinde özgür vasıflı işçilere ödenen ücret devalüasyon ve enflasyonun etkilerinden kurtulabilecek artışı göstermiştir.

Tablo 30: İstanbul içindeki İşçilerin ve Acemi Oğlanların Yevmiyelerinin Karşılaştırması

[8] BOA, MAD 6297 (1000/1592).

[9] BOA, MAD 14381 (1062/1652).

[10] Süleyman Özmucur and Şevket Pamuk. "Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914." *The Journal of Economic History* 62, no. 2 (2002), p. 301.

İstanbul'daki İşçiler	1585 yevmiyeleri	1651-52 yevmiyeleri
Acemi	2-3 akçe	7-8 akçe Hala yarısı 2-3 akçe almaktadır
Vasıfsız özgür işçi	8.1 akçe	15.2 akçe
Vasıflı özgür işçi	12.4 Akçe (real daily wages are 0.51 and 0.50 when the year 1489/90 is taken as equal to 1.0)	29.5 akçe (real wages being 0.79 and 0.84 consecutively during 1640-49)

Kaynak: BOA, MAD 6297, MAD 14381, Süleyman Özmucur and Şevket Pamuk. "Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914." *The Journal of Economic History* 62, no. 2 (2002)

Rakamlar ayrıca İstanbul'daki özgür inşaat işçilerinin ücretleri ile Bostancı Ocağı'na bağlı devşirme işçilerinin ücretleri arasında fark olduğunu göstermektedir. Özmucur ve Pamuk'un ücret hesaplamalarında özellikle inşaat işçileri seçilmiştir çünkü bu grubun kazancı toplumun yaşam standardını en iyi yansıtan veridir.[11] Devşirme işçilerin kazançlarının bir anlamda asgari ücret olarak kabul edilebilecek inşaat işçi ücretlerinin çok daha altında ücretlere çalıştırıldığı görülmektedir. Süleymaniye külliyesinde çalışan işçilerin ve profillerinin incelenmesi bu acemi/devşirme işçiler ile özgür işçiler ve ücretleri arasındaki farkı daha da net gözler önüne serer. Süleymaniye külliyesinin yapımında (ve daha başka miri inşaatlarda da) özgür işçiler, acemiler ve köleler bir arada çalıştırılmıştır. Süleymaniye örneğinde vasıfsız acemi oğlanlar günde 2 akçe kazanırken, vasıflı olanları 9 akçe almıştır. Genel ortalamaya bakıldığında ise 10-12 akçe arasında yevmiye alan işçiler tüm külliye inşaatındaki tüm iş gücünün yüzde 52'sini oluşturmaktadır. 1-3 akçe arasında alan vasıfsız işçiler ise iş gücünün % 9'unu oluşturur- ve muhtemeldir ki bunların çoğunluğu acemidir. Özetle, sadece tarım işlerinde değil, inşaat sektöründe de acemi oğlanlar düşük ücretlerle çalıştırılmaktadır.

17. yüzyıl için Özmucur ve Pamuk'un verilerine baktığımızda özgür ve vasıfsız işçilerin reel ücretlerinin %30-40 arasında bir düşüş gösterdiği görülmektedir. Bu oran 18. yüzyıl ortalarına kadar devam eder.[12] Reel ücretlerin erimesi ise paranın değerinin düşürülmesi ve yükselen enflasyon ile yakından ilgilidir. Özmucur ve Pamuk sabit maaşlı çalışanların tağşiş

[11] Ibid., p. 295.

[12] Ibid., p. 305.

politikalarından daha da fazla etkilendiğini ve yaşam standartlarının hızla düştüğüne vurgu yapmışlardır.[13] Acemi oğlanların vasıflı veya vasıfsız işçi olarak çalıştırılmasından ötürü yaşam standartlarının daha fazla düşüş gösterdiği sabit maaşlılar grubuna rahatlıkla dahil edilebilir. Yukarıda bahsedildiği üzere Bostancı Ocağı'nda çalışanların yevmiyeleri 16. yüzyıl ortasında 7,5 akçeye kadar yükseltilmiştir. Bu dahi özgür işçilerin kazanımına göre çok düşük olmakla beraber işçi acemi oğlanların birçoğu 2-3 akçe yevmiye bariyerinde kalmıştır. Karşılaştıracak olursak, 1640-49 tarihlerinde özgür vasıfsız işçiler ortalama 15.2 akçe yevmiye alırken vasıflı olanlar 29.5 akçe almıştır (reel ücret sırasıyla 0.79 ve 0.84'tür). Özgür işçi ve acemi oğlanların arasındaki maaş farkı gittikçe artmıştır.

Burada tekrardan acemilerin asgari ihtiyaçlarının karşılandığı göz önünde bulundurularak acemi oğlanların ortak üretim tipi için elde ettikleri gelirin özgür işçilerin kazanımları ile karşılaştırıldığında erimiş olduğu gözlemlenir. Vasıfsız acemi oğlanaın bir çoğunun kazanımı hala bir yüzyıl öncesinin ücretleridir (2-3 akçe) oysa vasıfsız sivil bir işçinin kazanımı ortalama 15.2 akçeye çıkmıştır. Biliyoruz ki sabit maaş grupları arasında bulunan yeniçeriler bu artan maaş uçurumunun zorlayıcı yaşam standartlarını ticaret, esnaflık ve kredi ilişkileri yoluyla kent ekonomisine girerek aşmaya çalışmışlardı. Elimizde zorunlu istihdam edilen acemi oğlanların yaşam standartlarını arttırmada girişken bazı yeniçeriler gibi alternatif yöntemler geliştirip geliştirmediğine dair bir veri yoktur. Ancak ticari ilişkiler, esnaflık ve kredi ilişkileri ile yeniçerilerin kent ekonomisine girişi İstanbul kadı mahkemelerine yansımıştır, fakat benzer davalar ve kayıtlar acemi oğlanlar için görülmez. Dolayısıyla, İstanbul ekonomisine geçiş imkan ve araçlarının acemilerin elinde bulunmadığına, en azından yeniçeriler kadar bulunmadığına hükmedebiliriz. Sonuç olarak acemilerin eriyen maaşlarına rağmen, yeniçeriler gibi bağımsız bir ekonomik üretim tarzına ve/veya gelir tipi oluşturmaktan ziyade, devletin sağlamış olduğu asgari yaşam giderlerine daha da bağımlı bir hale geldiğini ifade edebiliriz.

Acemi oğlanların tereke defterleri göstermektedir ki İstanbul'daki acemi oğlanlar hiçbir mal varlığı edinememiş ve çoğu fakirlik düzeyinin altında bir gelir seviyesi ile vefat etmiştir. AE.SSÜL.I 39 no'lu 1557 (h. 964) tarihli tereke defteri İstanbul'da çalışmış ve ölmüş 186 acemi oğlanının kaydını içermektedir. Bu deftere göre, hiçbir acemi oğlanı herhangi bir mülk sahibi olmamıştır. Sadece 3 tanesinin terekesinde nakit bulunmuştur. Tereke değeri en yüksek olan acemi oğlanı 2,963 akçe değerinde mal varlığına sahiptir ve bu meblağ diğer terekelerin

[13] Ibid., p. 308.

değerinden açık ara daha fazladır. 186 acemi oğlanının terekelerindeki toplam mal varlığının ortalaması sadece 183 akçe değerindedir.

Bu meblağın neye tekabül ettiğini anlamak için bazı örnekler verebiliriz. Bu dönemde 60 akçe1 floriye eşitti. 1 flori ile 1 kg buğday, 2.5 kg ekmek, 1 kg et, 10 yumurta, yarım kilo peynir veya 2 kg süt alınabiliyordu. Bir ayakkabı 15-20 akçe, bir çizme 32 akçe ve bir at 400 akçe ediyordu. Tabii ki acemi oğlan maaşları gıda, giyecek ve barınak ile devlet tarafından destekleniyordu ve oğlanların herhangi bir vergi ödeme zorunlulukları yoktu. Fakat, bu koşullarda dahi vasıflı veya vasıfsız işçi olarak çalışan acemi oğlanlar geçim düzeyinin çok altında bir ücretle çalıştırılmaktaydılar. 186 oğlanın terekelerindeki mal varlığı toplamının ortalama 183 akçeye gelmesinin yanı sıra terekedeki varlıklarını incelediğimizde görülmektedir ki kelimenin tam anlamıyla üzerlerindeki kıyafetlerle ölmüşlerdir. Defter çoğunlukla devletin onlara vermiş olduğu dolama, aba, kebe gibi kıyafetlerden ibarettir. Bu değerler 16. yüzyılın ikinci yarısı için geçerlidir. Burada vurgulanmak istenen acemilerin çok kötü şartlarda yaşam sürmesi değildir. Zira acemi oğlan kışlalarında kalmaları, vergi vermemeleri ve düzenli olarak yemek ve giyecek ihtiyaçlarının karşılanıyor olması siviller açısından bakıldığında son derece güvenli ve cezbedici bir pozisyon olarak görülebilir. Hatta 17. yüzyıl boyunca acemi ocağı kadroları içerisine birçok Müslümanın girmiş olması bu cazibeden kaynaklı olarak düşünülebilir. Burada vurgulanmak istenen daha ziyade şudur: acemi oğlanlar, sivil vasıfsız işçilerle aralarındaki kazanç farkı 16. yüzyıldan 17. yüzyıla geçişte açılmış olmasına rağmen, mevcut statüleri, yaşam ve çalışma standartları içerisinde mal birikimi sağlayacak bir pozisyona erişememişlerdir. Bu da bize devlete bağımlı ve denetim altındaki statülerinin devam ettiğini gösterir. Bu eksende yeniçerilerin ekonomik bağımsızlaşma ve mal birikimi anlamında yaşadıkları dönüşüm ile bir karşılaştırma yapmak tabloyu daha da anlaşılır kılacaktır. Yeniçerilerde ekonomik bağımsızlaşma gözlemlenirken acemi oğlanlar devletin sağladığı asgari yaşam olanaklarına dayalı bir yaşam sürecek ekonomik pozisyona gelmiştir.

.

Arşivde kataloglanmış belgeler arasında 17. yüzyılda acemi oğlanların mal varlıklarını gösteren bir kayda rastlanamamıştır. Bu sebeple birebir karşılaştırma yapmak ve yeniçerilerin kent ekonomisine girdiği ve hatta bazılarının zenginleşmeyi dahi başarabildiği 17. yüzyıl boyunca acemi oğlanların herhangi bir birikim yapıp yapamadığı net bir şekilde cevaplanamıyor. Ancak belirtildiği üzere, İstanbul mahkemesinde acemi oğlanların ekonomik aktivitelerine dair veri çıkmaması onların yeniçeriler gibi olanaklara sahip olmadığını düşündürmektedir. Bunu en azından devşirme orijinli olanlar için ifade etmek gerekir. Fakat bir

önceki bölümde ispatlandığı üzere, 'zorunlu hizmet' vermesi gerekli olan devşirme oğlanlarının yerini hızla Müslüman reaya almıştır. Bunların çalıştıkları ortamlarda bir birikim yapmaları olasıdır. Ancak bu yeni kazanılmış çalışma alanları ve muğlak statülerden dolayı, arşiv belgelerinde tespit edilemiyor olması da gayet büyük bir olasılıktır. Buna rağmen, bazı veriler devşirme orijinli acemi oğlanların içlerinde de bu ağır fakirlikle baş etmenin yöntemlerini geliştirdiğini gösteriyor.

Mal varlığı edinebilmenin bir olası yolu olarak ordu ile seferlere katılmak karşımıza çıkmaktadır. Sefere katılanların devlet tarafından ödüllendirilmesinin yanı sıra 17. yüzyılda seferlerin ganimet elde etmek ve dahası ekonomik ilişkiler geliştirebilmek için bir imkan yaratmış olduğu bilinmektedir. Örneğin yeniçeriler seferlerin onlara sağladığı hareketliliği kullanarak gittikleri bölgelerde yatırım yapmışlar, bu bölgelerde iltizam almışlar veya İstanbul'a çeşitli ürünleri getirmek üzere ticari anlaşmalar yapmışlardır.[14] 1600 yılına ait bir belge seferde ölen gılman ve devşirme gılmanlarının tereke değerlerinin listesini vermektedir. Terekenin ne tip mallardan oluştuğu gösterilmemekle birlikte toplam meblağ ibraz edilmiştir. Buna göre 13 gılmanın ortalama mal varlığı 6,800-6,900 akçedir. Devşirme gılman olarak kaydedilenlerin mal varlığı ortalaması ise 4,300-4,400 akçe değerindedir. Çok yüksek meblağlar olmamakla beraber 183 akçe ortalamasından fazla olduğu muhakkak.

Bir diğer mekanizma ise taşrada yeniçerilerle birlik içerisinde halka zorbalık ve baskı uygulamaktır. 17. yüzyılda taşrada bu grupların şekavet içerikli davaları kadı sicillerinde ve mühimmelerde bir artış göstermektedir. Bir şekilde İstanbul'un dışındaki taşra bölgelere çıkabilmiş oğlanlar denetim mekanizmalarından uzak kendilerine yaşanılası gelirler elde etmek ve/veya zorbalık etme imkanını yakalamış görünüyor.

4.6.1 Çalışma Şartları

Bir önceki bölümde izah edildiği üzere acemi oğlanlarına zorunlu tarım emeği için ödenen yevmiyeler oldukça düşüktür. Bu bahçe ve bostanlarda çalışan acemi oğlanlar fakirlik düzeyinin altında hiçbir mal varlığı olmaksızın devletin temel ihtiyaçlarını karşılaması sayesinde yaşamaktadır. Çalışma şartlarının ise oldukça ağır olduğu belgelere yansımaktadır.

[14] Linda Darling, Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660 (Leiden: Brill, 1996).

1567'de bostancıbaşı Davud Ağa Yeniçeri ağasına yazdığı bir mektupta Avlonya bölgesinden devşirilmiş 60 oğlanın gönderilmesini Türk üzerinde olup gelenlerin bahçe ve bostanlardaki ağır iş şartlarına ayak uyduramadıklarını belirtir. 1587'de Edirne bostancıbaşısı İstanbul'a mektup gönderir ve bahçe ve bostanlardaki işin çok ağır olduğunu ve ödenen yevmiyenin çok düşük olduğunu söyler. Bu ağır çalışma yüzünden birçok oğlanın kaçtığını 400 olması gereken mevcudun 300'e düştüğünü ifade eder ve kaçan oğlanların yerine yenilerinin gönderilmesini ve ve yevmiyelerinin günde 4 akçeye çıkarılmasını talep eder.

Gerçekten mühimme defterlerinde karşılaşılan önemli sorunlardan bir tanesi kaçan oğlanlardır. Bunların büyük bir çoğunluğu saray bahçe ve bostanlarından kaçan kişilerdir. 1567'de Edirne'de bostancı oğlanı olan 72 oğlanın kaçtığı belirtilmiştir.[15] Bir başka kayıtta, bundan 10 yıl sonra 467 oğlanın Edirne bahçe ve bostanlarından kaçtığı kaydedilmiştir.[16] O yıl 250 yeni devşirilen oğlan kaçan oğlanların yerine yerleştirilir. 1597'de 197 kaçan oğlan olduğu belirtilmiştir. Bu tarihler arasında da daha az sayıda çalışanın kaçtığına dair kayıtlar mevcuttur. Bu belgelerde kaçmanın ana sebebi olarak işin zorluğu ve fiziksel güç gerektirdiği sıkça belirtilir. Fakat, bu ağırlığın tanımı yapılmaz. Oğlanların kaç saat çalıştığı ne kadar iş yükü olduğu belli değildir. Ancak otoriteler tarafından dahi ağır iş olarak tanımlanmıştır.

4.6.2 Emeklilik

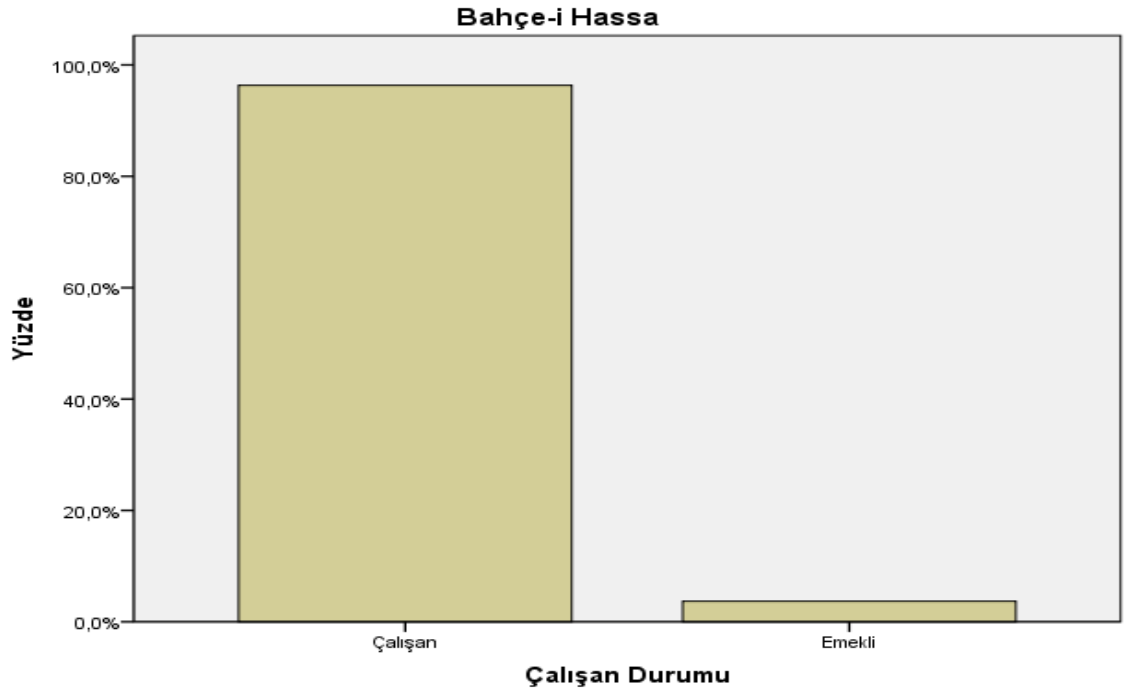
Bu proje, 17. yüzyılda devşirmelik sisteminin sadece Yeniçeri ordusuna insan tedarikinde değil zorunlu istihdamı karşılama hususunda da terk edilmeye başlandığını, en azından birincil insan rezervinin artık devşirme olarak görülmediğini bahçe ve bostanlarda çalışanların mevacib defterlerinin karşılaştırması ile tespit etmiştir. 1592 ve 1661 mevacib defterlerinin karşılaştırması, 17. yüzyıl ortasında Müslüman reayanın devşirmelerin kullanıldığı iş alanlarında çalışan haline geldiğini göstermektedir. Gene bu dönemde hem bahçe ve bostan sayısının hem de çalışan sayısının arttığını ve 17. yüzyılda bahçe bostan çalışan sayısında bir 'şişme' olduğunu belirtmiştik. Bu sayıları aktif çalışan sayısı olarak düşünmek son derece yanıltıcı olacaktır. Çünkü tam da bu sayıların arttığı dönemde emeklilik sistemi gelmiştir. Geçmiş çalışmalarda mevacib defterlerinde çalışan mevcutları hesaplanırken emekli olanların da içlerine dahil edildiği gözlemlenmiştir.

[15] BOA, MD 7: 336, no. 966 (975/1567).

[16] BOA, MD 30: 108, no. 263 (985/1577).

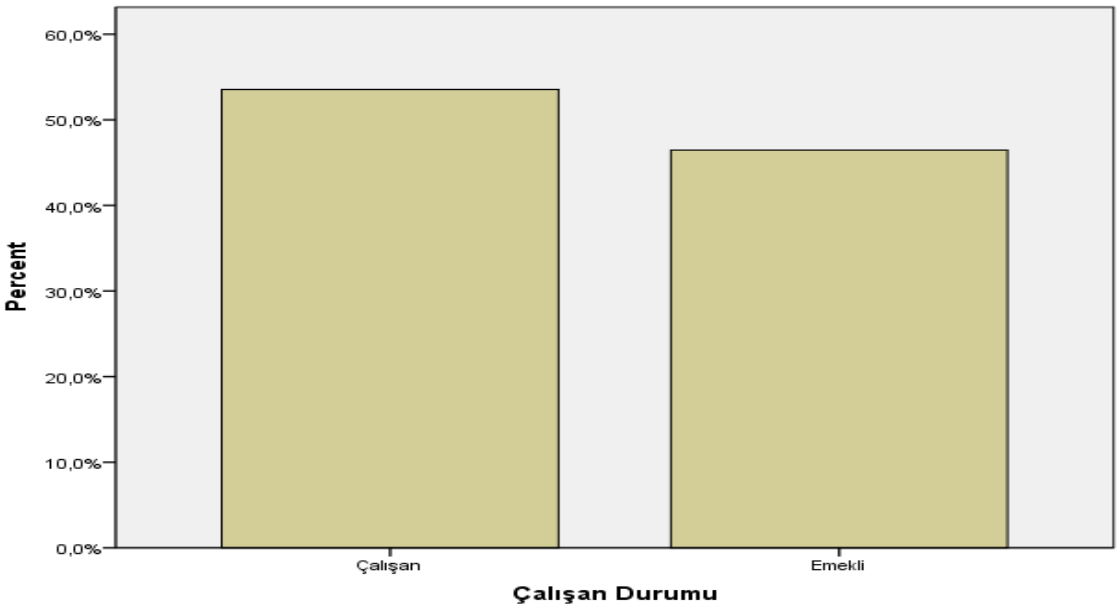
Aşağıdaki şekil 11'de de görüleceği üzere Bahçe-i hassa'da çalışıp emekli olmuş kişi sayısı % 10'larda seyretmektedir. Ancak İstanbul çevresindeki bahçe ve bostanlarda çalışan olarak kaydedilenlerin neredeyse yarısı emeklidir.

Şekil 11: 1663'te Bahçe-i Hassa'da Çalışanlar Arasındaki Emekli Oranları

Kaynak: BOA, MAD 6916

Şekil 12: 1663'te İstanbul ve Çevresindeki Bahçelerde Çalışanlar Arasındaki Emekli Oranları

Kaynak: BOA, MAD 6916

Her bir emekli kendi çalıştığı bahçenin altında ücretli çalışanlardan sonra kaydedilmiştir. Emeklilik müessesesinin getirilmiş olması acemi oğlan ocağı altında üretilen emeğin ve iş tanımının doğasının değiştiğini de düşündürmektedir. Öncesinde sadece devşirme alınmış olanların belirli bir zaman aralığı içerisinde zorunlu istihdam olarak yerleştirildiği ve bu sürenin dolmasıyla farklı pozisyonlara getirildikleri (hepsi olmasa da bu genel işleyiştir) bir işleyiş mevcuttu. Ancak 1630'lardan sonra emeklilik sisteminin getirilmesi ile geçmişte zorunlu istihdam alanları olan bu işlerin birer ekmek kapısı ve kalıcı işler olarak görülmeye başladığı düşünülebilir. Kaldı ki bu işlere de artık devşirilenlerden ziyade Müslümanlar mevcuttur. Ücreti İstanbul içinde çalışan bir serbest işçinin kazandığından daha az olan bu iş kollarının Müslümanlar arasında neden bu kadar rağbet gördüğü de ayrıca düşünülmelidir.

Sonuç

Bu çalışma devşirme sisteminin nasıl uygulanageldiği sorusunu farklı perspektiflerden değerlendirmek üzere yürütülmüştür. Bunu yaparken de iki ana etmen üzerinde durulmuştur: Birincisi, çocukları merkeze alan, onların devşirilme süreçlerini ve devşirilmiş oğlanlar olarak Osmanlı ekonomik yapılanması içerisinde nasıl kullanıldıkları sorunsalları üzerine araştırma yapmaktır. Bu eksende ilk defa bu proje ile ele alınmış ve sistemin işleyişine ışık tutan önemli verilere ulaşılmıştır. Devşirme cemlerinin sıklığı, nasıl bir işleyiş içerisinde oğlanların seçildiği ve toplandığı, devşirme veren bölgelerde bu cemlerin yerel politikayı nasıl dönüştürdüğü üzerine bulguları paylaşılmıştır. Sistemin daha sonraki etabı da incelenmiş ve devşirilen oğlanların insan kaynağı olarak kullanıldığı emek sektörleri, aldıkları ücretler, geçimlilikleri gibi etmenler incelenmiştir. Her bir sektör ayrıntılı olarak değerlendirmeye tabi tutulmamakla beraber acemi oğlan olarak çalışan sayılarının ve alanlarının tespit edilmesi devşirme sisteminin sadece yeniçeri sağlama ve bürokrat yetiştirme aracı değil aynı zamanda bir 'emek ordusu' kurmuş olduğunu göstermiştir.

Sistemin bu yapısal analizi yapılırken de bu sistemin bizzat ana kaynağı olan çocuklar ve gençler arka plana itilmemiş, tam tersine tam da tabanda olan bu kitleye dair analizler sunulmuştur. Çocukların fizyonomik özellikleri, yaşları, bulundukları coğrafyaların onlar üzerindeki etkileri –geçirdikleri hastalıklar gibi- incelenmiştir. Emek sektörleri arasında önemli bir yer tutan devlete bağlı bahçe ve bostanlardaki acemi oğlanlara dair kayıtlar bir alan çalışması olarak ayrıntılı bir biçimde incelenmiş 1592 verileri 1663 yılı verileri ile karşılaştırılırmıştır. Bu çalışmanın yapılabilmesi için ise mevacib defterleri yeni bir yöntemle ele alınmış, her bir defterdeki total çalışan hesaplarına girmek yerine, örneklem oluşturabilecek defterler seçilmiş ve içerdiği her bir veri tasnif edilerek karşılaştırmalı analize tabii tutulmuştur ki, bulgular bizi bu projenin ikinci hedefine ulaştırır.

Bu ikinci hedef, devşirme sisteminin 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başından itibaren nasıl bir değişim geçirdiğini tespitini yapmaktır. Tüm kurumların ve yapıların sarsılıp tekrardan yeni formlarla Osmanlı devleti'nin yapı taşlarını oluşturduğu bu dönemde, kimin devşirileceği hususunda ve devşirmelerin kullanıldığı alanlarda da bir değişim gerçekleşmiştir. Bu değişim öncelikle devşirilenlerin yaş ortalamasının artmasında kendini gösterir, daha sonra da tıpkı Yeniçeri ordusuna reayanın girmeye başlaması gibi Müslüman halkın devşirmelerin istihdam edilegeldiği sektörlere yerleştirilmesi bu dönemde Osmanlı devletinin geçirdiği büyük sarsıntı ve değişimin devşirme sisteminde de kendini çok yoğun bir biçimde hissettirdiğini kanıtlar.

17. yüzyıla değin devşirme sistemi ile insan rezervi temin edilmiş zorunlu istihdam alanlarını beslemiştir. Fakat, bu proje ortaya koymuştur ki, 17. yüzyılda bu sistem tepetaklak olmuş, değişen devlet ve toplum, devşirme sistemini de diğer bir çok alanı sarstığı gibi yepyeni bir forma sokmuştur.

Çalışmamıza yansıyan bu değişim, alan çalışması olarak aldığımız devlet bahçe ve bostanlarında da kendini yoğun bir şekilde hissettirir. 17. yüzyılda devşirmelerin çalıştığı bostan ve bahçeler sayısı artmış, çalışanların geldiği yerlerde bir değişim gözlenmiş ve dahası Müslümanlar devşirmelerin yerini almıştır.

Bu bulgular 17. yüzyılın ekonomik, sosyal ve politik şartları göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Tüm Avrupa ve Asya'da 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başının yaygın bir kriz dönemi olarak geçtiği araştırmacılar arasında genel kabul gören bir olgudur. Fernand Braudel 16. yüzyılın nüfus baskısının 17. yüzyılda temel yapısal değişimleri tetiklediğini bunun hem Osmanlı İmparatorluğu'nda hem de Akdeniz'e bağlı diğer politik yapılarda görüldüğünü çalışmalarıyla ortaya koymuştur. Bu teoriyi Osmanlı tarihçileri içerisinde Barkan ve Michael Cook'un benimsediği görülmektedir. Diğer yandan, İnalcık'ın vurguladığı gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda değişimi tetikleyen bir diğer faktör Orta Avrupa savaş meydanlarında ateşli silahların hakim olması ve yeni tip bir askere ihtiyaç duyulması da ciddi biçimde etkilemiştir. Bunun yanı sıra mali krizler, parasal dalgalanmalar ve fiyat artışları bu döneme damgasını vuran ekonomik problemler olmuştur. Kriz siyasi alanı da vurmuş, siyasi yapılar değişmiş, devletin ekonomiyi kontroldeki rolü yeniden tanımlanmış ve tüm Avrupa ve Asya'da popüler isyanlar patlak vermiştir.[17]

Askeri yapıların hızla değişimi yeni teknolojinin adaptasyonu sayesinde oluşmuş Avrupa orduları 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında silahlı askerlerden müteşekkil bir hale gelmiştir.[18] Şövalyeler, yeniçeriler gibi kısıtlı bir profesyonel asker zümresinin yerini ateşli silahlarla donatılmış büyük ordular almıştır. Tüm bu değişimin Osmanlı ordu yapılanmasını da hızla değiştirdiğini yeniçeri ordusu mensublarının sayısının tam da bu dönemde üç katı artış gösterdiği tespit edilmiştir. Murphey'in III. Murad, III. Mehmed ve I. Ahmed dönemi için sunduğu yeniçeri sayısı artışını gösteren rakamlara göre yeniçeri mevcudu 1574'te 21,094, 1597'de 45,000'e; ve 1609'da 47,033'e. Artış oranı % 123'tür.[19] Bu sayıların hızla artışındaki

[17] Barkey, Bandits and Bureaucrats, 48-49.

[18] Knud J. V. Jespersen, "Social Change and Military Revolution in Early Modern Europe: Some Danish Evidence," *Historical Journal* 26, no. 1 (1983): 2; Clifford J. Rogers, ed., *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe* (Boulder: Westview, 1995).

[19] Rhoads Murphey, "Kanun-name-i Sultani Li Aziz," 45.

en büyük etmen Halil İnalcık'ın tespit ettiği gibi sekban ve sarıca bölüklerinin iyice artması ve Müslüman reayanın yeniçeri ordusuna kaydedilmesidir.[20] Devşirme sisteminden gelmek bu dönemde yeniçeri olmanın bir ön koşulu olmaktan çıkmıştır.

Bu projenin bulguları göstermektedir ki, değişen sadece yeniçeri ordusu ve asker tipi değil bizzat devşirme sisteminin kendisidir. 1490'larda yapılmış devşirme cemi ile 1603-4 yıllarında yapılanı karşılaştırmasından anlaşıldığı üzere 12-15 yaş arası oğlanlar devşirme alınırken, 17. yüzyılın kriz döneminde yaşlar hızla büyümüş, 18-20 yaş arası gençler devşirilenlerin yarısını oluşturur hale gelmiştir. Gene bu dönemde Türk'e verilme uygulamasının da sonlandırıldığını görüyoruz. Bu yaş yükselişinin en önemli nedeni savaşın yöntemlerinin tamamen değişmiş olmasıdır. Artık uzun senelerce eğitilen profesyonellere değil kısa zamanlı bir eğitimle savaş meydanlarına gönderilebilecek insan gücü gerekmektedir. Yeni askeri teknoloji –ateşli silahlar- yeni askeri tekniklerin de ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Birkaç aylık eğitimle cepheye gidebilecek asker tipine ihtiyaç olması bir yana, çok sayıda askere ihtiyaç vardır. Zira yeni silahlar cephede geçmişe oranla çok daha fazla zayiat yaratmıştır.

Osmanlı devletinin daha erişkin gençlere duyduğu bu ihtiyaç bu dönemin sarsıntılı ortamında sayısı gittikçe artmış topraksız genç köylülerde de yerini bulmuştur. Vergiden muaf ve güvenceli maaş vadeden yeni askerlik tipi gayri-Müslimler arasında dahi kısmen de olsa düşünülebilecek bir opsiyon haline gelmiş olmalı ki devşirme memurlarına kriterlere uymayanların alınmaması için uyarılar gitmiştir. Buna mukabil, yapılan çalışma ile her ne kadar acemi oğlanların günlük yevmiyeleri sivil işçilere oranla büyük bir düşüş göstermiş olsa da barınma, gıda ve giysi ihtiyaçları devlet tarafından karşılanan ocak altında çalışma koşulları Müslümanlar içinde cazip iş imkanları olarak algılanmıştır.

Yeniçeri ordusuna Müslümanların kaydolmasının yansıra idari teşkilatta da devşirme tabanlı bürokrat yapısından daha melez bir yapıya kaydığını Metin Kunt'un çalışması ortaya koymaktadır. 17. yüzyılda artık Osmanlı yönetici elitinin arasında devşirmeler, köleler, özgür Müslüman orijinliler ve mevcut yöneticilerin oğlu veya akrabası olanlar bir arada bulunur hale gelir. Metin Kunt bu grubun bir üyesi olmanın dört yolu olduğunu belirtir: gönüllü reaya, sistemin içinde bulunanlarla akrabalık ilişkisi olmak, bir kapıya kapılanmış kul olup yükselmek

[20] Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire (1600-1700)," *Archivum Ottomanicum* 6 (1980), 283-339.

ve köle olmak. [21] Ümera statüsünü elde edenler bu dönemde artık homojen değildir. Bu statüye sahip insanlar artık farklı sosyal yapılardan gelebilmektedir.[22]

Orduda ve idari teşkilatta devşirme kadrolarının terk edilmesi ve Müslümanlara da bu mevkilerin kapılarının açılması o dönemin düşünür ve yazarları tarafından ifade edilmiş, nasihatnamelerde belirtilmiştir. 1542'de yayınlanmış Lütfi Paşa'nın Asafnamesi, 1630 Koçi Bey Risalesi veya 1637 Aziz Efendi kanunnamesi gibi.

Bu proje ortaya çıkarmıştır ki İnalcık'ın belirttiği orduda Müslüman reaya alımı, Kunt'un vurguladığı Osmanlı yönetici elitinin melez kadrolara dönüşmesi, diğer bir perspektifle devşirme sisteminin terki acemi oğlanların kullanıldığı emek sektörlerinde de kendini göstermiştir. 16. yüzyılın sonuna kadar sadece devşirme oğlanların istihdam edildiği emek-üretim sektörleri 17. yüzyılda Müslümanlara açık hale gelmiş, çalışanların çoğunluğunu Müslümanlar oluşturmuştur. Özetle, söylemek mümkündür ki devşirme sistemi klasik dönemdeki içeriğini 17. yüzyıl içerisinde büyük ölçüde kaybetmiştir.

Devşirme sistemi ve bu sistemin aktörleri üzerine hazırlanmış bu proje sistemin klasik dönemde geleneksel işleyişi hakkında bilinmeyen bir çok veçheyi gün yüzüne çıkarmıştır. Devşirme alınan coğrafya ve bu bölgelerin antropolojisini dair de aydınlatıcı bilgi ve bulgulara erişilmiştir. Devşirme sistemini sadece ordu ve idari personeli besleyen bir sistem değil aynı zamanda bir 'emek gücü' kaynağı olarak da değerlendirmiş, devşirmelerin oluşturdukları iş gücü ve bu zorunlu iş hayatının detaylarını tespit etmiştir. Son olarak da, devşirme sisteminin 16. yüzyıl sonu 17. yüzyıl başındaki dönüşümünü titiz bir istatistiki çalışma ile tespit etmiş ve bu döneme dair yeniçeri ordusunda ve ümera sınıfında literatürde kabul görmüş olan dönüşümlerin benzer bir şekilde devşirme sisteminde de yaşandığını göstermiştir.

[21] Metin Kunt, The Sultan's Servants: the Transformation of Ottoman Provincial Government, 1559-1650 (New York: Columbia University Press, 1983), 35.

[22] Ibid., 44.

KAYNAKÇA

Araz, Y. 2013. Osmanlı Toplumunda Çocuk Olmak. İstanbul: Kitap Yayınevi.

Aydüz, S. 2006.*Tophane-i Amire ve Top Döküm Teknolojisi.* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006.

Aziz Efendi. Kanun-name-i Sultani Li Aziz Efendi (Aziz Efendi's Book of Sultanic Laws and Regulations: An Agenda for Reform by a Seventeenth Century Ottoman Statesman). *Sources of Oriental Languages and Literatures* 9. Editör Rhoads Murphey. Cambridge, Mass..

Bardakçı, C. 1942. Devşirmeler'le Sığıntılar'dan ve Mütegallibe'den Neler Çektik. Bolu: Vilayet Matbaası.

Barkey, Karen. 1994. *Bandits and Bureaucrats: The Ottoman Route to State Centralization.* Ithaca: Cornell University Press, 1994.

Beydilli, Kemal. 2013. "Yeniçeri", DİA 43, 450-466.

Bostan, İ. 2003. *Osmanlı Bahriye Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Darling, L. 1996. Revenue-Raising and Legitimacy: Tax Collection and Finance Administration in the Ottoman Empire, 1560-1660. Leiden: Brill, 1996.

De Vito, C. G. ve Gerritsen, A. 2018. *Micro-Spatial Histories of Global Labor*. Palgrave .

Duben, A. ve Behar, C. 1991. Istanbul Households, Marriage, Family and Fertility 1880-1940. Cambridge: Cambridge University Press.

Foucault, M. 1990. *History of Sexualtity*. New York: Vintage Books Edition.

Ginio, E. 2001. "Childhood, Mental capacity and Conversion to Islam in the Ottoman State," Byzantine and Modern Greek Studies, 25, 90-119.

Gölen, Z. 2006. *Baruthane-i Amire (XVII. Yüzyıl)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Groebner, V. 2007. Who Are You? Identification, Deception, and Surveillance in Early Modern Europe. New York: Zone Books.

İnalcık, H. 1980 "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire (1600-1700)." *Archivum Ottomanicum* 6, 283-339.

Jespersen, Knud J. V. 1983. "Social Change and Military Revolution in Early Modern Europe: Some Danish Evidence," *Historical Journal* 26, no. 1, 1-13.

Kafadar, Cemal. 1994. "Yeniçeri', Dünden Bugüne İslam Ansiklopedisi 7, 472-76.

Karamuk, G. 2005. "Devşirmelerin Hukuki Durumları Üzerine', Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar. Özel, O. ve Öz, M. Ankara: İmge Kitabevi.

Kermeli, E. 2006. "Children Treated as Commodity in Ottoman Crete, " The Ottoman Empire: Myths, Realities and 'Black Holes'. İstanbul: İsis Press.

Kunt, M. 1983. The Sultan's Servants: the Transformation of Ottoman Provincial Government, 1559-1650. New York: Columbia University Press, 1983.

Lamdan, R. 1996. "Child Marriage in Jewish Society in the Eastern Mediterranean during the Sixteenth Century', Mediterranean Historical Review, c. II,1, 37-59.

Lowry, H. 2003. *The Nature of the Early Ottoman State*. Sun Series in the Social and Economic History of the Middle East. New York: State University of New York Press.

Motzki, H. 1996. "Child Marriages in Seventeenth-Century Palestine", Legal Interpretation Muftis and Their Fatwas, Cambridge: Harvard University Press, 129-140

Okay, C. 1998. Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler 1850-1900. İstanbul: Kırkambar Yayınları.

Onur, B. 2005. Türkiye'de Çocukluğun Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.

Özcan, A.1994. "Devşirme" DİA 9, 254-57.

Özdemir, Serdar. 2008. Osmanlı Devletinde Devşirme Sistemi. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Özmucur, S. ve Pamuk, Ş. 2002. “Real Wages and Standards of Living in the Ottoman Empire, 1489-1914.” *The Journal of Economic History* 62, no. 2, 293-321.

Palmer, J. A. B. 1953. “The Origins of the Janissaries”, John Rylands Library Bulletin 35, no. 2, 448-481.

Rogers, Clifford J. ed. 1995. *The Military Revolution Debate: Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*. Boulder: Westview.

Sakaoğlu, N. 2003. Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tezcan, Hülya. 2006. Osmanlı Sarayının Çocukları. İstanbul: Aygaz.

Toksöz, H. 2012. “Osmanlı Klasik Dönem Ahlak Eserlerinde Çocuk Eğitimi”, Osmanlı Dünyasında Çocuk Olmak. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Toledano, E. 2000. “The Concept of Slavery in Ottoman and Other Muslim Societies: Dichotomy or Continuum,” 159-75. *Slave Elites in the Middle East and Africa: A comparative Study*. Editörler Toru, M. ve Edward, P. J.. Londra ve New York: Kegan Paul International.

Toledano, E. 2007. As if Silent and Absent: Bonds of Enslavement in the Islamic Middle-East. New York, London: Yale University Press.

Toledano, E. 2011. “Enslavement in the Ottoman Empire in the Early Modern Period,” 25-47. *The Cambridge World History of Slavery*, vol 3. Editörler Eltis, D. ve Engerman, S. L. Cambridge: Cambrigde Üniversitesi Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. 1943. Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Üstel, F. 2004. “ ‘Makbul Vatandaş’ın Peşinde. II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

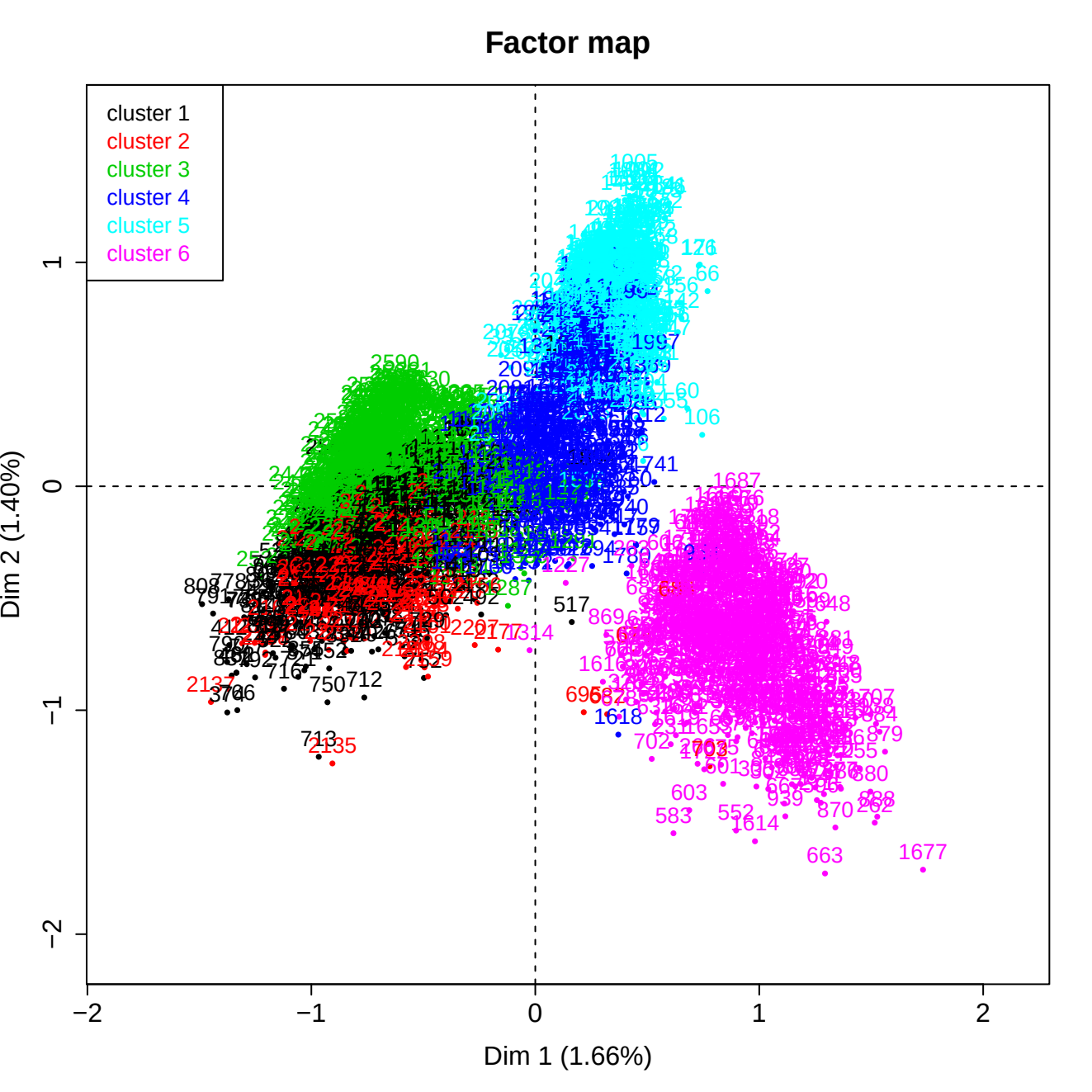
Varlık, Nüket. 2017.*Akdeniz Dünyasında ve Osmanlılarda Veba 1347-1600*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

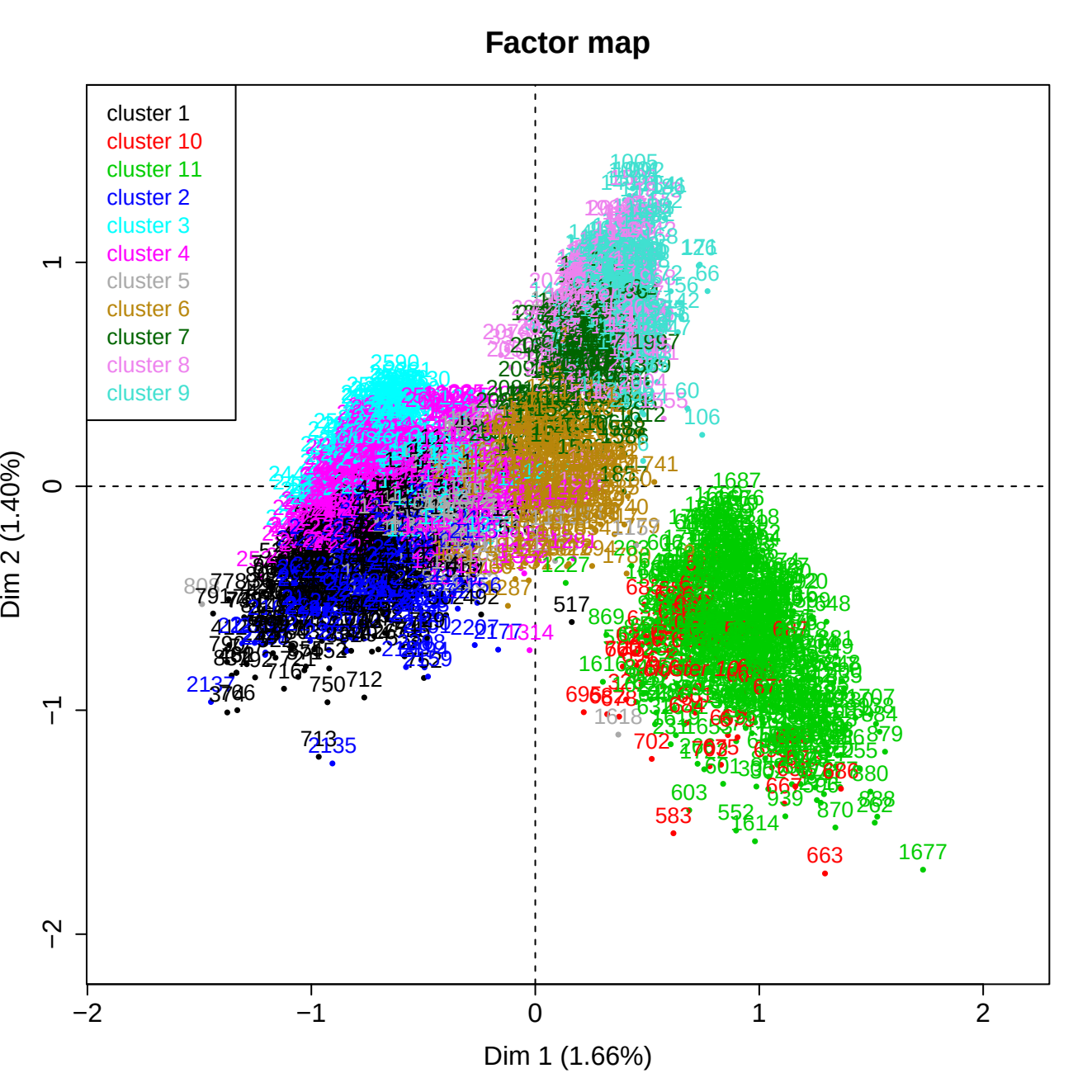
Vryonis, S. 2005. “Selçuklu Gulamı ve Osmanlı Devşirmesi’, Söğüt’ten İstanbul’a Osmanlı Devletinin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar. Özel, O. ve Öz, M. Ankara: İmge Kitabevi.

Wittek, P. 1955. “Devshirme and Sharia”, Bulletin of the School of Oriental and Afrian Studies 17, no. 2, 271-78.

Yazbak, M. 2002. “Minor Marriages and Khıyar al-Bulugh in Ottoman Palestine: A Note on Women’s Strategies in a Patriarchal Society”, Islamic Law and Society, c. 9, 3, 386-409.

Yıldız, M. 2011. Bahçıvanlıktan Saray Muhafızlığına Bostancı Ocağı. İzmir: Yitik Hazine Yayınları.

Factor map
cluster 1
cluster 2
cluster 3
cluster 4
cluster 5
cluster 6
Dim 2 (1.40%)
Dim 1 (1.66%)
−2
−1
0
1
2

Factor map
cluster 1
cluster 10
cluster 11
cluster 2
cluster 3
cluster 4
cluster 5
cluster 6
cluster 7
cluster 8
cluster 9
Dim 1 (1.66%)
Dim 2 (1.40%)
−2
−1
0
1
2

TÜBİTAK
PROJE ÖZET BİLGİ FORMU

Proje Yürütücüsü:	Yrd. Doç. Dr. GÜLAY YILMAZ DİKO
Proje No:	115K354
Proje Başlığı:	Osmanlı İmparatorluğunda Devşirme Sistemi Ve Devşirilen Çocuklar (1460-1650)
Proje Türü:	1001 - Araştırma
Proje Süresi:	24
Araştırmacılar:	
Danışmanlar:	FERİDUN MUSTAFA EMECEN
Projenin Yürütüldüğü Kuruluş ve Adresi:	AKDENİZ Ü. EDEBİYAT F. TARİH B.
Projenin Başlangıç ve Bitiş Tarihleri:	01/12/2015 - 01/12/2017
Onaylanan Bütçe:	203579.0
Harcanan Bütçe:	129360.41
Öz:	Bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu?nun belkemiğini oluşturan devşirme sisteminin kurumsal yapısını 15. yüzyıldan 17. yüzyılın ortalarına kadar arşiv belgelerine dayanarak inceleyip bu kurumsal yapının temel işleyişini, geçirdiği dönüşümü, ve devşirme sistemine dahil olmuş çocukların ve bölgelerin deneyimlerini araştırmayı amaçlamaktadır. Devşirme ceminin yapılış sıklığı, işleyiş biçimi ve sistematiği, ailelerin devşirme karşısındaki tutumları ve yerel politikadaki etkileri incelenmiştir. Hristiyan Osmanlı çocuklarının fiziki ve sosyal fotoğraflarını bize sunan son derece renkli ve tarih sayfalarında zor rastlanır çeşitlilikte malzemenin analizi yapılmış, devşirilen çocukların etnik yapısı, yaş, boy, yüz hatları gibi fiziksel özellikleri, sağlık koşulları, devşirilme öncesi yaşadıkları coğrafya ile ilişkili olarak fizik durumları ve hastalıkları incelenmiştir. Devşirilen oğlanların çalıştıkları sektörler tespit edilmiş, devlete bağlı bostan ve bahçelerde çalışan acemi oğlanlar alan çalışması olarak mercek altına alınmıştır. Bu mikro çalışma vasıtasıyla devşirme sisteminin 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarında geçirmiş olduğu değişim tespit edilmiştir.
Anahtar Kelimeler:	Devşirme sistemi, devşirme, Osmanlı da çocuk, zorunlu istihdam, saray bahçe ve bostanları
Fikri Ürün Bildirim Formu Sunuldu Mu?:	Hayır
Projeden Yapılan Yayınlar:	1- CHANGE IN MANPOWER IN THE EARLY MODERN JANISSARY ARMY AND ITS IMPACT ON THE DEVSHIRME SYSTEM (Makale - Diğer Hakemli Makale),

TÜBİTAK